

HOSPODÁŘSKÁ ARBITRÁŽ A JEJÍ FUNKCE

FRANTIŠEK KLÍMA

UNIVERSITA KARLOVA – PRAHA 1983

HOSPODÁŘSKÁ ARBITRÁŽ A JEJÍ FUNKCE

FRANTIŠEK KLIMEŠ

UNIVERZITA KARLOVA – PRAHA 1983

HOSPODÁŘSKÁ ARBITRÁŽ

A

JEJÍ FUNKCE

FRANZISK KLIMES

ÚVOD	9
I. K PROBLEMATICE POVAHY A POSTAVENÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE	11
1. Směry teoretického nazírání povahy hospodářské arbitráže	11
2. Úvahy nad otázkou postavení hospodářské arbitráže a jejím řešením v československé právní úpravě	17
A. Postavení hospodářské arbitráže ve státním mechanismu	17
B. Otázky postavení a vzájemných vztahů jednotlivých arbitrážních orgánů	21
II. AKTUÁLNÍ PROBLÉMY FUNKCÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE A PRÁVNÍ ÚPRAVY ČINNOSTÍ SMĚRUJÍCÍCH K JEJICH REALIZACI	29
1. K pojetí funkcí hospodářské arbitráže	29
2. Problematika právní úpravy základních forem činnosti hospodářské arbitráže z hlediska realizace jejích funkcí	44
A. K rozhodovací činnosti	44
B. K rozborové a zobecňující činnosti	53
C. K signalizační činnosti	57
D. K problematice zvláštních oprávnění hospodářské arbitráže a jejich významu při realizaci hlavních funkcí hospodářské arbitráže	64
ZÁVĚREM	69
SEZNAM LITERATURY	71
RÉSUMÉ	73

ВВЕДЕНИЕ	9
I. К ПРОБЛЕМАТИКЕ ХАРАКТЕРА И ПОЛОЖЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО АРБИТРАЖА	11
1. Направления теоретического толкования природы хозяйственного арбитража	11
2. Рассуждение о вопросе о положении хозяйственного арбитража и его решении в чехословацком правовом регулировании	17
А. Положение хозяйственного арбитража в государственном механизме	17
Б. Вопросы положения и взаимоотношений между отдельными арбитражными органами	21
II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИЙ ХОЗЯЙСТВЕННОГО АРБИТРАЖА И ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЕЙ НАПРАВЛЕННЫХ НА ИХ РЕАЛИЗАЦИЮ	29
1. К пониманию функций хозяйственного арбитража	29
2. Проблематика правового регулирования основных форм деятельности хозяйственного арбитража с точки зрения реализации их функций	44
А. К процессу принятия решений	44
Б. К анализирующей и обобщающей деятельности	53
В. К сигнализационной деятельности	57
Г. К проблематике специальных полномочий хозяйственного арбитража и их значению в ходе реализации основных функций хозяйственного арбитража	64
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	69
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	71
РЕЗЮМЕ	73

EINLEITUNG	9
I. ZUR PROBLEMATIK DES CHARAKTERS UND DER STELLUNG DER STAATLICHEN VERTRAGSGERICHTE	11
1. Richtungen bezüglich der theoretischen Ansichten über den Charakter der Staatlichen Vertragsgerichte	11
2. Erwägungen über die Frage der Stellung der Staatlichen Vertragsgerichte und ihre Lösung in der tschechoslowakischen rechtlichen Regelung	17
A. Die Stellung der Staatlichen Vertragsgerichte innerhalb des Staatsmechanismus	17
B. Fragen der Stellung und der gegenseitigen Beziehungen der einzelnen Organe der Staatlichen Vertragsgerichte	21
II. AKTUELLE PROBLEME DER FUNKTIONEN DER STAATLICHEN VERTRAGSGERICHTE UND DER RECHTLICHEN REGELUNG DER AUF IHRE REALISIERUNG AUSGERICHTETEN TÄTIGKEITEN	29
1. Zum Verständnis der Funktionen der Staatlichen Vertragsgerichte	29
2. Zur Problematik der rechtlichen Regelung der Grundformen der Tätigkeit der Staatlichen Vertragsgerichte vom Standpunkt der Realisierung ihrer Funktionen	44
A. Zur Entscheidungstätigkeit	44
B. Zur analytischen und verallgemeinernden Tätigkeit	53
C. Zur Signalisierungstätigkeit	57
D. Zur Problematik der Sonderrechte der Staatlichen Vertragsgerichte und ihrer Bedeutung bei der Realisierung der Hauptfunktionen der Staatlichen Vertragsgerichte	64
SCHLUSSFOLGERUNGEN	69
LITERATURVERZEICHNIS	71
ZUSAMMENFASSUNG	73

ÚVOD

Při zabezpečování úkolů plánovitě řízeného socialistického národního hospodářství se zvyšuje též úloha právních nástrojů, zejména pokud jde o právní regulaci plánování, přípravy, smluvního zabezpečování a realizace dodavatelsko-odběratelských vztahů, organizace výrobně technické základny, finančního hospodaření chozrasčotních organizací a další. V tomto směru se zvýrazňuje především funkce hospodářského práva. Jak výslovně vyplynulo z jednání XVI. sjezdu KSČ, „pro splnění úkolů hospodářské politiky strany je nezbytné, abychom v příštím období také mnohem lépe využívali socialistické právo. Hospodářské, pracovní a finanční zákonodárství musí přispět k důslednému uplatňování Souboru opatření, mimo jiné k posilování plánovací, smluvní, finanční a pracovní kázně“. ¹⁾

Významná úloha při aplikaci hospodářského práva a při zabezpečování plánovaných úkolů národního hospodářství přísluší hospodářské arbitráži. Je samozřejmostí, že tak, jak se rozvíjí socialistická ekonomika a nástroje jejího řízení a s tím spojené úkoly, tak se tato skutečnost musí nutně odrazit i v právní úpravě hospodářské arbitráže a jejích úkolů ve směru dalšího posilování postavení a funkcí hospodářské arbitráže.

Zpracovaná studie si proto klade za cíl provést systémovou analýzu problematiky hospodářské arbitráže v současných podmínkách s tím, že pro objasnění této problematiky je zapotřebí v dialektické jednotě zkoumat tři problémové okruhy, ²⁾ týkající se povahy hospodářské arbitráže, jejího postavení a funkcí včetně právních prostředků jejich realizace. Na základě této analýzy budou formulovány některé teoretické a legislativní závěry.

Studie byla předložena do tisku 1. 7. 1982 a vychází tudíž z právního stavu k tomuto dni. Dne 15. 12. 1982 však byl schválen zákon č. 166/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o hospodářské arbitráži. Vzhledem k tomu, že po vydání tohoto zákona byl již text studie vytištěn, nebylo možné při korekturách, bez narušení struktury práce, zejména některých závěrů, formulovaných před novelizací, tuto novou právní úpravu důsledně v obsahu studie podchytit. Autor proto řešil návaznost tam, kde to bylo možné, odkazy na novelizaci v poznámkách pod textem. Prosí proto čtenáře, aby laskavě k této skutečnosti přihlédl.

¹⁾ Ze Zprávy o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981—1985, přednesené L. Štrougalem na XVI. sjezdu KSČ, Rudé právo 8. 4. 1981.

²⁾ Některé institucionální a kompetenční otázky, též se zaměřením na právní úpravu v ostatních socialistických státech, zpracoval autor v článku Hospodářská arbitráž v socialistických zemích, AUC Iuridica 3/1978.

I.

K PROBLEMATICE POVAHY A POSTAVENÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

1. SMĚRY TEORETICKÉHO NAZÍRÁNÍ POVAHY HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

Při zkoumání hospodářské arbitráže a jejích funkcí není možné nezmínit se o problematice její povahy, neboť teoretické otázky s touto oblastí související přetrvávají od vzniku arbitrážních orgánů až do současné doby, přičemž právní teorie je dosud uspokojivě nevyřešila.

Poměrně četná literární materie v dané oblasti je co do obsahu i jednotlivých názorů vnitřně značně diferencovaná, zohledňujíc zásadní, významná nebo méně významná, často pouze formálně logická hlediska. Značně podrobnou a ucelenou analýzu jednotlivých teoretických a metodologických přístupů a základních názorových skupin v problematice nazírání na povahu hospodářské arbitráže podal autor v článku K některým právně-teoretickým otázkám povahy a postavení hospodářské arbitráže.³⁾

Je známo, že v nazírání na povahu hospodářské arbitráže se vytvořily čtyři základní názorové skupiny, charakterizující arbitráž jako soudní orgán, správní orgán, orgán hospodářského řízení nebo jako samostatný, specifický orgán sui generis.

Teoretické prameny těchto jednotlivých pojetí, z nichž nejpočetněji je zastoupena sovětská odborná literatura, obsahují výčet různorodých kritérií a hodnotících přístupů, ve vztahu k nimž byla povaha hospodářské arbitráže analyzována a zkoumána.

Pokud jde o soudní pojetí arbitráže, vychází se především z toho, že vzhledem k výkonu rozhodovací činnosti, eventuálně některým dalším znakům judičiálního charakteru je arbitrážní činnost totožná s činností soudní, bez ohledu na to, zda se jedná o obecný soud nebo zvláštní hospodářský soud.

Kromě toho, že rozhodovací činnost spadá do působnosti i jiných státních orgánů, které z toho důvodu také neřadíme do soudnictví, nelze pominout hlavní skutečnost, že působnost hospodářské arbitráže je daleko širší než rozhodování a byla vyvolána a specifikována politickoekonomickými podmínkami socialistického státu a novým charakterem výrobních vztahů, založených na socialistickém společenském vlastnictví výrobních prostředků. Z toho důvodu vykazuje hospodářská arbitráž v komplexu svých činností prvky, se kterými se u orgánů soudnictví nesetkáváme a zpravidla ani setkat nemůžeme (např. oprávnění zakládat, měnit nebo rušit právní vztahy, legislativní činnost a další).

Ani argumentace zastánců správního pojetí arbitráže nemůže důsledně obstát. Nelze pominout na jedné straně, že v činnosti hospodářské arbitráže se setkáváme s některými prvky, které jsou obdobou činnosti správní

³⁾ F. Klimeš: K některým právně-teoretickým otázkám povahy a postavení hospodářské arbitráže, AUC Iuridica 3/1980, str. 243—275.

povahy, ať již jde o využívání některých specifických oprávnění, prostředků státního donucení, oprávnění a vztahů k ostatním ústředním státním orgánům apod. Na druhé straně je však zapotřebí zdůraznit, že sama existence předcházejících skutečností nemůže v systému jednoty moci v socialistickém státě stačit k tomu, aby činnost hospodářské arbitráže byla pokládána za výkon státní správy, která je realizována i jinými státními orgány. Navíc předpoklady této činnosti, na rozdíl od specializovaných orgánů státní správy, a též její obsahové zaměření v podmínkách hospodářské arbitráže, zásadně na oblast dodavatelsko-odběratelských a jiných hospodářských vztahů mezi socialistickými organizacemi, podstatné znaky, charakteristické pro státní správu, postrádají.

Značně rozšířeno je v právní teorii i praxi pojetí, podle kterého je hospodářská arbitráž nazírána jako orgán hospodářského řízení. Při argumentaci se vychází především ze ztotožňování projednávání a rozhodování hospodářských sporů orgány hospodářské arbitráže s funkcí hospodářského řízení. Nelze nevidět tu skutečnost, že pro podporu tohoto pojetí by bylo možné podmíněně nalézt argumentaci i v pozitivněprávní úpravě, na základě které je hospodářská arbitráž např. oprávněna v případě, vyžadují-li to potřeby plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství nebo jsou-li pro to jiné důležité důvody, založit, změnit nebo zrušit závazky nebo právní poměr mezi organizacemi (§ 118 odst. 1 hospodářského zákoníku a § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži). Ostatní, zejména však mimorozhodovací formy činnosti hospodářské arbitráže (signalizační činnost, preventivní a výchovná činnost, shromažďování a zevšeobecňování poznatků aj.), které jistým způsobem vyjadřují určitou „nadresortnost“ hospodářské arbitráže ve vztahu k ostatním státním (zejména ústředním) orgánům a též ta skutečnost, že subjekty, na které se činnost hospodářské arbitráže vztahuje, nejsou k ní ve vztahu podřízenosti (neexistují tedy vertikální právní vztahy), však odůvodňují závěr, že hospodářská arbitráž orgánem hospodářského řízení není. Pouze se na řízení národního hospodářství, a to nepřímou, podílí.

I když se tedy u hospodářské arbitráže můžeme setkat s různými formami činnosti nebo oprávněními, které, jak je uvedeno v předcházejícím výkladu, jsou obdobou oprávnění nebo činností soudních, správních nebo řídicích, nelze opominout podstatnou a rozhodující skutečnost. Žádná z těchto činností se v podmínkách hospodářské arbitráže nerealizuje ve své základní, typické podobě a formě a ani není převažující. Lze se proto v této souvislosti přiklonit k závěru, že z hlediska povahy je zapotřebí hospodářskou arbitráž považovat za specifický orgán, který nelze podřadit pod jiný druh orgánů. Toto pojetí nejlépe vyjadřuje hlavní poslání hospodářské arbitráže, projevující se v dialektické jednotě jejích rozhodovacích a mimorozhodovacích činností, jejichž existence a nutnost je objektivně dána charakterem hospodářskoorganizační funkce socialistického státu, k jejíž realizaci hospodářská arbitráž vedle ostatních orgánů vzniká a působí.

Pro posuzování povahy hospodářské arbitráže proto podle názoru autora nemohou být směrodatné ani formálně logické argumenty, vycházející ze znaků a forem činnosti jednotlivých státních orgánů, ani z tradiční klasifikace státní moci. Řada názorů na povahu hospodářské arbitráže (často i nevědomky, neúmyslně) vycházela z tradiční tripartice dělby moci

na zákonodárnou, soudní a výkonnou, která však byla v socialistickém státě nahrazena principem jednoty moci a účelné dělby práce mezi jednotlivými státními orgány. Toto východisko má z hlediska posuzování povahy hospodářské arbitráže a jejího místa ve státním mechanismu zásadní význam.

Podstatu hospodářské arbitráže jako součásti právní nadstavby je ve smyslu Marxova závěru o tom, že „... právní vztahy, stejně jako formy státu, není možné pochopit ani z nich samých, ani tzv. všeobecného ducha, nýbrž naopak, že tkví svými kořeny v materiálních životních poměrech...“⁴⁾ zapotřebí zkoumat z hlediska charakteru výrobních vztahů, tvořících základnu socialistické společnosti a z nich se odvíjejících právních vztahů, v tomto případě specifické oblasti vztahů hospodářskoprávních. Z toho důvodu je hospodářská arbitráž co do své povahy determinována společenskoekonomickým, právním a politickým posláním, zvláštnostmi socialistické ekonomiky, uskutečňováním hospodářskoorganizační funkce socialistického státu při realizaci úkolů národního hospodářství, založeného na socialistickém společenském vlastnictví a objektivně existujících hospodářských vztazích.

Problematika povahy hospodářské arbitráže není jen právněteoretickou otázkou, ale jak ukáže výklad na dalších místech této studie, s jejím řešením jsou spojeny závažné otázky praktické a legislativní, protože, kromě jiného, je teoretickým východiskem pro řešení aspektů postavení hospodářské arbitráže ve státním mechanismu a vytyčení jejích funkcí.

Jak již bylo zdůrazněno výše, právní teorie dosud otázku povahy hospodářské arbitráže jednoznačně neřeší.

Ve vývoji právní úpravy hospodářské arbitráže v socialistických zemích tvoří samostatnou, a to kvalitativně nejvyšší etapu současná právní úprava v Sovětském svazu. Zákonem o státní arbitráži v SSSR ze dne 30. 11. 1979 byla na základě ústavního zmocnění poprvé v historii arbitráž upravena s působností v podmínkách všelidového státu a poprvé byla též zařazena do soustavy ústavních orgánů. Tato skutečnost nezůstala bez odezvy v sovětské právněteoretické literatuře, která v posledním období věnovala zvýšenou pozornost též otázce povahy arbitráže, přičemž lze vyznívat, že v této oblasti dochází k určitému názorovému posunu. V návaznosti na přehled již dříve publikovaných názorů, které byly autorem shrnuty v článku citovaném v pozn. 3, je proto v této souvislosti účelné uvést i názory nejnovější.

Např. N. A. Abramov zdůrazňuje, že důležitým kladem Zákona o státní arbitráži v SSSR je to, že je v něm poukázáno na právní povahu tohoto orgánu. Podle jeho názoru ze zákona vyplývá, že státní arbitráž je vzhledem ke svému poslání a charakteru činnosti samostatným státním orgánem, kterému je svěřena jurisdikční funkce v oblasti hospodářských vztahů. Současně ale uvádí, že arbitráži přísluší některá oprávnění, která nelze podřadit pod jurisdikční funkci, ale která nepochybně patří ke správní činnosti (např. podle čl. 23 zákona je státní arbitráž oprávněna seznamovat se na ministerstvech, státních výborech, jiných ústředních orgánech, podnicích, v zařízeních a organizacích s praxí aplikace právních

⁴⁾ K. Marx: Předmluva ke kritice politické ekonomie, Spisy, NPL 1963, sv. 13, str. 36.

předpisů při uzavírání smluv a plnění závazků a rovněž při předarbitrážním řešení hospodářských sporů a současně s uvedenými hospodářskými orgány projednávat otázky, související s přijetím opatření k předcházení a také odstranění nezákonnosti a nedostatků v hospodářské činnosti a předkládat návrhy na jejich odstranění).

Podle Abramova správné určení právního postavení státní arbitráže má prvořadý význam pro další teoretické rozpracování principů její organizace a činnosti, stanovení neefektivnějších praktických cest vedoucích ke splnění před ní postavených úkolů.

Současně s tím vybavení státní arbitráže některými oprávněními správního charakteru rozšiřuje její možnost k posílení vlivu na hospodářské úkoly ve směru upevnění plánovací a smluvní disciplíny.⁵⁾

K obdobnému pojetí se kloní též L. S. Morozova, když uvádí, že „... v podmínkách dalšího upevňování socialistické zákonnosti a zdokonalování hospodářského mechanismu nepoměřitelně vzrůstá úloha státní arbitráže jako důležitého nástroje vlivu na činnost hospodářských organizací, na socialistickou ekonomiku. V této souvislosti stojí před sovětskou právní vědou úkol nalézt optimální cesty a metody takového působení“. Autorka zdůrazňuje, že výběr těchto cest musí být předurčován nejen charakterem úkolů, stojících před arbitráží, ale i její právní povahou jakožto zvláštního orgánu, uskutečňujícího vedle jurisdikční funkce i určité funkce řízení hospodářské činnosti.⁶⁾

Jednoznačné stanovisko v otázce povahy arbitráže zaujímá S. M. Štefan, když píše, že státní arbitráž je podle jeho názoru výkonně nařizovacím orgánem státní správy. Takový závěr odůvodňuje obsahem Zákona o státní arbitráži v SSSR, Pravidel projednávání hospodářských sporů státními arbitrážemi a usnesení o Státní arbitráži při radě ministrů SSSR z 5. 6. 1980.

V jeho pojetí je výkonná stránka vyjádřena plněním instrukcí Státní arbitráže SSSR a státní arbitráže svazové republiky nižšími orgány státní arbitráže a plněním instrukcí výkonně nařizovacích orgánů, při kterých působí.

Nařizovací stránka se projevuje v řízení nižších orgánů státní arbitráže vyššími, v rozhodování hospodářských sporů, v rozpracovávání opatření k předcházení a odstraňování odhalených narušení zákonnosti.⁷⁾

S. A. Ivanova vycházejíc ze skutečnosti, že v Ústavě SSSR z roku 1977 stojí arbitráž v jedné řadě se soudem a prokuraturou dovozuje, že zejména tato okolnost odůvodňuje hovořit o tom, že státní arbitráž je především jurisdikčním orgánem právní ochrany. Podle ní zejména tento fakt odlišuje státní arbitráž od všech ostatních orgánů státní správy. Uvádí též, že někteří teoretici z oblasti hospodářského práva a arbitráže, ale též někteří praktici ze soustav státní arbitráže mají sklony zveličovat (nadsazovat) správní (řídící) činnost orgánů státní arbitráže, když staví její funkci

5) Pravovaja priroda organov gosudarstvennogo arbitraža, příspěvek N. A. Abramova publikovaný ve sborníku Ústavu státu a práva AV SSSR a Státní arbitráže při radě ministrů SSSR „Povyšeniye roli gosudarstvennogo arbitraža v mekhanizme socialističeskogo chozjajstvovanija“, Moskva 1981, str. 96 a násl.

6) Arbitražnyj process v sisteme socialističeskogo prava, příspěvek L. S. Morozové, cit. sborník, str. 104.

7) Příspěvek S. M. Štefana, tamtéž, str. 109.

právní ochrany (ochrannou funkci) do pozadí a tím tuto základní funkci nedoceňují.⁸⁾

Další jednoznačný názor vyslovuje J. V. Dodin, podle kterého „...podstatné rozšíření kompetence arbitráže, zvláště jejich normotvorných oprávnění v oblasti profylaktiky, přesné určení jejího místa v mechanismu řízení ekonomiky dovoluje učinit závěr, že z hlediska své povahy je orgánem řízení“.⁹⁾

Zajímavou argumentaci při nazírání na povahu arbitráže volí B. A. Stěpankov. Podle jeho názoru je v Ústavě SSSR možné nalézt i odpověď na otázku o hmotněprávním obsahu činnosti soudu jako orgánu soudnictví a arbitráže jako funkcionálního orgánu hospodářského řízení (správy) a také o sociálně politických cílech a úkolech, které před nimi stojí. Takovou odpověď je však zapotřebí hledat ne v hlavě 20, ale v jiných hlavách a oddělech Základního zákona, zejména, ve vztahu k soudu, v oddíle II „Stát a osobnost“, v čl. 10–13 hlavy 2 „Hospodářský systém“ a ve vztahu k arbitráži v čl. 15 a 16 téže hlavy, které určují obecné cíle a úkoly všech, včetně státních, orgánů hospodářského řízení... Zejména tyto rozdíly v hmotněprávním obsahu, nikoliv však rozdíly v procesních formách činnosti soudních a arbitrážních orgánů musí sloužit jako kritérium při ujasnění si jejich právní povahy.¹⁰⁾

Pozornost vyvolává stanovisko A. A. Dobrovolského, který uvádí, že „...Z Ústavy SSSR a zákona o státní arbitráži v SSSR vyplývá, že státní arbitráž je vedle soudů a prokuratury speciálním orgánem právní ochrany (jurisdikčním orgánem), nikoliv orgánem státní správy nebo orgánem hospodářského řízení, jak se o tom nezřídka hovořilo v dříve publikovaných pracích, věnovaných podstatě arbitráže...“ V této souvislosti současně dovozuje, že z uvedeného nevyhnutně vyplývá závěr, že otázku právní povahy státní arbitráže v SSSR je v současném období zapotřebí řešit jinak, než byla řešena doposud.¹¹⁾

Shrme-li nejnovější názory sovětských teoretiků v oblasti povahy arbitráže, můžeme konstatovat některé závěry.

Především je zapotřebí zdůraznit, že platformu pro formulování těchto názorů na povahu arbitráže tvoří nová právní úprava, vyplývající ze Zákona o státní arbitráži v SSSR, dalších právních předpisů v oblasti arbitráže, ale i z Ústavy SSSR z r. 1977, která v čl. 163 poprvé zakotvila též státní arbitráž. Tato právní úprava představuje kvalitativní posun v oblasti právní úpravy státní arbitráže.

I nadále trvá názorová diferenciace, pokud jde o pojetí povahy arbitráže s tím, že zůstává zachováno pojetí arbitráže jako orgánu státní správy, orgánu hospodářského řízení nebo samostatného specifického orgánu. Judiciální nazírání arbitráže je v podstatě opuštěno. Přestože je stále více zdůrazňována specifická povaha arbitráže, daná specifiky jejích úkolů, nelze nevidět, že základním diferenciačním kritériem pro odlišení její po-

⁸⁾ S. A. Ivanova: Voprosy processualnoj formy razrešeniya chozjajstvennyh sporov, cit. sborník, str. 128.

⁹⁾ Funkcii gosudarstvennogo arbitraža i metody jeho dejatel'nosti, příspěvek J. V. Dodina, cit. sborník, str. 34.

¹⁰⁾ Příspěvek B. A. Stěpankova, tamtéž, str. 35 a násl.

¹¹⁾ A. A. Dobrovolskij: Osnovnye problemy arbitražnogo processa v svete zakona „O gosudarstvennom arbitraže v SSSR“, cit. sborník, str. 71 a násl.

vahy od ostatních státních orgánů i nadále zůstává vzájemné srovnání obsahu jejich jednotlivých činností nebo oprávnění a hledání odlišností. K posuzování povahy se přidává nový fakt — zcela nově konstruované místo státní arbitráže ve státním mechanismu — vyplývající z Ústavy SSSR.

Správně však poukazuje A. A. Dobrovolskij, že s tradičními hledisky při posuzování povahy arbitráže nelze vystačit a že je zapotřebí hledat hlediska nová, i když se zatím v sovětské teorii neobjevují.

V každém případě se potvrzuje složitost problematiky povahy arbitráže a skutečnost, že tuto otázku neřeší ani pozitivněprávní úprava, byť se odvíjí na ústavněprávním základě.

2. ÚVAHY NAD OTÁZKOU POSTAVENÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE A JEJÍM ŘEŠENÍM V ČESKOSLOVENSKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

A. POSTAVENÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE VE STÁTNÍM MECHANISMU

S problematikou právní povahy hospodářské arbitráže těsně souvisí problematika jejího postavení, která vykazuje závažné jak teoretické, tak též pozitivněprávní aspekty. Je zřejmé, že legislativní řešení otázky postavení hospodářské arbitráže jako celku ve státním mechanismu na straně jedné a postavení jednotlivých článků arbitrážní soustavy na straně druhé je úzce spojeno též se stěžejními aspekty, které byly předmětem předcházejícího výkladu. K tomu, aby hospodářská arbitráž mohla v celé své struktuře plnit funkce a úkoly, které vyplývají z její povahy, je nutné, aby měla ve státním mechanismu zakotveno tomu odpovídající právní postavení. V průběhu dosavadního legislativního vývoje v Československu v dané oblasti nebyla předmětná problematika dosud uspokojivě řešena. Jistý pokus byl učiněn vydáním zák. č. 121/1962 Sb., který stanovil, že Státní arbitráž Československé socialistické republiky je ústředním orgánem státní správy (§ 8). Tato konstrukce však neřešila právní postavení nižších orgánů státní arbitráže, ale ani postavení arbitráží resortních a družstevních. Lze usuzovat, že zmíněná konstrukce byla důsledkem právě uvedené „tripartice“ hospodářské arbitráže. Zejména u družstevních arbitráží, které mohly být zřizovány ústředními svazy družstev, tzn. družstevními socialistickými organizacemi (a v jejich rámci) by bylo obtížné přijmout závěr, že se jedná o orgány státní správy a vymezit jim tomu odpovídající postavení.

K celkovému řešení této problematiky nevedla ani úprava, zakotvená novelou zákona o hospodářské arbitráži z r. 1970, která oproti předcházející právní úpravě stanovila, že Státní arbitráž Československé socialistické republiky a po federalizaci též Státní arbitráž ČSR a Státní arbitráž SSR mají postavení ústředního orgánu státní správy příslušné republiky. Tato konstrukce, která je z hlediska vyjádření postavení ústředních arbitrážních orgánů méně „jednoznačnější“, než stanovil § 8 zákona před novelizací, byla zřejmě reakcí zákonodárce na teoretickou nevyjasněnost problematiky na straně jedné, na druhé straně byla vyvolána především praktickými požadavky. Vzhledem k charakteru a úkolům hospodářské arbitráže, její funkci v plánovitě řízeném socialistickém národním hospodářství, dále z hlediska organizace hospodářské arbitráže, jejího podřízení vládě ČSSR, rozpočtování, postavení hlavních arbitrů apod., bylo zapotřebí zdůraznit její místo mezi ostatními státními orgány. V uvedeném smyslu se postavení ústředních arbitrážních orgánů nejvíce blíží postavení ústředních orgánů státní správy. I nadále však touto konstrukcí není předmětná problematika celkově řešena, protože zmíněná právní úprava postavení ústředních arbitrážních orgánů neřeší postavení hospodářské arbitráže jako soustavy orgánů. Zejména není řešena problematika postavení ostatních arbitrážních orgánů, v současné době již jen krajských státních arbit-

ráží (eventuálně dalších arbitrážních orgánů, pokud by vláda ČSSR využila svého oprávnění ve smyslu ust. § 6 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži a zřídila zvláště hospodářskou arbitráž). V právní literatuře se otázkou konstrukce postavení ústředního orgánu hospodářské arbitráže zabývá např. M. Lukáč. Uvádí, že z dikce § 8 zákona č. 121/1962 Sb., který charakterizoval Státní arbitráž ČSSR jako ústřední orgán státní správy, bylo možné logicky dovozovat, že: — ostatní orgány arbitráže jsou též orgány státní správy, — že družstevní arbitráž nemůže být takovým orgánem, — že postavení resortní arbitráže není v zákoně expressis verbis řešeno, ale protože je zřizují ministři jako vedoucí ústředních orgánů státní správy, je zapotřebí i resortní arbitráže považovat za orgán státní správy. Charakterizujíc stav po novele z r. 1970 M. Lukáč píše, že hospodářská arbitráž má postavení orgánu státní správy s vlastními specifickými úkoly v řídicí činnosti na úseku organizování, úpravy a kontroly dodavatelsko-odběratelských a ostatních hospodářských vztahů socialistických organizací. Uvádí, že i když mezi formulací „je orgánem státní správy“ a „má postavení orgánu státní správy“ není obsahového rozdílu, nově zvolená formulace teoreticky ponechává možnost různé interpretace pojmu „má postavení“, neboť tento pojem není přesně vymezen. Proto považuje za žádoucí, aby příští legislativní úprava se této nepřesnosti ve formulaci vyvarovala a zařadila hospodářskou arbitráž do systému orgánů státní správy pozitivními znaky a vlastnostmi.¹²⁾

Shrneme-li naznačené aspekty, vidíme, že problematika vykazuje dva základní směry. Jeden týkající se postavení hospodářské arbitráže jako jednotné soustavy státních orgánů ve státním mechanismu, druhý týkající se postavení jejich ústředních i nižších organizačních článků. Na tomto místě je nutné, podle mého názoru, přijmout závěr, že tyto směry nelze od sebe oddělovat a tudíž problematiku postavení hospodářské arbitráže jako celku neřeší např. konstrukce, vyplývající z platné správní úpravy, která přiznává ústředním arbitrážním orgánům postavení ústředních orgánů státní správy. V návaznosti na výklad o povaze hospodářské arbitráže a přijatý závěr o její zcela specifické a samostatné povaze ve vztahu k ostatním státním orgánům je nutné i otázku jejího právního postavení řešit specificky a samostatně mimo rámec postavení ostatních státních orgánů. Podle mého názoru to však není možné v rámci zákona o hospodářské arbitráži, nýbrž pouze komplexně ústavněprávním řešením.

Na rozdíl od většiny ostatních státních orgánů, které mají své ústavní zakotvení, tomu tak u hospodářské arbitráže není. Po provedeném federativním uspořádání státu byla tato otázka řešena tím, že úprava hospodářské arbitráže byla svěřena zákonu Federálního shromáždění [čl. 24 odst. 2 písm. f) ú. z. č. 143/1968 Sb.]. Jak vyplynulo již výše, zákonem č. 138/1970 Sb. došlo pouze ke změnám ve stávající úpravě tím, že ústřední arbitrážní orgány získaly postavení ústředních orgánů státní správy. Skutečnost, že přebudování hospodářské arbitráže na ústavní orgán je pro další vývoj jejich funkcí nutné, nejlépe potvrzují sovětské zkušenosti, vyjádřené ve všelidové Ústavě ze 7. 10. 1977, kde byly orgány státní arbitráže, ja-

¹²⁾ M. Lukáč: Hospodářská arbitráž v systému orgánů státní správy, Arbitrážní praxe 4/1973, str. 114 a násl.

kožto orgány rozhodující spory mezi podniky, zařízeními a organizacemi zakotveny v hlavě 20, čl. 163.¹³⁾

V sovětské legislativě byla tato otázka již alespoň rámcově vyřešena, československé zákonodárství však stojí teprve před jejím základním řešením a je proto stále aktuální. Pokud by v budoucím vývoji zákonodárství bylo dosaženo toho, aby hospodářská arbitráž byla zařazena mezi ústavní orgány, pak by byla řešena minimálně první část (směr, viz výše) problematiky, tzn. hospodářská arbitráž by jako celek získala samostatné ústavní postavení, stala by se samostatnou ústavní soustavou orgánů, vedle orgánů státní moci, soudů, prokuratury a orgánů státní správy.¹⁴⁾ Na základě této skutečnosti by potom z hlediska dikce zákona o hospodářské arbitráži odpadly problémy s konstrukcí ústředních arbitrážních orgánů: „je ústředním orgánem státní správy“ — „má postavení ústředního orgánu státní správy“. Postavení ústředních arbitrážních orgánů by bylo dáno postavením hospodářské arbitráže jako soustavy ústavních státních orgánů, tudíž by měly samostatné postavení jako ostatní ústřední státní orgány a tomu odpovídajícím vymezeným konkrétním rozsahem kompetence, pravomoci a příslušnosti. Nižší články arbitrážní soustavy by potom měly postavení místních, územních orgánů těchto orgánů ústředních. Uvedenou konstrukcí by byla i legislativním vyjádřením zdůrazněna specifická a samostatná povaha hospodářské arbitráže, které by již nebylo zapotřebí (jejím ústředním orgánům) přiznávat postavení jiného státního orgánu. Tato právní úprava by současně vedla k celkovému posílení postavení hospodářské arbitráže zejména ve vztahu k ostatním státním orgánům, které je nutné mimo jiné proto, že zákon buď přiznává, nebo v budoucnu může přiznat významná oprávnění hospodářské arbitráže i vůči ústředním státním orgánům.

Zákon o hospodářské arbitráži stanoví ústředním arbitrážním orgánům konkrétní úkoly ve vztahu k vládám. Podle § 8 odst. 1 písm. b) Státní arbitráž ČSSR připravuje a předkládá ve spolupráci se Státní arbitráží ČSR, Státní arbitráží SSR a ostatními zúčastněnými ústředními orgány vládě ČSSR rozborů a návrhy na opatření. Podle ust. písm. d) dbá, zpravidla prostřednictvím Státní arbitráže ČSR a Státní arbitráže SSR, o řádné a včasné smluvní zajišťování zvláště důležitých úkolů, stanovených vládou ČSSR jmenovitě ústředním a jiným orgánům a pomáhá svou činností k zabezpečení jejich plnění. Analogicky stanoví zákon úkoly státních arbitráží republik ve vztahu k republikovým vládám (§ 8a písm. b, d). Zabezpečení těchto úkolů nutně vyžaduje vzájemnou součinnost a úpravu vztahů k ostatním státním orgánům. Ve smyslu ust. § 8 odst. 3 Státní arbitráž ČSSR spolupracuje při plnění svých úkolů s ministerstvy a ostatními federálními orgány a využívá praktických zkušeností a poznatků, které tyto orgány získaly při řízení svěřených úseků národního hospodářství. Podle Statutu Státní arbitráže ČSSR (část třetí, čl. 7) může tato ke splnění svých

¹³⁾ V sovětské teorii byly již dříve vysloveny názory na zařazení arbitráže mezi ústavní orgány — viz např. Sovětskoje gosudarstvo i pravo 5/1966, str. 54; P. V. Loginov: Suščnost gosudarstvennogo arbitraža, IMU 1968, str. 110 aj.

¹⁴⁾ Ve zmíněné Ústavě SSSR z roku 1977 není arbitráž zařazena ani mezi orgány státní moci nebo orgány státní správy, ale zaujímá samostatné místo mezi soudy a prokuraturou. Společně s advokací a výbory lidové kontroly můžeme tuto soustavu orgánů charakterizovat jako orgány státně-mocenské kontroly, dohledu, dozoru.

úkolů požadovat od zúčastněných ústředních federálních orgánů spolupráci na přípravě rozborů a návrhů na opatření v oblasti hospodářských vztahů socialistických organizací, předkládaných vládě ČSSR. Zaujímá stanoviska k návrhům, které tyto orgány předkládají vládě ČSSR, pokud se dotýkají její působnosti. Na druhé straně Státní arbitráž ČSSR poskytuje ústředním orgánům ČSSR a ústředním orgánům republik podklady a informace z oblasti hospodářských vztahů mezi socialistickými organizacemi, pokud se týkají jejich působnosti (čl. 6 Statutu).

Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá několik důležitých skutečností. Je zřejmé, že se jedná především o vzájemné vztahy mezi Státní arbitráží ČSSR (a obdobně státními arbitrážemi republik) na straně jedné a federálními (republikovými) ministerstvy a jinými orgány hospodářského řízení na straně druhé, protože všechny tyto orgány plní důležité úkoly v oblasti plánovitě řízeného socialistického národního hospodářství, přičemž v některých případech se tyto orgány společně podílejí na zabezpečování konkrétních národohospodářských úkolů. Typická je oblast prodávání dodavatelsko-odběratelských vztahů v plánovacím procesu, jehož právní úpravu stanoví Státní arbitráž ČSSR společně se Státní plánovací komisí.

I když zákon o hospodářské arbitráži hovoří o využívání praktických zkušeností a poznatků, které ministerstva a ostatní federální orgány získaly „při řízení svěřených úseků národního hospodářství“, je nutné chápat toto ustanovení širěji. Je nesporné, že hospodářská arbitráž (její ústřední orgány) má vztahy i k jiným státním orgánům, které se sice bezprostředně na řízení národního hospodářství nepodílejí, ale které přesto v této oblasti vykonávají specifickou působnost. Jedná se především o kontrolní činnost výborů lidové kontroly a všeobecný dozor prokuratury. Státní arbitráž ČSSR může nesporně spolupracovat s jejich federálními, a prostřednictvím hlavních arbitrů republik též s republikovými orgány, vyžadovat od nich podklady, které potřebuje ke své činnosti apod. Zpětně může zase těmto orgánům poskytovat důležité informace a podklady pro jejich činnost a opatření (např. sdělování zkušeností a předávání podkladů, získaných při signalizační činnosti, které by tyto orgány v mnoha případech, protože zpravidla nejsou věcně specializovány na hospodářskoprávní problematiku, obtížně získávaly).

Stručný rozbor předmětné problematiky prokazuje její značný význam z hlediska posuzování otázek postavení hospodářské arbitráže ve státním mechanismu. Zabezpečení stanovených (viz výše) úkolů hospodářské arbitráže, a to ve spolupráci s ostatními ústředními orgány federace i republik vyžaduje, aby hospodářská arbitráž nebyla ve vztahu k těmto orgánům pouze určitým „specializovaným“ orgánem centra (vlády) s některými specifickými úkoly a oprávněními, ale aby získala zcela autonomní postavení rovnocenné tomu, jaké mají ostatní samostatné druhy orgánů tvořící autonomní složky státního mechanismu, hlavně jejich ústřední orgány. V některých případech (srov. např. vztahy k ministerstvům) vystupuje totiž hospodářská arbitráž vůči nim ve vztahu určité „nadřazenosti“, „nadresortnosti“, protože tyto orgány jsou povinny poskytovat jí vyžádané podklady nebo jinou potřebnou součinnost. Proto musí mít hospodářská arbitráž právním řádem přiznáno a upraveno takové postavení, které musí být ostatními ústředními orgány plně respektováno.

B. OTAZKY POSTAVENÍ A VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ JEDNOTLIVÝCH ARBITRÁŽNÍCH ORGÁNŮ

Dosavadní výklad se týkal obecných otázek právní povahy a postavení hospodářské arbitráže jako specifického druhu státních orgánů se zaměřením na její místo v systému státních orgánů a jejich vzájemné vztahy. Z hlediska komplexního posuzování hospodářské arbitráže, její povahy, postavení, ale zejména jejích funkcí je mimořádně závažná problematika některých otázek vnitřního postavení a vzájemných vztahů jednotlivých arbitrážních orgánů různého stupně, zejména pokud jde o orgány ústřední. Jak ukazuje praxe, současná právní úprava již v některých směrech neodpovídá požadavkům a úkolům, které byly před soustavu hospodářské arbitráže postaveny. Hospodářská arbitráž je soustava orgánů, které za řízení vlády ČSSR a v republikách příslušných vlád republik a hlavního arbitra ČSSR vykonávají důležité a nezastupitelné funkce v plánovitě řízeném socialistickém národním hospodářství. Jedním z předpokladů růstu její úlohy je celkové posílení postavení hospodářské arbitráže, nejen jejích ústředních orgánů, v systému ostatních státních orgánů. Jak vyplývá z výkladu na jiném místě práce, tuto problematiku je nutné, stejně tak, jak to bylo již učiněno v SSSR, řešit ústavněprávně. Vzhledem k československému ústavněprávnímu vývoji je však zapotřebí tento úkol považovat za dlouhodobý. Je proto nutné hledat jiné, dílčí prostředky, kterými by bylo možné z hlediska současných aktuálních potřeb některé úkoly alespoň rámcově řešit. Problematiku je nutné podle mého názoru zkoumat a zaměřit především v těchto směrech:

Ve smyslu ust. § 5 zákona o hospodářské arbitráži tvoří orgány hospodářské arbitráže jednotnou soustavu řízenou v rozsahu zákona hlavním arbitrem ČSSR, který podle § 9 odst. 1 odpovídá vládě ČSSR za řádnou činnost orgánů hospodářské arbitráže. V dané souvislosti je nutné zdůraznit, že zákon nedává hlavnímu arbitru ČSSR v podstatě konkrétnější právní prostředky, jejichž využíváním by mohl efektivně tento úkol zabezpečovat. Je proto žádoucí řešit především tuto otázku. Tato problematika je aktuální zejména nyní, kdy, jak bylo uvedeno již výše, jsou realizována opatření ke zdokonalení řízení národního hospodářství, na jejichž realizaci se hospodářská arbitráž značnou měrou podílí.¹⁵⁾ V uvedeném smyslu by bylo velice účelné a důvodné posílit postavení hlavního arbitra ČSSR ve vztahu k vládě ČSSR. Má-li hlavní arbitř ČSSR operativně zabezpečovat plnění úkolů stanovených vládou, zejména prostřednictvím státních arbitráží republik, pak by bylo zapotřebí, aby byl o záměrech vlády v oblasti rozvoje národního hospodářství nejen bezprostředně in-

¹⁵⁾ Srov. např. bod I/B-6 Souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. Za účelem pokrytí prováděcího plánu hospodářskými smlouvami účinnou stimulací dodavatelsko-výrobních organizací tak, aby v krátké časové návaznosti po uplynutí objednacích lhůt před čtvrtletím dodávky měly plánovaný rozsah dodávek pokrytý uzavřenými hospodářskými smlouvami, se ukládá Státní plánovací komisi a Státní arbitráži ČSSR rozpracovat otázku postupného přechodu k hodnocení činnosti VJH a podniků na základě uzavírání a plnění hospodářských smluv; bod I/G-12: na úseku zvýšení účinnosti plánování vnějších ekonomických vztahů se ukládá Státní plánovací komisi, ministerstvu zahraničního obchodu, federálnímu ministerstvu financí, Státní bance Československé, Federálnímu cenovému úřadu a Státní arbitráži ČSSR zajistit realizaci uvedených opatření a další.

formován, ale měl by mít možnost se z hlediska faktických dispozic hospodářské arbitráže k těmto záměrům vyjadřovat. K tomuto cíli by se měl stát alespoň přizvaným členem vlády. Jde zejména o zabezpečení úkolu připravovat a předkládat ve spolupráci se Státní arbitráží ČSR, Státní arbitráží SSR a ostatními zúčastněnými ústředními orgány vládě ČSSR rozbory a návrhy na opatření (§ 8 odst. 1 písm. b). Dále se jedná o úkol dbát, zpravidla prostřednictvím Státní arbitráže ČSR a Státní arbitráže SSR o řádné a včasné smluvní zajišťování zvláště důležitých úkolů stanovených vládou ČSSR, jmenovitě ústředním a jiným orgánům, a pomáhat svou činností k jejich zabezpečení [§ 8 odst. 1 písm. d) zákona o hospodářské arbitráži]. V mnoha případech totiž hospodářská arbitráž zabezpečuje tyto úkoly pouze zprostředkovaně přes poznatky z vlastní rozhodovací i mimorozhodovací činnosti.

Předpokladem realizace naznačených úkolů je možnost přenášet tyto úkoly operativně též na ostatní arbitrážní orgány, především na státní arbitráže republik, prostřednictvím kterých jsou zabezpečovány úkoly hospodářské arbitráže v republikách. Je nasnadě, že tuto problematiku nelze jednostranně řešit právní úpravou podřízenosti a nadřízenosti ve vzájemném postavení ústředních arbitrážních orgánů a hlavních arbitrů. Vystává však otázka o možnosti částečného řešení spočívajícího v tom, že by hlavní arbitř ČSR a hlavní arbitř SSR byli ze zákona náměstky hlavního arbitra ČSSR.¹⁶⁾

Vedle organizačně procedurálních aspektů při možnosti zastupovat hlavního arbitra ČSSR při různých příležitostech apod., by byla zabezpečena především přímá vazba Státní arbitráže ČSSR na republikové státní arbitráže z hlediska přenášení úkolů, přičemž by se v žádném případě nejednalo o oslabování pozice hlavních arbitrů republik. Vedle zpětné vazby na úkoly § 8 odst. 1 písm. b) a d) by byla posílena zejména možnost realizace úkolů sledovat rozhodování státních arbitráží republik a dozírat na zákonnost rozhodování všech arbitrážních orgánů (§ 8 odst. 1 písm. a) a dále zaujímání stanovisek k závažným právním otázkám a za tím účelem svolávání pravidelných porad arbitrážních orgánů, vydávání směrnic a instrukcí pro činnost všech orgánů hospodářské arbitráže a provádění průzkumu jejich práce [§ 8 odst. 1 písm. f) zákona o hospodářské arbitráži].

Avšak uvedená konstrukce, která vykazuje znaky odůvodňující její eventuální reálnost, není bez problémových vazeb, na které je zapotřebí na tomto místě poukázat. Z hlediska pojetí platné právní úpravy organizačně kompetenčních otázek v zákoně o hospodářské arbitráži je to problematika existence a funkce prezidia Státní arbitráže ČSSR. Tento orgán, který byl vytvořen v souvislosti s federalizací arbitráže po novém státoprávním uspořádání ČSSR v roce 1968, plní funkci jak koordinační, poradní, tak rozhodovací na úseku dozoru nad doržováním socialistické zákonnosti v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů. Ale právě funkce prezidia, jmenovaná na prvním místě, a její praktická realizace mohou vyvolat řadu praktických i teoretických otázek především v tom směru,

¹⁶⁾ Obdobně jako jsou např. předsedové republikových vlád náměstky předsedy (místopředsedy) vlády ČSSR nebo předsedové republikových státních plánovacích komisí náměstky předsedy Státní plánovací komise.

zda prezídium v dosavadním vývoji bylo vždy dostatečně způsobilé plnit svou jednotící funkci. Jak ukáže výklad na jiném místě, samo členství hlavních arbitřů ČSR a SSR v prezídiu nezabezpečí plnění jednotných úkolů hospodářské arbitráže. Je zřejmé, že tato skutečnost, ale ani ten fakt, že prezídium je originálním institutem československé právní úpravy, který v ostatních socialistických státech nemá svoji obdobu, nemůže být východiskem pro odpověď na otázku o jeho existenci či neexistenci a odpovídajících oprávněních. Problematika vykazuje daleko závažnější souvislosti, které vyplývají z principů federativního uspořádání státního mechanismu, jehož je hospodářská arbitráž integrální součástí a celkového politickoeconomického poslání arbitráže a jejichž osvětlení není v možnostech dané práce, která se zabývá řešením jiných otázek. Je však zapotřebí poukázat, že sledování některých nových opatření, směřujících ke zdokonalení činnosti hospodářské arbitráže jako jednotné soustavy orgánů, v dané souvislosti uvažované funkce hlavních arbitřů republik jako náměstků hlavního arbitra ČSSR není jednoúčelovou záležitostí, ale že její eventuální řešení v budoucí úpravě by nutně vyžadovalo sledování a vyřešení závažných, výše naznačených souvisejících aspektů.

Vedle uvažovaných uvedených východisek lze spatřovat skutečnosti, odůvodňující požadavek posílení ústředního orgánu hospodářské arbitráže, tj. Státní arbitráže ČSSR a jejího vrcholného představitele, hlavního arbitra ČSSR, ve vztahu k republikovým arbitrážím i v dalších hlediscích. Je na jedné straně zřejmé, že vzhledem k principům federativního státoprávního uspořádání je nutné respektovat, vzhledem k postavení ústředních arbitrážních orgánů v systému státních orgánů, jejich vztahy na jedné straně k orgánům federálním u Státní arbitráže ČSSR, na straně druhé k orgánům republik u národních arbitráží. Podle zákona o hospodářské arbitráži se jedná o vztahy především k příslušné vládě. Na druhé straně je zapotřebí mít na zřeteli tu skutečnost, že hospodářská arbitráž plní jako celek své hlavní funkce v oblasti socialistické ekonomiky, která je ekonomikou jednotnou, řízenou z jednoho centra. Je proto i z toho důvodu zapotřebí, aby činnost orgánů hospodářské arbitráže, bez ohledu na jejich stupeň, byla při plnění úkolů v této oblasti usměrňována a řízena z jednoho centra, pochopitelně při zachování stávající struktury, zejména přes státní arbitráže republik a jejich hlavní arbitry. Právě na tomto úseku vyvstává celá řada problémů, které nejsou v právní úpravě dosud uspokojivě řešeny. Jak již bylo zdůrazněno v úvodním výkladu této partie, jednotnost úkolů jednotné arbitrážní soustavy zabezpečuje, a to především ve vztahu k vládě ČSSR, hlavní arbitr ČSSR, a to v rozsahu stanoveném v zákoně o hospodářské arbitráži (§ 5). Při konkrétnějším a hlubším zkoumání této úpravy však zjišťujeme, že toto, jinak velice významné ustanovení, postrádá v dalším textu zákona konkrétní obsah, tzn. konkrétní rozsah právních prostředků, prostřednictvím kterých by bylo možné koordinaci arbitrážní soustavy zabezpečovat. Zákon sice některé otázky okrajově upravuje, ale ne dostatečně. Např. z ustanovení § 9 odst. 2 vyplývá, že hlavní arbitr ČSR a hlavní arbitr SSR odpovídají za řádnou činnost Státní arbitráže ČSR a Státní arbitráže SSR a krajských státních arbitráží jimi vedených vládě příslušné republiky a hlavnímu arbitru ČSSR. Z tohoto ustanovení však nevyplývá, a to ani výkladem per analogiam juris nebo legis, v čem konkrétně v uvedeném smyslu hlavní arbitři

republik odpovídají hlavnímu arbitru ČSSR, jaká jsou oprávnění hlavního arbitra ČSSR vůči republikovým hlavním arbitrům apod. Neřešení této problematiky může vést v praxi k některým nepříznivým jevům a narušování jednotnosti řízení celé arbitrážní soustavy. Tak může např. docházet k problémům (organizačním aj.) při organizování prověrek Státní arbitráží ČSSR, pokud jde o rozhodovací činnost krajských státních arbitráží, které jsou však bezprostředně řízeny a podřízeny („instančně“) hlavnímu arbitru příslušné republiky. Obdobně, přestože Státní arbitráž ČSSR bude realizovat své oprávnění, vyplývající z ustanovení § 8 písm. f) zákona o hospodářské arbitráži, může být spojeno s určitými překážkami za předpokladu, že není dána jistá míra součinnosti ze strany republikových státních arbitráží (hlavních arbitrů), např. svolávání porad arbitrážních orgánů, vydávání instrukcí k jejich činnosti apod. Závady a nedostatky, v případě že nebude upravena bezprostřednější vazba, mohou vznikat též v oblasti poskytování informací aj. podkladů nižšími arbitrážními orgány zejména v těch případech, kdy např. hlavní arbitr ČSSR je povinen předložit určitý rozbor, návrh na opatření apod. za celou soustavu hospodářské arbitráže vládě ČSSR a další. Nelze v dané souvislosti opominout tu skutečnost, že vedle zákona by měly být tyto otázky řešeny především ve vnitřních organizačních předpisech hospodářské arbitráže, které však v daném směru nevyhovují. Statut Státní arbitráže ČSSR, schválený usnesením vlády ČSSR č. 64 ze dne 1. 3. 1973, upravuje v čl. 8 vztahy Státní arbitráže ČSSR ke státním arbitrážím ČSR a SSR. Státní arbitráž ČSSR: udržuje se státními arbitrážemi republik soustavný pracovní styk, který je zajišťován zejména tím, že hlavní arbitři ČSR a SSR jsou členy prezidia Státní arbitráže ČSSR; sleduje jejich rozhodování a dozírá na jeho zákonnost; projednává s nimi návrhy zpráv, rozborů a návrhů na opatření předkládaných vládě ČSSR, dále návrhy právních předpisů, které sama připravuje nebo na jejichž přípravě se podílí a návrhy směrnic a instrukcí pro činnost všech arbitrážních orgánů; pečuje jejich prostřednictvím o řádné a včasné smluvní zajišťování zvláště důležitých úkolů, stanovených vládou ČSSR; prostřednictvím hlavních arbitrů ČSR a SSR udržuje styk s ústředními orgány republik; projednává se státními arbitrážemi republik návrhy jimi vydávaných instrukcí pro činnost krajských státních arbitráží; může od nich vyžadovat v rozsahu s nimi dohodnutém stejnopisy všech rozhodnutí ve sporné agendě, výkazy a přehledy, podklady a další údaje, které potřebuje pro svou činnost, stanoviska ke sporným právním otázkám v případech, že došlo k rozdílnému výkladu zákona v rozhodnutích státních arbitráží v ČSR a SSR.

Je zřejmé, že tato formulace vzájemných vztahů je značně obecná a postrádá v některých případech konkrétní obsah. Např. není přesněji specifikováno, jak udržuje Státní arbitráž ČSSR soustavný pracovní styk (vedle členství hlavních arbitrů ČSR a SSR v prezidiu Státní arbitráže ČSSR) se státními arbitrážemi republik, nevyplývá, jak sleduje rozhodování státních arbitráží republik a prostřednictvím jakých konkrétních právních prostředků (vedle zákonem upraveného přezkoumávání rozhodnutí) dozírá na jeho zákonnost.

Hospodářská arbitráž jako jednotná soustava musí prostřednictvím každého svého článku zabezpečovat jednotný a společný úkol — prosazování a ochranu celospolečenských hospodářských zájmů. K tomuto cíli

bude nutné zabezpečit daleko větší koordinaci¹⁷⁾ mezi Státní arbitráží ČSSR jako vrcholným orgánem arbitrážní soustavy na straně jedné a ostatními články hospodářské arbitráže na straně druhé, než je tomu ve smyslu platné právní úpravy. Vedle zákonné úpravy by se tato problematika měla odrazit též ve vnitřních organizačních předpisech (Statutu a Organizačním řádu Státní arbitráže ČSSR).

Úkoly naznačené v úvodu této části je však podle mého názoru možné řešit nejen prostřednictvím úpravy organizačně kompetenčních ustanovení zákona o hospodářské arbitráži, ale významné prostředky by bylo možné využít i v oblasti procesní. V tomto smyslu se jeví tyto možnosti:

Upravit přezkumné oprávnění prezidia Státní arbitráže ČSSR podle § 42 odst. 1 zákona. Prezidium může v případě porušení právních předpisů nebo zásad hospodářské politiky ČSSR zrušit rozhodnutí orgánu hospodářské arbitráže a přikázat spor k novému projednání. Jde-li o rozhodnutí krajské státní arbitráže nebo státní arbitráže republiky, lze návrh na toto opatření podat jen tehdy, bylo-li rozhodnutí přezkoumáno podle § 41 odst. 1 nebo podle § 41 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, tzn. v případech, kdy z důvodu porušení právních předpisů nebo zásad hospodářské politiky ČSSR bylo na návrh nebo zvláštního podnětu Státní arbitráží ČSR nebo Státní arbitráží SSR změněno nebo zrušeno rozhodnutí (s přikázáním sporu k novému projednání) krajské státní arbitráže nebo učiněno jiné opatření. Uvedené „superkasační“ oprávnění prezidia již není podle mého názoru zcela v souladu s požadavky a zásadami arbitrážního řízení, zejména se zásadou urychleného rozhodování sporů. Dosavadní praxe (postup) totiž spočívá v této konstrukci: Je-li např. Státní arbitráží ČSR nebo SSR přezkoumáno rozhodnutí krajské státní arbitráže a je podán návrh na „superkasaci“ podle § 42 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, má prezidium při přezkoumávání tohoto napadeného rozhodnutí pouze dvě možnosti: buď napadené rozhodnutí ponechat beze změny, neshledá-li porušení právních předpisů nebo zásad hospodářské politiky ČSSR nebo v opačném případě toto rozhodnutí zrušit a spor přikázat k novému projednání. Na základě takového rozhodnutí se však věc vrací do původního stavu a rozhodnutí hospodářského sporu se neúměrně prodlužuje jak o vlastní (a to dvojí) proces přezkumného řízení, tak o stadium nového projednávání, přičemž není vyloučeno, že se přezkumné řízení nemůže opakovat znovu. Zabránění prodlužování řízení a oddalování vydání rozhodnutí však nemá význam pouze z hlediska zabezpečení zásady

¹⁷⁾ Ne náhodou poukázal na závažnost této problematiky místopředseda vlády ČSSR akademik K. Laco ve svém vystoupení na aktivu ke 30. výročí vzniku státní arbitráže v Československu. Uvedl, že „...je pochopitelné, že každá z organizačních složek arbitrážní soustavy má své úkoly a jim odpovídající pravomoc, příslušnost a postavení v této soustavě. Pro toto postavení je a musí být příznačná i stanovená míra samostatného působení. Jmenovitě z rozhodovací, ale i z další činnosti vyplývá i určitá specifická, možno říci »vlastní« problematika té které arbitráže, její »vlastní« konkrétní úkoly, problémy, starosti a postavení. Tyto a jiné další skutečnosti je však nutné posuzovat a hodnotit dialekticky a vidět nejen vlastní postavení, činnost a úkoly, ale i postavení, činnost a úkoly všech ostatních složek hospodářské arbitráže, vzájemnou objektivní souvislost těchto činností a úkolů, jejich vzájemné ovlivňování a též — a to především — společný cíl soustavy, postavení, činnost a úkoly hospodářské arbitráže jako celku, jako soustavy.“ Viz K. Laco: Postavenie a úlohy štátnej arbitráže, Arbitrážní praxe 12/1980, str. 448.

urychleného rozhodování sporů ve smyslu procesním, ale z hlediska potřeb národního hospodářství je především zapotřebí zajistit, aby rozhodnutí bylo vydáno a jeho hmotněprávní účinky nastaly co nejrychleji. V mnoha případech jsou totiž předmětem řízení vztahy, jejichž včasné neřešení může vést k velmi negativním důsledkům pro ekonomiku, která „nemůže čekat“. Výše uvedený nepříznivý stav by bylo možno eliminovat (v některých případech) rozšířením přezkumné pravomoci prezidia o oprávnění též napadené rozhodnutí změnit. V případě, že prezidium shledá závady rozhodnutí, by nebylo nutné toto rozhodnutí zrušit, ale v mnoha případech by bylo možné odstranit nezákonný stav změnou rozhodnutí. Tím by uvedený proces nového projednávání a rozhodování odpadl a zásada urychleného rozhodování by takto byla posilována. Tímto opatřením by navíc byla posílena jednotnost při rozhodování hospodářských sporů a zachovávání socialistické zákonnosti v rozhodovací činnosti všech arbitrážních orgánů.¹⁸⁾

Jak vyplývá z předcházejícího výkladu, lze vytypovat reálné důvody, které by svědčily účelnosti a potřebnosti takové konstrukce. Nelze však současně na druhé straně nevidět, že z hlediska současné právní úpravy funkcí prezidia Státní arbitráže ČSSR by eventuelní právní úprava nastíněné koncepce nutně vyžadovala současné řešení návazného a významově důležitého právněteoretického aspektu: ve smyslu ust. § 10 odst. 2 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži, pokud jde o rozhodovací pravomoc prezidia, toto rozhoduje o zrušení rozhodnutí orgánu hospodářské arbitráže a o přikázání sporu k novému projednání. Je tedy zřejmé (přestože ust. odst. 2 má vzhledem k formulaci uvozující věty in fine „zejména“ demonstrativní povahu), že současná právní úprava přiznává prezidiu pouze kasační oprávnění, realizovatelné v rámci výkonu dozoru nad dodržováním socialistické zákonnosti a zásad hospodářské politiky ČSSR, nikoliv však pravomoc meritorního rozhodování věci, o které by se při možnosti rozhodnutí též změnit, nesporně jednalo. Proto by bylo zřejmě nutné tuto otázku řešit jednoznačnou právní úpravou v tom smyslu, že by uvedené oprávnění bylo zákonem prezidiu přiznáno.¹⁹⁾

Druhý aspekt, který s problematikou souvisí, vyplývá z úkolu Státní arbitráže ČSSR sledovat rozhodování státních arbitráží republik a dozírat na zákonnost rozhodování všech arbitrážních orgánů [§ 8 odst. 1 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži]. Rovněž v tomto případě zákon o hospodářské arbitráži neposkytuje ani Státní arbitráži ČSSR, ani hlavnímu arbitru ČSSR konkrétní právní prostředek k zabezpečení stanoveného úkolu. Může v praxi nastat např. tato situace: hlavní arbitr ČSSR zjistí na základě průzkumu [§ 8 odst. 1 písm. f) zákona o hospodářské arbitráži], eventuálně na základě podnětu zvenčí, že rozhodnutím krajské státní

¹⁸⁾ Novelizací zákona o hospodářské arbitráži zákonem č. 166/1982 Sb., jehož návrh byl zpracován Státní arbitráží ČSSR ve smyslu usnesení vlády ČSSR č. 42/1980, jímž byl schválen Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980, bylo rozšířeno ustanovení § 42 odst. 1 o oprávnění prezidia Státní arbitráže ČSSR rozhodnutí z důvodů uvedených v § 41 odst. 1, 2 též změnit.

¹⁹⁾ Schválená novelizace rozšiřuje ustanovení § 10 odst. 2 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži o oprávnění prezidia rozhodovat o změně rozhodnutí orgánů hospodářské arbitráže v případech uvedených v § 42 a současně o změně rozhodnutí o uložení hospodářské pokuty v případech stanovených v nově schváleném ustanovení § 46b.

arbitráže byly porušeny právní předpisy nebo zásady hospodářské politiky ČSSR. V tomto případě je příslušná k odstranění nezákonného stavu nebo rozporu se zásadami hospodářské politiky, tj. k přezkoumání rozhodnutí, republiková státní arbitráž, která však z vlastního podnětu přezkoumné řízení z jakéhokoliv důvodu nezahájila a žádná ze stran návrh na přezkoumání rozhodnutí nepodala. Nastává situace, že přesto, že (Státní arbitráž ČSSR) hlavní arbitr ČSSR zjistí porušení socialistické zákonnosti nebo zásad hospodářské politiky v rozhodovací činnosti nižšího orgánu hospodářské arbitráže, nemá možnost zabezpečit odstranění tohoto stavu, neboť Státní arbitráž ČSSR není k přezkoumacímu řízení v tomto případě příslušná a provedení průzkumu nelze za stávající právní úpravy státní arbitráži republiky uložit. Zákon rovněž neupravuje možnost zahájit řízení o přezkoumání rozhodnutí z podnětu hlavního arbitra ČSSR, podobně jako je upraveno zahájení řízení ve sporu podle § 20 zákona. Z uvedených důvodů by měl být zákon o hospodářské arbitráži rozšířen²⁰⁾ v tom směru, že by byla stanovena povinnost Státní arbitráže ČSR nebo SSR zahájit z podnětu hlavního arbitra ČSSR přezkoumné řízení v jakémkoliv sporu. V tomto případě by byly vytvořeny předpoklady pro důslednou realizaci cit. úkolu § 8 odst. 1 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži.

²⁰⁾ V novelizaci zákona o hospodářské arbitráži je zařazeno nové ustanovení (odst. 4 § 41), podle kterého je z podnětu hlavního arbitra ČSSR Státní arbitráž ČSR nebo Státní arbitráž SSR povinna do 15 dnů zahájit řízení o přezkoumání rozhodnutí krajské státní arbitráže.

II.

AKTUÁLNÍ PROBLÉMY FUNKCÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE A PRÁVNÍ ÚPRAVY ČINNOSTÍ SMĚRUJÍCÍCH K JEJICH REALIZACI

1. K POJETÍ FUNKCÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

Od otázek právní povahy a postavení hospodářské arbitráže, a to jak navenek, ve vztahu k ostatním složkám státního mechanismu, tak i z hlediska vnitřních vazeb a uspořádání jednotné arbitrážní soustavy, se odvíjí funkce hospodářské arbitráže. Z historického vývoje arbitrážních orgánů a jejich pravomoci jak u nás, tak i v ostatních socialistických zemích je patrné, že zatímco původně, v souvislosti se vznikem arbitrážních orgánů, převládala v jejich činnosti složka rozhodovací, setkáváme se v posledním období s tím, že v jednotlivých zemích dochází k postupnému kvalitativnímu nárůstu jejich mimorozhodovacích činností. Je proto namístě zkoumat otázku, co lze pod pojem funkce hospodářské arbitráže pořadit a které funkce hospodářská arbitráž plní.

Funkce jako mnohovýznamový pojem zahrnuje též různorodý obsah (funkce jako činnost úřední, spolková, úkon, konání, úkol, povinnost aj.). Funkce toto kterého státního orgánu se odvíjí od funkcí — tj. hlavních směrů činnosti — státu jako celku, směřujících k plnění základních úkolů státu dané společenskoekonomické formace, resp. její vývojové etapy.²¹⁾ Funkce hospodářské arbitráže jako součásti státního mechanismu se odvíjejí především od hospodářskoorganizační funkce státu. Jsou vyjádřeny souhrnem úkolů a současně oprávnění a právních prostředků k zabezpečení jejich realizace (někdy se též mluví o pravomoci v širším slova smyslu). Hlavní úkoly orgánů hospodářské arbitráže, které tvoří obsah její funkce jako celku, do značné míry závisí na charakteru a postavení jednotlivých arbitrážních orgánů uvnitř arbitrážní soustavy. Ve všech socialistických zemích, ve kterých působí hospodářská arbitráž, spočívá jeden z hlavních úkolů hospodářské arbitráže — rozhodování hospodářských sporů — především v činnosti nižších (místních) orgánů arbitráže, zatímco ústřední orgány hospodářské arbitráže uskutečňují činnost organizační, instruktážní, dozorovou aj. Navíc jsou některé činnosti svěřeny zpravidla pouze ústředním orgánům arbitrážní soustavy (legislativní činnost, spolupráce při řešení právních otázek vzájemné ekonomické integrace členských států RVHP aj.).

Funkce hospodářské arbitráže mohou být členěny podle různých hledisek.

Setkáme se např. s pojetím, které rozlišuje v činnosti arbitráže tři složky: rozhodovací činnost, činnost na úseku tvorby práva a ostatní (mimorozhodovací) činnosti jako vzájemně spjaté činnosti, které představují organický celek vytvářející na daném úseku předpoklady pro účinnou a cílevědomě zaměřenou činnost hospodářské arbitráže.²²⁾

²¹⁾ E. Kučera: Obecná teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1976, str. 65 a násl.

²²⁾ K. Laco: Úlohy hospodářské arbitráže, Hospodářské noviny 3/1976 ze dne 6. 1. 1976.

V souvislosti s otázkou vlivu systému řízení národního hospodářství na rozhodování hospodářských sporů bývá hospodářské arbitráži v socialistických zemích přiznávána na jedné straně funkce ochranná, na druhé straně funkce organizační. Např. S. Wlodyka zdůrazňuje, že orgán, který rozhoduje hospodářské spory, musí být orgánem vysoce specializovaným na složitou problematiku hospodářského procesu a mít přitom na zřeteli jak konkrétní spor, tak odstranění překážek ve spolupráci stran pro budoucnost. Současně však tento orgán musí mít na zřeteli i realizaci plánovaných úkolů z hlediska uspokojování potřeb celé společnosti. K zabezpečení prvně jmenovaného úkolu slouží funkce ochranná, ve druhém případě organizační, které musí rozhodovací orgán realizovat. Autor současně dovozuje, že tyto funkce přísluší hospodářské arbitráži, neboť hospodářské soudnictví je pro socialistické státy s plánovaným hospodářstvím nevhodné a nepřijatelné. Argumentuje mimo jiné tím, že přebudování arbitráže na hospodářský soud by mohlo být jen formální a uměle vykonstruované, neboť arbitráž se nemůže nikdy vzdát organizační funkce, zatímco soudu je vlastní jenom funkce ochranná.²³⁾

Vyskytly se však současně výhrady proti organizační funkci zejména v tom smyslu, že jde o nahrazování funkcí administrativních orgánů. Podle názoru např. J. Wiszniewského by měla arbitráž koncentrovat svou činnost na funkci ochrannou, která nabývá v podmínkách hospodářských reformů zvláštního významu, a funkce organizační by se pak odvíjela ve směru rozvoje a zdokonalování signalizační funkce.²⁴⁾ V dané souvislosti však zdůrazňuje např. W. Bagiński, že i tam, kde se vyskytly pokusy o omezení organizační funkce arbitráže se snahou přiklonit ji mnohem více k charakteru orgánu jurisdikčního, soudního, se opět po čase vrátili k původní funkci arbitráže. Autor zdůrazňuje, že arbitráž jako soudní orgán totiž ztrácí svůj smysl a na úseku fungování systému hospodářských smluv zůstává mezera, kterou nemůže vyplnit ani nejlepší judikatura.²⁵⁾

V právní literatuře, zejména sovětské, bývá zcela jednoznačně podtrhována funkce právní ochrany. Jak píše např. T. J. Abova, „ochrana práv je jedním z úkolů, který stojí před orgány arbitráže. Přitom spočívá ne v ochraně před jakýmkoliv zásahy, ale ve vytvoření podmínek pro bezporuchové uskutečňování práva, pro likvidaci následků jeho porušení a koneckonců pro zabezpečení normální výrobně hospodářské činnosti“. Dovozuje dále, že při ochraně práv, a to především práv podniků, arbitráž systematicky vykazuje řídicí vliv na ekonomiku, napomáhá zdokonalení organizace činnosti hospodářských orgánů, hospodářských vztahů, plnění plánů a závazků. Arbitráž rovněž zabezpečuje posilování úlohy smlouvy, upevňování chozrasčotu, bojuje s resortnictvím a místními zájmy, tzn. plní úkoly, které stojí před všemi a zejména funkcionálními orgány řízení národního hospodářství.²⁶⁾

²³⁾ S. Wlodyka: Doskonalenie organizacji i dzialalnosci arbitrazu państwowego w warunkach zmian w systemie zarzadzania, Przegląd ustawodawstwa gospodarczego XXV, 8—9/1972, str. 260 a násl.; exc. Hospodářské právo 2/1973.

²⁴⁾ J. Wiszniewski: Funkcje arbitrazu państwowego w swietle reform zarzadzania gospodarka, PUG XXV, 8—9/1972, str. 277 a násl.; exc. Hospodářské právo 3/1973.

²⁵⁾ W. Bagiński: Współpraca gospodarcza przedsiębiorstw a arbitraz, PUG XXV, 8—9/1972, str. 257 a násl.; exc. Hospodářské právo 1/1973.

²⁶⁾ T. J. Abova: Ochrana chozajstvennyh prav predpriyatij, Juridičeskaja litě-ratura, Moskva 1975, str. 166 a násl.

Problematicke funkcí státní arbitráže je v sovětské právní teorii věnována zvýšená pozornost zejména v současném období, po schválení Ústavy z roku 1977 a na ní navazujícího zákona o státní arbitráži v SSSR. Např. P. V. Loginov dovozuje, že ochrana práv a zákonem chráněných zájmů socialistických organizací je hlavní (cílovou) funkcí arbitráže. Vedle toho jsou arbitráži známy i další funkce, jejichž uskutečňování je nutné pro normální činnost jejich orgánů. Na základě ustanovení Zákona o státní arbitráži v SSSR potom dochází k závěru, že orgány arbitráže realizují v rámci své kompetence následující funkce: ochranu práv a zákonných zájmů socialistických organizací, normotvorbu, výklad právních aktů, vnitřně systémové řízení, řízení vnitřních strukturálních jednotek arbitráže.²⁷⁾

B. A. Stěpankov vycházejíc z toho, že funkce státní arbitráže jsou určovány jejími základními úkoly, ve kterých jsou vyjádřeny sociálně politické cíle, konstatuje, že tyto funkce je třeba odvodit od úkolů arbitrážních orgánů, které jsou konkretizovány v Zákoně o státní arbitráži v SSSR a též z obecných ústavních povinností státu při řízení národního hospodářství.

Analýza úkolů orgánů státní arbitráže, vyplývající z čl. 2 zákona pak podle Stěpankova umožňuje dospět k závěru o existenci dvou základních funkcí orgánů státní arbitráže: kompenzační a preventivní (profylaktické); třetí — normotvorná funkce — vyplývající z ustanovení čl. 25 zákona, není hlavní; její neexistence by neměla vliv na právní povahu arbitráže.

Autor dále dovozuje, že první ze jmenovaných funkcí se projevuje jako jeden ze dvou následků realizace úkolů při zabezpečování ochrany práv a zákonem chráněných zájmů podniků, zařízení a organizací při rozhodování hospodářských sporů a při neustálé aplikaci zákonodárstvím nebo smlouvou stanovených prostředků majetkové odpovědnosti za porušení státní disciplíny, ke kterým dochází při plnění plánovaných úkolů a smluvních závazků. Druhý důsledek realizace těchto úkolů spočívá v provádění profylaktické činnosti, tj. v předcházení vzniku a odstraňování objektivních a subjektivních příčin a podmínek, vedoucích k narušení hospodářských závazků i k samotným hospodářským sporům.²⁸⁾

Funkce hospodářské arbitráže, tj. v podstatě hlavní směry její činnosti, které pro ni vyplývají v té které vývojové etapě z hlavních funkcí socialistického státu, jsou závislé jednak na specifických podmínkách vnitřního státoprávního vývoje, zásadách zákonodárství a dalších hlediscích, zejména však na charakteru ekonomické reformy a stupni její realizace a z toho vyplývajícího systému řízení národního hospodářství. Tak jako u žádného jiného státního orgánu se setkáváme u hospodářské arbitráže s jevem, který tuto skutečnost jednoznačně potvrzuje. Přesto, že hospodářská arbitráž nepůsobí, na rozdíl od ostatních státních orgánů, ve společnosti po tak dlouhé období, ale je v dnešním pojetí až produktem socialistické společnosti, prošla od svého vzniku, a to v podstatě ve všech socialistických zemích, několika vývojovými etapami. Tyto etapy jsou charakterizovány

²⁷⁾ P. V. Loginov: Funkcii gosudarstvennogo arbitraža i metody jego dejatel'nosti, Sborník Ústavu státu a práva AV SSSR a Státní arbitráže při RM SSSR „Povyšeniej roli gosudarstvennogo arbitraža v mehanizme socialističeskogo chozjajstvovanija“, Moskva 1981, str. 29 a násl.

²⁸⁾ B. A. Stěpankov, tamtéž, str. 34 a násl.

tím, že se v nich právní úprava pravomoci a funkcí hospodářské arbitráže měnila a aktualizovala vždy zejména v závislosti na vývoji a nových úkolech socialistické ekonomiky.

Sepětí hospodářské arbitráže se socialistickou ekonomikou, jejímž hlavním rysem je plánovitost založená na socialistickém společenském vlastnictví výrobních prostředků, je základem, podstatou poslání hospodářské arbitráže a jejích funkcí. Již při vzniku arbitrážních orgánů v Československu v roce 1950 bylo zdůrazňováno, že státní arbitráž bude důležitým nástrojem plánovaného hospodářství, který bude plnit prostřednictvím arbitrážního řízení funkci strážce disciplíny a legality v oblasti plnění prováděcích plánů a smluv při realizaci jednotného hospodářského plánu. Arbitráž byla koncipována jako orgán, „... který zná zákony socialistické výstavby, který je schopen náležitě se orientovat v celé oblasti národního hospodářství, který je schopen bez formálního, často zdlouhavého řízení rozeznávat a také řešit spory z hospodářských smluv, upravovat komplikované předsmělní spory a jiné různosti vznikající z úkolů stanovených v prováděcích plánech, který je schopen také vést účinný boj proti omylům, zneužívání nebo byrokratičnosti ve smluvních poměrech, který je schopen odhalovat za uplatňování plánovací nebo smluvní kázně v praxi nehospodárnost, brzdění socialistické výstavby i zjevné záškodnictví...“²⁹⁾

V činnosti hospodářské arbitráže, v jejích funkcích, které tvoří ve svém celku cílevědomou a koordinovanou činnost, nachází konkrétní vyjádření a záruky své realizace komplex záměrů, cílů, zásad a opatření nejvyšších stranických a státních orgánů, vyjádřených v nejzávažnějších politických a právních dokumentech. Ve svém celku jsou výrazem hospodářské politiky³⁰⁾ komunistické strany a socialistického státu, na jejíž realizaci se vedle ostatních státních orgánů specifickými formami své činnosti a využíváním specifických oprávnění podílí zejména hospodářská arbitráž.³¹⁾ Vedle ochrany hospodářského systému, vycházejícího z celospolečenského vlastnictví základních výrobních prostředků a plánovitosti (v důsledku čehož bývá arbitráž charakterizována též jako „zvláštní orgán ochrany právního pořádku v oblasti řízení socialistického hospodářství, který se při své činnosti opírá o celospolečenské vlastnictví, centrální plánování a smluvní systém“),³²⁾ plní další pro ni specifické funkce.

Zákon o hospodářské arbitráži vychází při stanovení funkcí hospodářské arbitráže z konstrukce, která počítá s významným podílem hospodářské arbitráže při upevňování uvědomělé soudružské spolupráce socialistických organizací, uskutečňované na základě stálého rozšiřování účasti pracujících na řízení, vedoucí k plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství, maximálnímu uspokojování jeho potřeb a k důslednému

²⁹⁾ Z vystoupení předsedy ústavněprávního výboru Národního shromáždění při projednávání zákona o hospodářských smlouvách a státní arbitráži v Národním shromáždění; cit. podle: R. Lavička—J. Navrátil—J. Slezák: Hospodářské smlouvy a státní arbitráž, Orbis, Praha 1951, str. 6 a násl.

³⁰⁾ Bližší k pojmu a obsahu hospodářské politiky viz např. J. Řezníček a kol.: Hospodářská politika KSČ, Svoboda, Praha 1974.

³¹⁾ K tomu viz např. F. Krpata: Zvýšenou pozornost zásadám hospodářské politiky, Arbitrážní praxe 8/1979, str. 181 a násl.

³²⁾ W. Jaslan: Państwowy arbitraż gospodarczy jako szczególny organ ochrony prawnej, PUG XXX, 11/1977, str. 283—287.

uplatňování celospolečenských zájmů na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů. Při své činnosti se hospodářská arbitráž řídí právními předpisy a zásadami hospodářské politiky Československé socialistické republiky. Prosazuje celostátní hospodářské zájmy proti úzkým místním, podnikovým, popřípadě resortním zájmům. Dbá o upevňování státní, především plánovací, smluvní a finanční kázně, zejména o zajišťování a plnění úkolů, stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství (§ 4 zákona).

Předtím, než bude podán rozbor právní úpravy funkcí hospodářské arbitráže a nástrojů jejich realizace, je nutné učinit několik stručných obecně teoretických a metodologických poznámek, protože platná právní úprava nevymezuje, co se rozumí funkcemi hospodářské arbitráže. To, co bylo k pojmu funkcí již uvedeno výše, je na tomto místě zapotřebí doplnit o některé další závěry.

Funkce státních orgánů, v daném případě hospodářské arbitráže, je nutné odvíjet od funkcí socialistického státu, tj. základních směrů jeho činnosti, ve kterých se projevuje jeho sociálně politická podstata, zatímco funkcemi určitého státního orgánu se rozumí sociální poslání právě tohoto orgánu jako zvláštní části státního mechanismu.³³⁾ Funkce státu jsou realizovány v různých formách, a to normotvornou činností, výkonnou a administrativní činností příslušných státních orgánů, soudní činností, činností kontrolní, dozorovou aj. Tyto formy činnosti státu, resp. státních orgánů jsou navzájem organicky spjaté a všechny více nebo méně výrazně vyjadřují třídní podstatu státu, která je v konečném důsledku determinuje. Mají tedy jednotný třídní obsah a zaměření, spočívající v realizaci hlavních úkolů vládnoucí třídy a funkcí jejího nástroje, tj. státu.³⁴⁾ Tato skutečnost vede k tomu, že funkce hospodářské arbitráže, stejně tak jako funkce kteréhokoliv jiného státního orgánu je nutné posuzovat komplexně, v rámci realizace funkcí státu. Každý státní orgán je zřízen k výkonu základní, hlavní funkce a současně realizuje celou řadu funkcí vedlejších, které sice nejsou podstatné z hlediska jeho povahy, ale které jsou nutné z hlediska jeho normální činnosti.³⁵⁾ Současně je nutné zdůraznit, že zpravidla není jednotný názor v otázce, které funkce je nutné u hospodářské arbitráže považovat za hlavní a které za vedlejší. Při hledání odpovědi na tuto otázku musíme nutně vyjít ze skutečností uvedených výše, tzn. funkce posuzovat na základě hlavních úkolů, hlavního poslání, ke kterému byla hospodářská arbitráž zřízena, zatímco její jednotlivé dílčí úkoly a formy činnosti (např. činnost rozhodovací, výchovnou, preventivní, signalizační a další) je nutné chápat jako její pravomoc (v širším slova smyslu).³⁶⁾ Oporu pro toto tvrzení lze nalézt i v pozitivněprávní úpravě, která některé

³³⁾ Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva, Academia, Praha 1978, str. 162.

³⁴⁾ Teorie státu a práva, Obzor, Bratislava 1977, str. 79.

³⁵⁾ K tomu srov. P. V. Loginov: Suščnosť gosudarstvennogo arbitraž, IzdatěIstvo moskovskogo universitěta, 1968, str. 9.

³⁶⁾ Srov. např. S. Vaněk a kol.: Československé hospodářské právo, Panorama, Praha 1979, str. 368; R. F. Kallistratova: Razrešeniye sporov v gosudarstvennom arbitraž, Moskva, Gosudarstvennoje izdatěIstvo juridičeskoj literatury, 1981, str. 40 a další.

dílčí činnosti nebo některá oprávnění svěruje pouze některým článkům arbitrážní soustavy, jako např. oprávnění Státní arbitráže ČSSR vydávat na základě zmocnění, obsaženého v zákoně, právní předpisy aj.. V tomto směru by bylo stěží možno hovořit o funkci hospodářské arbitráže jako soustavy orgánů. Proto, vyjdeme-li ze základní vnitřní, a to hospodářsko-organizátorské funkce socialistického státu, na jejíž realizaci se hospodářská arbitráž jako soustava věcně specializovaných orgánů významně podílí, lze její hlavní funkci spatřovat v organizaci, úpravě a kontrole dodavatelско-odběratelských, majetkových a jiných hospodářskoprávních vztahů mezi socialistickými organizacemi a dalšími hospodářskoprávními subjekty. Tato, v nejširším slova smyslu formulovaná funkce, v sobě zahrnuje tři základní složky, které lze považovat za funkce hospodářské arbitráže ve vlastním slova smyslu, a to složku 1. ochrannou, 2. organizační a 3. kontrolní. Tyto tři základní složky, charakterizující poslání hospodářské arbitráže, tvoří organickou jednotu a jsou realizovány ve vzájemné souvislosti a návaznosti. Uvedené funkce hospodářská arbitráž zajišťuje především prostřednictvím konkrétních forem činnosti, které jsou obecně vymezeny v ustanoveních § 1, 45 a 46 zákona o hospodářské arbitráži pro všechny arbitrážní orgány a dále v § 8 a 8a jako formy činnosti a úkoly ústředních arbitrážních orgánů federace a republik. V dané souvislosti je třeba připomenout, že jednotlivé formy činnosti (např. signalizace) mohou sloužit k zabezpečování více (nebo všech) funkcí hospodářské arbitráže současně. Proto další rozbor bude věnován těmto otázkám.

Ochranná funkce je jedním z projevů nejvlastnějšího základního poslání soustavy hospodářské arbitráže, k jehož zabezpečování byly arbitrážní orgány v socialistickém státě především zřízeny. Co do své podstaty se ochranná funkce projevuje především v realizaci činností, jejichž cílem je ochrana socialistického národního hospodářství jako celku a zejména ochrana socialistického společenského vlastnictví. V tomto smyslu se ochranná funkce realizuje především rozhodovací činností arbitrážních orgánů na všech stupních, tzn. že tato funkce vykazuje „jurisdikční“ složku. Při projednávání a rozhodování hospodářských sporů musí arbitrážní orgány dbát, aby byly prosazovány celostátní hospodářské zájmy proti úzkým místním, podnikovým, popř. resortním zájmům. Dbát o upevňování státní, především plánovací, smluvní a finanční kázně, zejména o zajišťování úkolů, stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství (§ 4 zákona o hospodářské arbitráži). Tuto skutečnost musí mít na zřeteli jak orgány rozhodující v první „instanci“, tak zejména vyšší arbitrážní orgány (popř. prezídium Státní arbitráže ČSSR), které realizují (zásadně formou přezkoumávání arbitrážních rozhodnutí) dozor nad rozhodovací činností arbitrážních orgánů.

Realizace úkolů národního hospodářství je závislá na uvědomělé a soudružské spolupráci socialistických organizací (a jiných institucionálních kolektivů) jakožto tvůrců společenského produktu. Je tedy samozřejmostí, že na druhé straně ochranná funkce hospodářské arbitráže obsahově zahrnuje též ochranu práv a právem chráněných zájmů těchto organizací. Při respektování socialistické zákonnosti a zásad hospodářské politiky ČSSR musí tedy orgány hospodářské arbitráže, projednávající a rozhodující spory mezi socialistickými organizacemi zabezpečovat nejen prioritu zájmů společnosti jako celku, ale současně musí vyvíjet svou čin-

nost tak, aby u organizací, které řádně ve smyslu předpisů hmotného i procesního práva uplatnily své právo, byla posilována právní jistota a byly stabilizovány dodavatelsko-odběratelské vztahy. Tento požadavek má význam nejen z hlediska zabezpečení úkolů plánu, ale může mít zpětně vliv zejména z hlediska motivace pracovních kolektivů těchto organizací, kterých se bezprostředně dotýkají výsledky hospodářské činnosti organizace, řádné a včasné plnění plánovaných úkolů nebo nepříznivý dopad hospodářskoprávních odpovědnostních vztahů apod.

Vedle vlastní rozhodovací činnosti, při níž mají orgány hospodářské arbitráže ať již formou prevence nebo formou konkrétní aplikace práva bezprostředně možnost chránit zmíněné zájmy národního hospodářství jako celku i jeho jednotlivých strukturálních jednotek, se ochranná funkce realizuje ale též činností výchovnou, legislativní, analytickou, zobecňující a jinými.

Při výkonu ochranné funkce mohou orgány hospodářské arbitráže využívat institutu signalizace jako prostředku směřujícího k odstranění rozporů nebo jiných závad (§ 4, 45 zákona o hospodářské arbitráži), které jimi byly zjištěny při projednávání hospodářských sporů a jejichž podstatou je nesoulad mezi opatřeními prováděnými socialistickými organizacemi nebo orgány, týkajícími se hospodářských vztahů a právními předpisy nebo zásadami hospodářské politiky ČSSR.

Požadavek prosazování, zabezpečování a ochrany celospolečenských hospodářských zájmů opravňuje ze zákona orgány hospodářské arbitráže při výkonu této funkce využívat některá tzv. zvláštní oprávnění, upravená jak v zákoně o hospodářské arbitráži, tak v hospodářském zákoníku. Tato zvláštní oprávnění budou předmětem rozboru na jiném místě.

Vedle ochranné funkce realizuje hospodářská arbitráž celou soustavou svých orgánů velmi rozsáhlou *funkci organizační*. V této funkci se především projevuje zvláštní povaha hospodářské arbitráže daná tím, že hospodářská arbitráž vykazuje prvky jak jurisdikčního orgánu, tak současně plní v oblasti socialistické ekonomiky další úkoly, které jsou obdobou správní, řídicí, koordinační aj. činnosti. V uvedeném smyslu spočívá podstata organizační funkce především v tom, že orgány hospodářské arbitráže vedle vydávání aktů aplikace práva též ostatními formami činnosti vyvíjejí přímou ingerenci na soustavu národního hospodářství a socialistické organizace. Tato funkce se projevuje jak v organizování vzájemných dodavatelsko-odběratelských vztahů socialistických organizací, aby byly v souladu s celospolečenskými zájmy, tak v podílu, ve spolupráci s ostatními státními orgány (např. Státní plánovací komisí), na formování celého národohospodářského systému socialistického státu včetně právních nástrojů jeho řízení.

Ve vztahu k subjektům hospodářskoprávních vztahů se organizační funkce hospodářské arbitráže realizuje především prostřednictvím preventivní a výchovné činnosti. Jejím prostřednictvím hospodářská arbitráž napomáhá v rámci své působnosti organizovat a rozvíjet vztahy spolupráce a vzájemné pomoci mezi socialistickými organizacemi a aktivně působí na tyto organizace tak, aby se zlepšovala jejich činnost, zvyšovala odpovědnost za řádné a včasné uzavírání a plnění hospodářských smluv v souladu s plánovanými úkoly a aby byl upevňován chozrasčot. Vedle specifických forem jejího uskutečňování, jako jsou např. aktivity hospodářských práv-

níků, pořádání přednášek, konzultace, publikační činnost apod.,³⁷⁾ zabezpečují orgány hospodářské arbitráže její obsah zejména kvalitním rozhodováním hospodářských sporů.

Jedním z důležitých úkolů při zabezpečování organizační funkce je povinnost Státní arbitráže ČSSR dbát podle § 8 odst. 1 písm. d) zákona o hospodářské arbitráži prostřednictvím Státní arbitráže ČSR a Státní arbitráže SSR o řádné a včasné smluvní zajišťování zvláště důležitých úkolů, stanovených vládou ČSSR jmenovitě ústředním aj. orgánům a pomáhat svou součinností k zabezpečování jejich plnění. Analogicky stanoví zákon v § 8a písm. c) tuto povinnost státním arbitrážím republik. Vedle vlastního projednávání a rozhodování předsmluvních sporů podle § 2 odst. 1 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži slouží k zabezpečení daného úkolu především účast Státní arbitráže ČSSR, popř. Státní arbitráže ČSR nebo Státní arbitráže SSR na povolovacím řízení staveb ve smyslu ust. § 8 odst. 3 písm. a), b) vyhl. č. 85/1977 Sb., o podmínkách zahajování staveb a jejich registraci a evidenci. V návaznosti na usnesení vlády ČSSR č. 23 ze dne 1. února 1979 O opatřeních k plánování a řízení základních prostředků Státní arbitráž ČSSR ověřuje při povolovacích řízeních u centralizovaných staveb úplnost hospodářských smluv a jejich soulad s hospodářskoprávními předpisy. Účast hospodářské arbitráže spočívá především v uvádění stanovisek k výsledku ověření podmínek stanovených v § 9 cit. vyhl., ale hospodářská arbitráž by měla též signalizovat příslušným orgánům podstatné závady, zjištěné při povolovacím řízení.³⁸⁾ Hlavní arbitráž ČSSR na základě analýzy a zevšeobecnění zkušeností z účasti pracovníků arbitráže na povolovacím řízení i z rozhodovací praxe poukázal, jak těmito pracovníky zjištěné nedostatky v plánovací a projektové přípravě staveb mají dopad na rozhodovací činnost hospodářské arbitráže, protože v důsledku nich dochází k předsmluvním sporům, které by vlastně vznikat neměly, protože odběratelé se cestou sporu o uzavření hospodářské smlouvy domáhají, aby arbitráž uložila dodavatelům stavbu realizovat a tím chtějí dohnat to, co bylo zanedbáno v průběhu plánovací a projektové přípravy. Zdůrazňuje, že „orgány hospodářské arbitráže se v důsledku toho dostávají do zvláštního postavení: aby mohlo proběhnout povolovací řízení a stavba mohla být registrována jako smluvně zajištěná, musí být uzavřeny hospodářské smlouvy; přestože pro jejich uzavření a pro konkretizaci dodavatelova závazku není v dokumentaci stavby žádný podklad, naléhá se na arbitráž, aby dodavateli uložila povinnost dodat, jinak že by se zahájení stavby zdržovalo. Zdá se to divné, ale skutečně dochází k případům, že dodavatelé se dříve objevují na arbitráži než na staveništi“.³⁹⁾

Významný podíl při zajišťování a plnění organizační funkce hospodářské arbitráže přísluší legislativní činnosti Státní arbitráže ČSSR (srov. ust. § 1,

³⁷⁾ K jednotlivým formám preventivně výchovné činnosti viz blíže např. V. Svehla: *Formy preventivní činnosti arbitrážních orgánů*, Arbitrážní praxe 12/1970, str. 417; J. Oehm: *Hospodářská arbitráž a arbitrážní řízení*, SPN, Praha 1973, str. 12; J. Řáda: *K preventivní činnosti arbitráže*, Arbitrážní praxe 7/1978; F. Krpata: *Úloha preventivní činnosti orgánů státní arbitráže v plánovitém řízení národního hospodářství*, kandidátská disertace, Praha 1977, a další.

³⁸⁾ K tomu srov. P. Vlk: *Zkušenosti z účasti arbitrážních orgánů na povolovacím řízení staveb*, Arbitrážní praxe 5/1979, str. 164 a násl.

³⁹⁾ S. Vaněk: *Několik poznámek k některým otázkám rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže*, Arbitrážní praxe 5/1980, str. 173.

uvozující věta zákona o hospodářské arbitráži ... při organizaci, „úpravě“ a kontrole dodavatelsko-odběratelských a majetkových vztahů...), čímž je nutné rozumět i právní úpravu těchto vztahů vlastní normotvornou činností, k jejímuž výkonu je Státní arbitráž ČSSR oprávněna ve smyslu ust. § 8 odst. 1 písm. e) zákona o hospodářské arbitráži.⁴⁰⁾ Přesto, že k jejímu výkonu je oprávněn pouze nejvyšší orgán arbitrážní soustavy, jedná se o činnost, která významným způsobem posiluje postavení hospodářské arbitráže jako celku, protože výsledky této činnosti se dotýkají často rozsáhlých oblastí hospodářskoprávního života. Jedná se zejména o vydávání základních podmínek dodávek ve smyslu ust. § 392 odst. 2 h. z., vydávání právních předpisů k provedení § 115 h. z. spolu se Státní plánovací komisí a dalších prováděcích právních předpisů.

Nedílnou součástí této činnosti (a současně jejím předpokladem) je provádění průzkumu, jak působí právní řád v oblasti hospodářských vztahů socialistických organizací, s čímž souvisí příprava návrhů právních předpisů nebo spolupůsobení při jejich přípravě [§ 8 odst. 1 písm. c)]. Takto se hospodářská arbitráž významně podílí na organizaci národního hospodářství, zejména pokud jde o úpravu právních nástrojů řízení ekonomiky.

Při realizaci své organizační funkce v nejširším slova smyslu se hospodářská arbitráž též podílí na organizaci vnějších ekonomických a právních vztahů, a to formou spolupráce v oblasti řešení právních problémů mezinárodní ekonomické integrace zemí RVHP. V roce 1969 byl zřízen stálý orgán RVHP — Porada zástupců členských států RVHP pro právní otázky (v roce 1981 došlo k přejmenování tohoto orgánu na „Poradu RVHP pro právní otázky“), jehož úkolem je napomáhat zdokonalování právních základů hospodářské a vědeckotechnické spolupráce mezi členskými státy RVHP zkoumáním, zpracováváním a postupným řešením právních otázek této spolupráce. S cílem zabezpečení a vytyčení podílu ČSSR na řešení právních otázek, kterými se tento orgán zabývá, byla v roce 1969 vládou ČSSR zřízena stálá československá delegace v Poradě RVHP pro právní otázky. Významná role připadá při zajišťování úkolů našeho státu v dané oblasti hospodářské arbitráže, reprezentované ve smyslu ust. § 8 odst. 1 písm. g) zákona o hospodářské arbitráži Státní arbitráži ČSSR. Je zdůrazněna již tím, že hlavní arbitr ČSSR je stálým vedoucím zmíněné československé delegace. Působnost Státní arbitráže ČSSR v oblasti mezinárodních hospodářských vztahů vyplývá především z jejího specifického poslání v oblasti hospodářskoprávní legislativy a podílu na průzkumu, jak působí právní řád v oblasti hospodářských vztahů socialistických organizací. Státní arbitráž ČSSR zabezpečuje nejen přenášení a aplikaci zkušeností z československé hospodářskoprávní praxe při řešení obdobných problémů v rámci celé RVHP, ale zabezpečuje zpětně vazbu těchto projednávaných otázek z hlediska transformace do čs. právního řádu.⁴¹⁾

⁴⁰⁾ V novelizaci zákona o hospodářské arbitráži se tato činnost zařazuje mezi hlavní úkoly hospodářské arbitráže do ustanovení § 1 písm. b), podle kterého hospodářská arbitráž „připravuje na svém úseku návrhy zákonů Federálního shromáždění a nařízení vlády ČSSR z oblasti hospodářských vztahů a na základě zákonného zmocnění a v jeho mezích vydává obecně závazné právní předpisy“.

⁴¹⁾ Srov. F. Karpata: Podíl arbitráže na řešení právních problémů mezinárodní socialistické dělby práce, *Arbitrážní praxe* 1/1971, str. 14.

S využitím kapacity výzkumného resortního ústavu — Ústavu hospodářského práva — má možnost ve značné míře se podílet též na řešení teoretickoprávních aspektů problematiky. S cílem zabezpečení úkolů v čs. delegaci spolupracuje Státní arbitráž ČSSR s ostatními ústředními orgány, především s federálními ministerstvy. Podíl hospodářské arbitráže na řešení uvedených otázek je dán též tím, že se hlavní arbitř ČSSR zúčastňuje práce v Poradě vedoucích státních arbitráží členských států RVHP, která má návaznost na Poradu RVHP pro právní otázky.

Význam organizační funkce hospodářské arbitráže v jejich jednotlivých složkách vyžaduje nejen stanovení konkrétních úkolů orgánů hospodářské arbitráže a současně právních prostředků k jejich zabezpečení tak, jak jsou rámcově vymezeny v § 8 a 8a zákona o hospodářské arbitráži, ale vyžaduje současně bližší konkretizaci a doplnění těchto prostředků ve vnitřních organizačních předpisech hospodářské arbitráže. V dané souvislosti je nutné uvést zejména Organizační řád Státní arbitráže ČSSR, podle kterého Státní arbitráž ČSSR prostřednictvím odboru organizačního a správního např. zabezpečuje agendu a úkoly, související s koordinací metodického řízení právních útvarů v ekonomické oblasti a vypracovává návrhy k posílení funkce právní služby. Tato činnost, jakožto forma realizace funkce Státní arbitráže ČSSR, spočívá především: v zabezpečování koncepčních prací, běžných operativních úkolů koordinační funkce metodického řízení právních útvarů Státní arbitráže ČSSR v ekonomické oblasti; v řízení stálé koordinační skupiny při Státní arbitráži ČSSR ve vztazích ke Státní arbitráži ČSR a SSR a ke zúčastněným ústředním orgánům ČSSR; v zajišťování průzkumu plnění Zásad o postavení a úkolech právních útvarů federálně řízených organizací a rozborů výsledků těchto průzkumů; ve vypracovávání návrhů doporučení hlavního arbitra ČSSR, jimiž je usměrňováno metodické řízení právních útvarů v ekonomické oblasti; v poskytování právním útvarům ústředních orgánů ČSSR konzultací k jejich systémovým opatřením a zprostředkovávání jimi vyžádané pomoci při realizaci metodického řízení právních útvarů; v přípravě ročních realizačních programů koordinační funkce Státní arbitráže ČSSR ve spolupráci s odborovými útvary, ÚHP a zúčastněnými ústředními orgány ČSSR; v zabezpečování přípravy a vypracovávání komplexních rozborů výsledků a hodnocení koordinační funkce Státní arbitráže ČSSR; ve vedení veškeré dokumentace agendy koordinační funkce metodického řízení právních útvarů Státní arbitráže ČSSR v ekonomické oblasti.⁴²⁾

Jedním z předpokladů úspěšné realizace předcházejících funkcí hospodářské arbitráže je výkon její funkce *kontrolní*. Stejně tak jako u těchto funkcí ani u kontrolní funkce zákon o hospodářské arbitráži její obsah a charakter nekonkretizuje žádným speciálním ustanovením, třebaže v § 1 kontrolu výslovně uvádí jako jednu ze základních oblastí arbitrážní činnosti (srov. uvozující věta ... plní při organizaci, úpravě a „kontrolě“ dodavatelskoodběratelských a majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi ...).

Je zřejmé; že kontrolu uskutečňovanou hospodářskou arbitráží je zapotřebí chápat nikoliv jako specializovanou činnost (vlastní např. výborům lidové kontroly), ale jako součást kompetence hospodářské arbitráže,

⁴²⁾ Viz Organizační řád Státní arbitráže ČSSR, Praha, prosinec 1977, str. 11 a násl.

přičemž se realizuje zpravidla současně s výkonem její jiné funkce (činnosti).

Z hlediska bližšího a konkrétnějšího vymezení této funkce hospodářské arbitráže je zapotřebí vyjít z obecného právního pojetí kontroly jako jedné z právních záruk socialistické zákonnosti. Podle vymezení, vyplývajícího z obecné teorie státu a práva, se kontrola od ostatních právních záruk socialistické zákonnosti (zejména dohledu a dozoru) liší především tím, že jejím předmětem není jen dodržování zákonnosti, ale i zkoumání hospodárnosti, efektivnosti a organizace řízení, tj. ekonomických a správních stránek. Zahrnuje prověrku státní a hospodářské disciplíny, tj. účelnost v činnosti orgánů a organizace. Při kontrole jde o zajištění nápravy závazným pokynem k odstranění zjištěných nedostatků nebo uplatněním sankce. Kontrola má nařizovací oprávnění nebo sankční oprávnění, popř. obojí.⁴³⁾

Jak se např. v této souvislosti uvádí ve výzkumném úkolu, zpracovaném na Ústavu hospodářského práva, „...v tomto tradičním právním pojetí by ale arbitráž žádnou kontrolní funkci neměla, neboť činnosti arbitráže, které lze subsumovat pod takové pojetí kontroly, jsou nepatrné. Jde pouze o oprávnění arbitráže ukládat pokuty za porušení státní disciplíny podle § 29 odst. 1 ZHA a v budoucnu, poté, co vstoupí v účinnost novela hospodářského zákoníku, o oprávnění ukládat hospodářské pokuty a odvody penále do státního rozpočtu“. V této souvislosti se dále dovozuje, že „obsah kontrolní funkce hospodářské arbitráže nelze měřit jen hlediskem tradičního právního pojetí kontroly odvozeného z určitých právních forem, ale při jeho určení je třeba vycházet i z širšího pojetí kontroly, vypracované marxistickou ekonomickou teorií řízení, které více odpovídá reálnému obsahu těch činností arbitráže, jejichž prostřednictvím se hospodářská arbitráž podílí na hospodářskoorganizační funkci státu“. Poukazuje se zejména na pojetí kontroly jako integrální součásti procesu cílového ovlivňování,⁴⁴⁾ ve kterém má kontrola dvě stránky: 1. poznávací, tj. získávání informace o tom, zda se skutečný stav neodchyluje od stavu žádoucího včetně analýzy příčin odchylky, 2. ovlivňovací, jejíž funkcí je prosadit žádoucí stav. Dovozuje se, že v tomto širším pojetí kontroly má pak řada činností vykonávaných arbitráží charakter činností kontrolních, neboť naplňují jak obsah (shromažďování informací a jejich analýza), tak i účel (předcházení, odstraňování nedostatků, případně informace jinému kompetentnímu orgánu) kontroly.⁴⁵⁾

Zvláštní charakter hospodářské arbitráže, především její věcná specializace a specifické poslání v soustavě plánovitě řízeného národního hospodářství a současně její odborné vybavení nejen umožňují, ale i vyžadují, aby se podílela na kontrole důležitých úseků a oblastí, a to ať již z důvodů prevence nebo požadavku na odstranění vzniklých nepříznivých stavů a poruch v hospodářském mechanismu státu.

⁴³⁾ E. Kučera a kol.: Obecná teorie státu a práva, díl II, Orbis, Praha 1977, str. 329.

⁴⁴⁾ K tomuto pojetí viz A. Mynář: Teorie kontroly, Svoboda, Praha 1979, str. 69 až 379.

⁴⁵⁾ K naznačeným aspektům viz J. Kubištová—F. Klimeš: „Kontrolní funkce hospodářské arbitráže“, výzkumná zpráva za problémový okruh 2. dílčího úkolu SPEV 909-003.05, Ústav hospodářského práva Státní arbitráže ČSSR, Praha 1981, str. 8, 9, 15 a násl. (viz též Právník č. 11/1982, str. 994 a násl.).

Vydeme-li tedy z výše naznačených aspektů pojetí kontroly obecně, musíme problematiku konkrétního zapojení hospodářské arbitráže do systému společenské kontroly zkoumat zprostředkovaně na základě charakteru a konkrétního obsahu jednotlivých, zákonem upravených úkolů a forem činnosti hospodářské arbitráže. I když zákon o hospodářské arbitráži jednotlivé prostředky a způsoby, jak provádět kontrolu neupravuje,⁴⁶⁾ lze použít jiných (a to i nepřímo) forem činnosti orgánů hospodářské arbitráže, které upraveny jsou. Vezmeme např. ustanovení § 25 odst. 1 zákona. Třebaže je systematicky zařazeno mezi ustanovení o dokazování, upravuje obecně povinnost každého na požádání hospodářské arbitráže sdělit údaje, podat vysvětlení, zprávy nebo návrhy, jakož i předložit listiny, které hospodářská arbitráž potřebuje při výkonu své činnosti. Toto ustanovení, které je podle mého názoru nutné vykládat extenzivně, nejen v rámci rozhodovací činnosti (...potřebuje při výkonu své činnosti...) poskytuje hospodářské arbitráži značné možnosti z hlediska kontroly. Např. vyžádá-li si hospodářská arbitráž v předsmělném sporu protokol o projednání dodavatelsko-odběratelských vztahů ve smyslu vyhl. č. 48/1980 Sb., má současně možnost podle daného stavu zkontrolovat, jakým způsobem jsou na úrovni organizací nebo jejich nadřízených orgánů zajišťovány důležité plánované úkoly. Tato skutečnost má význam nejen z hlediska rozhodnutí konkrétního sporu, ale může být současně např. podkladem pro následné opatření hospodářské arbitráže ve smyslu § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži nebo § 118 h. z.

Rovněž institut signalizace umožňuje hospodářské arbitráži zprostředkovaně kontrolu, a to především následnou. Odpověď adresáta signalizace ve smyslu ust. § 45 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži je pro hospodářskou arbitráž současně prostředkem ke kontrole, zda signalizované závady byly odstraněny nebo zda a jaké bylo přijato opatření k jejich řešení. O nutnosti posílení tohoto institutu viz další výklad.

Zákon ukládá hospodářské arbitráži soustavně zkoumat příčiny závad a shromažďovat a zevšeobecňovat poznatky ze své činnosti [§ 1 písm. e) ve spojitosti s § 46] a o výsledcích této činnosti podávat příslušným orgánům zprávy s případnými návrhy obecných opatření k odstranění závad. V tomto smyslu Státní arbitráž ČSSR připravuje ve spolupráci se Státní arbitráží ČSR, Státní arbitráží SSR a ostatními zúčastněnými ústředními orgány vlády ČSSR rozbor a návrhy na opatření [§ 8 odst. 1 písm. b)]. Obdobně připravují a předkládají státní arbitráže republik rozbor a návrhy na opatření republikovým vládám [§ 8a písm. b)]. Třebaže zákon

⁴⁶⁾ Ani v literatuře tato problematika dosud podrobněji propracována není. Něktými aspekty kontrolní činnosti hospodářské arbitráže se v článku Některé zkušenosti z mimorozhodovací činnosti hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe 7/1980, zabývá F. Křižan. Za povšimnutí stojí prostředek, na který autor článku poukazuje a který spočívá v organizování tzv. výjezdů, a to do podniků, na místa soustředěné investiční výstavby nebo na jiná místa, která souvisí s činností arbitráže, zejména s rozhodováním sporů. V rámci těchto výjezdů se jedná např. o možnost uskutečňovat některá opatření z instrukce Státní arbitráže ČSSR k zajištění jednotného postupu orgánů hospodářské arbitráže při sledování a vyhodnocování „Pokynů pro postihování nekvalitní výroby“ (str. 258 a násl.). Jediným ucelenějším zpracováním problematiky kontrolní funkce hospodářské arbitráže, včetně rozboru jednotlivých prostředků hospodářské arbitráže a možnosti jejich aplikace při realizaci této funkce, je u nás výzkumný úkol, citovaný v pozn. 45, obhájený na Ústavu hospodářského práva v prosinci 1981.

stanoví požadavek zkoumat příčiny závad, jejich charakter blíže neurčuje. Lze dovodit, že těmito závadami je nutno rozumět nejen závady v těch oblastech, které spadají do kompetence hospodářské arbitráže, tj. především závady v hospodářské činnosti socialistických organizací při smluvním zabezpečování a plnění úkolů stanovených plánem, dodržování chodrasčotu, ale i závady v řídicí činnosti a další. Zjištění těchto závad a jejich rozbor předpokládá provádění kontrolní činnosti, kterou však v mnoha případech nelze zabezpečit pouze při projednávání sporů. Kontrolní funkce arbitráže jako podklad pro přípravu shora zmíněných rozborů a návrhů na opatření předpokládá součinnost ostatních ústředních orgánů, zejména ministerstev a využívání praktických poznatků a zkušeností, které tyto orgány získaly při řízení svěřených úseků národního hospodářství [§ 8 odst. 3, § 8a písm. e) zákona o hospodářské arbitráži]. Podle Statutu Státní arbitráže ČSSR může tato ke splnění svých úkolů požadovat od zúčastněných ústředních federálních orgánů spolupráci na přípravě rozborů a návrhů na opatření v oblasti hospodářských vztahů socialistických organizací, předkládaných vládě ČSSR.⁴⁷⁾

Z hlediska zabezpečování kontrolní funkce hospodářské arbitráže mají důležitý význam též zkušenosti, které hospodářská arbitráž získá na základě účasti svých pracovníků na povolovacím řízení staveb, o kterém bylo již pojednáno v rámci výkladu o organizační funkci hospodářské arbitráže. Tyto zkušenosti a poznatky by měly být základním východiskem pro realizaci další stránky kontrolní funkce, zejména při organizování účasti státních arbitrů na kontrolních dnech velkých investičních akcí, poradách apod.⁴⁸⁾

Shrneme-li předcházející úkoly a naznačené aspekty forem činnosti hospodářské arbitráže, vidíme, že kontrolní funkce začíná v nových podmínkách postupně nabývat konkrétnější obsah a že se její význam zvyšuje. Z toho důvodu bude nutné v budoucnu hledat další právní prostředky a formy činnosti k jejímu zabezpečování, protože výsledky této funkce mají značný význam pro celé národní hospodářství. Tato funkce je současně jak zákonitým důsledkem, tak i předpokladem realizace ostatních funkcí a v jejich rámci též jednotlivých činností hospodářské arbitráže. Je tomu tak zejména proto, že hospodářská arbitráž má daleko širší a komplexnější přehled o problematice národního hospodářství než ostatní státní orgány, např. resortní ministerstva apod., které odpovídají pouze za jeho určitý úsek. Hospodářská arbitráž však realizuje svoji kompetenci v podstatě na všech úsecích národního hospodářství.

V souvislosti s rozbořem obecných otázek kontrolní funkce, která je zaměřena vně arbitrážní soustavy, je nutné se stručně zmínit o zabezpečení dodržování socialistické zákonnosti uvnitř arbitrážní soustavy, tzn. v činnosti jednotlivých arbitrážních orgánů. Podle § 8 odst. 1 písm. a) zákona o hospodářské arbitráži Státní arbitráž ČSSR sleduje rozhodování státních arbitráží republik a dozírá na zákonnost rozhodování všech arbitrážních orgánů. Státní arbitráž ČSR a Státní arbitráž SSR ve smyslu ust. § 8a písm. a) zákona vedou krajské státní arbitráže a dozírají na zákonnost rozhodování a na jejich ostatní činnost. Hlavním institutem, zabezpečují-

⁴⁷⁾ Statut Státní arbitráže Československé socialistické republiky, čl. 7, bod 2.

⁴⁸⁾ K tomu srov. F. Křižan, cit. čl., str. 262.

cím socialistickou zákonnost v rozhodovací činnosti arbitrážních orgánů, je přezkoumání rozhodnutí, upravené v § 41 až 43 zákona o hospodářské arbitráži. Dozor nad dodržováním socialistické zákonnosti, zejména jeho komplexní pojetí a realizace, však nutně vyžaduje využívání dalších institutů, k nimž patří především realizace prověrek rozhodovací činnosti apod. Přesto, že zákon ukládá Státní arbitráži ČSSR dozírat na zákonnost rozhodování všech arbitrážních orgánů, bylo již na jiném místě této práce naznačeno, že právní úprava této problematiky je značně nevyhovující, neboť postrádá konkrétní právní prostředky, kterými by bylo možné takto pojatý dozor zabezpečit. Tuto problematiku dostatečně neupravují ani vnitřní organizační předpisy. Statut Státní arbitráže ČSSR v čl. 8 bod 7 např. stanoví, že Státní arbitráž ČSSR může vyžadovat od státních arbitráží republik stejnopisy všech rozhodnutí ve sporné agendě, výkazy a přehledy, podklady a další údaje, které potřebuje pro svou činnost, a to v rozsahu s nimi dohodnutém. Tato úprava značně znemožňuje nebo ztěžuje plnění úkolů Státní arbitráže ČSSR při zabezpečování dozoru nad dodržováním socialistické zákonnosti v činnosti (a to nejen rozhodovací) všech orgánů jednotné arbitrážní soustavy. Tato problematika je o to významnější, že se netýká jen procesněprávních otázek, tzn. jak a jakým způsobem (prostřednictvím jakých prostředků) dozor v rozhodovací i jiné činnosti arbitrážních orgánů zabezpečit. Aspekty této problematiky totiž zasahují v daleko širším kontextu do otázek vzájemných vztahů a vazeb mezi vrcholnými arbitrážními orgány, a proto předpokladem vytvoření dostatečného prostoru pro výkon dozoru nad dodržováním socialistické zákonnosti v rámci všech forem arbitrážní činnosti je řešení těchto vztahů.

Obecný rozbor funkcí hospodářské arbitráže jednoznačně prokazuje, že hospodářská arbitráž je soustavou orgánů, kterým především přísluší značný podíl při zajišťování ochrany podstaty a fungování celého národohospodářského komplexu socialistického státu. Lze na tomto místě souhlasit např. s K. Jelínkem, který píše, že „orgány hospodářské arbitráže patří mezi ty orgány socialistického státu, které na úseku své právem upravené činnosti ovlivňují také v souladu s hospodářskou politikou státu ekonomické procesy, napomáhají centru zabezpečovat hospodářské úkoly. Je tomu tak zejména na úseku dodavatelsko-odběratelských vztahů, které se týkají vládou sledovaných úkolů, ale i na ostatních úsecích národního hospodářství, kde zabezpečují organizaci těchto vztahů v souladu se zájmy celé společnosti. Hospodářská arbitráž tedy zaujímá důležité místo v systému státních orgánů, a na všech úsecích své činnosti, tj. činnosti rozhodovací, preventivní i legislativní se významnou měrou podílí na realizaci hospodářskoorganizačních funkcí státu“.⁴⁹⁾

Socialistický stát a komunistická strana vytyčují úkoly socialistické ekonomiky s cílem zabezpečování celospolečenských potřeb pro dosažení stále lepší bilance v produkci národního důchodu, na jehož realizaci závisí tempo růstu životní úrovně každého pracujícího občana socialistické společnosti. Ještě ne však vždy se daří dosáhnout stavu, aby socialistické organizace plnily vytyčené úkoly se vši odpovědností a oprostily se od snah prosazovat vlastní, místní zájmy na úkor zájmů celospolečenských. Je

⁴⁹⁾ K. Jelínek: Využívání kompetence a oprávnění hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe 2/1974, str. 37.

proto zapotřebí zajistit, jak je uvedeno již výše, nejen ochranu zmíněných zájmů a vztahů, ale rozvíjení dalších, zejména organizačních, výchovných a jiných forem činnosti, které ve svém komplexu povedou k důslednému zabezpečování úkolů hospodářské politiky strany a státu. Značné možnosti a široké pole působnosti má vzhledem k charakteru svých funkcí a komplexu oprávnění právě hospodářská arbitráž, jejíž role, poslání a působnost v socialistickém státě neustále vzrůstá, jak nás o tom přesvědčují i zkušenosti Sovětského svazu z posledních let, kdy v podmínkách rozvíjejícího se všelidového státu a v etapě zdokonalování hospodářského mechanismu státu získává arbitráž v tomto procesu kvalitativně nové postavení.⁵⁰⁾

Pomineme-li dílčí odchylky, ke kterým na úseku hospodářské arbitráže došlo v průběhu vývoje socialistického typu státu v některých socialistických zemích, je možné vzhledem k předcházející charakteristice dospět k závěru, že funkce, které byly postupně na orgány hospodářské arbitráže přenášeny, jsou v plánovitě řízeném socialistickém národním hospodářství nezastupitelné.

Vzhledem k naznačenému významu problematiky funkcí hospodářské arbitráže bude proto další výklad zaměřen na rozbor a zhodnocení československé platné právní úpravy základních a nejtypičtějších činností hospodářské arbitráže zejména se zaměřením na otázky, v jaké míře jejich úprava a konstrukce vyhovuje nebo nevyhovuje aktuálním požadavkům na realizaci vytyčených funkcí hospodářské arbitráže.

⁵⁰⁾ K tomu např. J. V. Anisimov: Povyšeniej roli gosudarstvennogo arbitraža v svete rešenij partii i pravitelstva o soveršenstvovaniji chozjajstvennogo mehanizma i trebovanij zakona „O gosudarstvennom arbitraže v SSSR“, sborník cit. v poznámce 5, str. 4 a násl.

2. PROBLEMATIKA PRÁVNÍ ÚPRAVY ZÁKLADNÍCH FOREM ČINNOSTI HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE Z HLEDISKA REALIZACE JEJÍCH FUNKCÍ

A. K ROZHODOVACÍ ČINNOSTI

K nejtypičtějším formám činnosti a k hlavním úkolům při realizaci funkcí hospodářské arbitráže patří činnost rozhodovací, jejímž obsahem je především projednávání a rozhodování hospodářských sporů.⁵¹⁾ Při výkonu této činnosti jsou orgány hospodářské arbitráže vybaveny jak obecnými procesněprávními prostředky, vlastními i ostatním státním orgánům, aplikujícím právo, tak některými oprávněními a prostředky speciálními. Obsah rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže, metody a specifické rysy její realizace (vyjádřené především hlavními zásadami arbitrážního řízení) mimo jiné vedou, kromě dalších aspektů, též k odlišení hlavních činností hospodářské arbitráže od výkonu státní správy a soudnictví.

Pokud jde o charakter státní správy a při jejím výkonu vydávané právní akty, odborná literatura ji charakterizuje tak, že „... Státní správa pečuje v podstatě o dvě velké oblasti. Jednak zabezpečuje řízení hospodářské, kulturní a sociální výstavby a jednak zajišťuje ochranu veřejných zájmů občanů a organizací. V prvním případě převažují činnosti spojené s organizováním a řízením neboli usměrňováním procesů, které se realizují v jiné soustavě, než je státní správa. V této oblasti státní správy převažují jiné než správní formy řízení, neboť jde převážně o vztahy nadřízenosti a podřízenosti nebo o koordinaci. I zde však státní správa používá forem obecně závazných právních předpisů a individuálních správních aktů. V druhém případě je rozložení těchto forem činnosti opačné, tzn. že převažují formy správní regulace obecné či individuální (správní řízení)“.⁵²⁾

Tyto akty aplikace práva mají, na rozdíl od arbitrážních rozhodnutí, zásadně konstitutivní význam, neboť zakládají nová práva nebo povinnosti účastníků, kterým jsou určeny (vydání stavebního povolení, vyměření domovní daně, přiznání sociální dávky apod.).

Svým obsahem se rozhodování arbitrážních orgánů liší i od rozhodování soudů. Kromě právních předpisů se hospodářská arbitráž při rozhodování řídí též zásadami hospodářské politiky ČSSR. Rozhodování podle zásad hospodářské politiky se mimo jiné projevuje též v tom, že arbitrážní orgány jsou při rozhodování vázány i pokyny, které byly dány vyššími arbitrážními orgány (zejména Státní arbitráží ČSSR, ale též Státní arbit-

⁵¹⁾ Na povahu rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže mohou v právní teorii existovat různé názory. Např. v sovětské teorii se můžeme setkat s pojetími, charakterizujícími rozhodování hospodářských sporů jako funkci hospodářského řízení (V. N. Možeiko), jako funkci hospodářské správy (P. P. Jakimov), formu řízení činností socialistických organizací (R. F. Kallistratova, S. Ordynskij), jako metodu hospodářského řízení (V. S. Tadevosjan) — viz Chozjajstvennoje processualnoje zakonodatelstvo, Izdatel'skoje objedinenije „Višča škola“ pri Kievskom gosudarstvennom universitěte, Kiev 1976, str. 31.

⁵²⁾ D. Hendrych, A. Šrámek: Československá státní správa, Orbis, Praha 1973, str. 15 a násl.

K pojmu státní správy a jejímu obsahu srov. též např. Základy Československé socialistické státní správy, Ústav státní správy, Praha 1977 (Studie a informace), str. 11 a násl., a další.

ráží ČSR a SSR), pokud jde o rozhodování v určitých věcech (např. na základě usnesení vlády ČSSR je dán pokyn, aby se promíjely nebo snižovaly majetkové sankce při určitých dodavatelsko-odběratelských vztazích apod.).

Hospodářská arbitráž při rozhodování prosazuje celostátní hospodářské zájmy proti úzkým místním, podnikovým, popř. resortním zájmům. Dbá o upevňování státní, především plánovací, smluvní a finanční kázně, zejména o zajišťování a plnění úkolů, stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství. Tato skutečnost se projevuje i ve zvláštním charakteru a podstatě sporů, projednávaných a rozhodovaných hospodářskou arbitráží, na rozdíl od soudů. Na velmi důležitou skutečnost poukázal v dané souvislosti akademik Laco, když zdůraznil, že „rozhodnutí hospodářské arbitráže, na rozdíl od rozhodnutí většiny jiných státních orgánů, mají zpravidla za následek změny v procesu společenské výroby apod., protože obvykle, především v dodavatelsko-odběratelských vztazích, ukládají povinnost uskutečnit určité činnosti, vyrobit, dodat, odebrat, zaplatit apod. Působení arbitráže v procesu organizování a řízení hospodářských vztahů se může opožděným rozhodováním nesporně velmi oslabit a následky takového rozhodování se mohou projevit i ve zcela větším počtu podniků nebo jiných organizací než pouze v těch, které se zúčastnily arbitrážního řízení“.⁵³⁾

Ve smyslu platné právní úpravy se rozhodovací činnost odvíjí od hlavní funkce hospodářské arbitráže, spočívající v organizaci, úpravě a kontrole dodavatelsko-odběratelských a majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi (§ 1 zákona). Konkrétní obsah rozhodovací činnosti závisí na vymezení procesní (rozhodovací) pravomoci hospodářské arbitráže, kterou můžeme charakterizovat jako souhrn právních prostředků a oprávnění při projednávání a rozhodování určitého okruhu společenských vztahů.

Positivněprávní úprava procesní pravomoci hospodářské arbitráže je kritériálně vymezena jednak 1. subjekty, jednak 2. charakterem projednávaných a rozhodovaných společenských vztahů (sporů).

Podle výslovného znění § 1 písm. a) a § 2 odst. 1 zákona o hospodářské arbitráži projednává a rozhoduje hospodářská arbitráž hospodářské spory mezi socialistickými organizacemi, kterými je nutno na základě ust. § 14 a násl. hospodářského zákoníku rozumět státní, družstevní, společenské a jiné organizace, jejichž činnost přispívá k rozvoji socialistických vztahů. Ve smyslu právní úpravy obsažené v části II, III a IV hospodářského zákoníku a v dalších právních předpisech členíme státní organizace dále na hospodářské, rozpočtové, příspěvkové, event. jiné, družstevní na lidová družstva, jejich vyšší organizace (svazy družstev, Ústřední rada družstev) a družstevní podniky, popř. společné zemědělské podniky. Společenskými organizacemi se rozumí politické strany, dobrovolné zájmové organizace pracujících, podniky a hospodářská zařízení společenských organizací. Do kategorie jiných socialistických organizací lze zařadit různorodou skupinu organizací, vyznačujících se především zvláštním majetkovým postavením a zvláštními právními poměry, vyplývajícími ze zvláštních právních předpisů (např. PZO, akciové společnosti, Československá obchodní komora,

⁵³⁾ K. Laco: Postavenie a úlohy štátnej arbitráže, Arbitrážní praxe 12/1980, str. 446.

organizace vzniklé na základě smlouvy o sdružení apod.). Všechny uvedené kategorie socialistických organizací mají společný znak spočívající v tom, že v rozsahu plnění svých společenských úkolů vystupují (nabývají práv a zavazují se) v hospodářskoprávních vztazích svým jménem a pod svou odpovědností, tzn. je jim přiznána právní subjektivita. V uvedeném rozsahu mohou být tyto organizace též účastníky procesněprávních vztahů, tzn. vystupovat jako subjekty arbitrážních řízení v rozsahu ustanovení o pravomoci a příslušnosti hospodářské arbitráže.

Pravomoc hospodářské arbitráže je dále vymezena okruhem společenských vztahů, které jsou předmětem její rozhodovací činnosti a které zákon charakterizuje jako hospodářské spory. Konkrétní obsah tohoto pojmu není v pozitivněprávní úpravě vymezen a též literatura k této problematice je značně strohá.⁵⁴⁾ Lze jej pouze nepřímou dovozovat ze základních charakteristických rysů, tak jak se v průběhu vývoje arbitrážních orgánů a arbitrážního řízení vyvinuly. V tomto smyslu je nutné za hospodářské považovat ty spory, které vyplývají ze vztahů, upravených hospodářským zákoníkem a ostatními normami hospodářského práva a které vznikají vždy mezi socialistickými organizacemi nebo jinými institucionalizovanými kolektivy lidí, kterým je přiznána právními předpisy v hospodářskoprávních vztazích právní subjektivita. Předmětem těchto sporů jsou práva nebo povinnosti těchto subjektů, které vyplývají ze vztahů realizujících se v oblasti plánovitě řízeného národního hospodářství, a to při hospodářské činnosti těchto subjektů a při řízení národního hospodářství. Jejich důsledky se zásadně dotýkají majetkové sféry založené na socialistickém společenském vlastnictví.

Při projednávání a rozhodování těchto sporů aplikuje hospodářská arbitráž právo s cílem poskytovat právní ochranu těmto vztahům (zejména při porušování práv a povinností, které tvoří jejich obsah) a současně je oprávněna a povinna, za účelem prosazování celospolečenských zájmů a zásad hospodářské politiky ČSSR, obsah těchto sporů a tím i konečný výsledek, vyplývající z pravomocného rozhodnutí modifikovat a měnit rozdílně od uplatněného práva. Jsou to spory, jejichž urychlené, ale přitom zákonné rozhodování a řešení je nutné a důležité z hlediska přispění k zajištění bezporuchového chodu socialistické ekonomiky (zejména u sporů předsmlavních) a zajišťování socialistické zákonnosti ve sféře národního hospodářství.

Okruh těchto sporů je vymezen v ust. § 2 odst. 1 a 2a zákona o hospodářské arbitráži pozitivním výpočtem a v § 2 odst. 2 a 3, § 49 odst. 3 negativním způsobem.

⁵⁴⁾ A. Winterová k této problematice uvádí, že pojem hospodářského sporu by mohl znamenat:

a) spor vyplývající ze smluv podle předpisů o hospodářských smlouvách nebo o obdobných opatřeních, jimiž se zabezpečuje plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství,

b) dále by bylo možné vykládat hospodářský spor tak, že označení „hospodářský“ pouze deklaruje, podobně jako u označení hospodářské arbitráže, celkové zaměření na hospodářskou problematiku a nemá přesně vymezený význam,

c) třetí možnost, zřejmě nejsprávnější, by bylo vycházet ze zásady, že hospodářským sporem je spor, který se zakládá na hospodářskoprávním oprávnění socialistických organizací, které vyplývá z hospodářského zákoníku, případně předpisů vydaných na jeho základě. — Viz. A. Winterová: Vztah pravomoci arbitráže k pravomoci soudů, AUC Iuridica 1/1967, str. 38 a násl.

Ve smyslu pozitivního vymezení projednává a rozhoduje hospodářská arbitráž mezi socialistickými organizacemi tyto hospodářské spory:

1. Spory o uzavření, změnu nebo zrušení hospodářských smluv podle předpisů o hospodářských smlouvách nebo obdobných opatřeních, jimiž se zabezpečuje plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství (předsmluvní spory).

2. Spory majetkové; tyto spory představují kvantitativně nejrozsáhlejší část rozhodovací agendy arbitrážních orgánů. Zahrnují širokou a různorodou kategorii skutkových podstat, přičemž spor se vždy týká majetku v socialistickém společenském vlastnictví nebo pohledávek a jiných majetkových práv státu nebo socialistických organizací. Jeho předmětem je buď nakládání s tímto majetkem ve věcné formě (poskytnutí nového bezvadného plnění z titulu odpovědnosti za vady, odstranění vad a drobných nedodělků, vydání neoprávněného majetkového prospěchu nebo vydání věci neoprávněně zadržované apod.), nebo v penězích (proplacení faktury, zaplacení majetkové sankce, náhrada škody a další). Tyto spory zejména vyplývají z porušení vlastnických práv (státu a nestátních socialistických organizací) v oblasti socialistického společenského vlastnictví, práva správy státních a jiných socialistických organizací, jimž byl majetek v socialistickém společenském vlastnictví do správy svěřen, a z porušení závazkových právních vztahů mezi socialistickými organizacemi nebo obdobnými právními subjekty. Výsledek těchto sporů má pro tyto subjekty bezprostředně příznivý nebo nepříznivý ekonomický dopad.

3. Spory o základní podmínky dodávky; nejedná se však o spory v pravém slova smyslu, neboť nesměřují ke vzniku právních vztahů jako spory předsmluvní, ani nemají majetkovou podstatu jako spory majetkové. Jedná se o spory mezi federálními dodavatelskými ministerstvy a zúčastněnými ministerstvy (§ 392 odst. 1 h. z.), při jejichž projednávání a rozhodování se jedná o odstraňování rozporů mezi uvedenými ministerstvy, které se týkají obsahu závazného právního předpisu, základních podmínek dodávky; tzn. že hospodářská arbitráž v tomto případě svým rozhodnutím stanoví znění právního předpisu. Rozhodnutí má tedy normativní charakter a blíží se spíše legislativní činnosti. K této problematice např. F. Dušánek píše, že rozhodnutí ve sporu o základní podmínky dodávky nenahrazuje dohodu organizací v konkrétním hospodářském vztahu, ale je nahrazením normativního aktu příslušného řídicího orgánu. Z tohoto hlediska hospodářská arbitráž (přesně řečeno Státní arbitráž ČSSR) plní funkci orgánu řízení, a to již na vyšším stupni, než je tomu v předchozích případech (rozhodování sporů předsmluvních a majetkových — pozn. aut.); přesto, že jde o spory vzniklé v procesu přímého řízení hospodářství, zařazuje je zákon o hospodářské arbitráži mezi spory hospodářské, které rozhoduje arbitráž.⁵⁵⁾

4. Spory o náhradu škody mezi organizací a orgánem hospodářského řízení, pokud tento podle zvláštních předpisů za škodu odpovídá; vláda ČSSR může stanovit, ve kterých dalších případech rozhoduje arbitráž spory mezi orgánem hospodářského řízení a organizacemi, vznikající při řízení. Toto ustanovení je však v současné době pouze „mrtvou literou“,

⁵⁵⁾ F. Dušánek: Rozhodovací pravomoc hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe 10/1964, str. 355.

neboť není v platnosti hmotněprávní úprava, která by zakládala odpovědnost orgánu řízení za způsobenou škodu, ani není stanoven okruh případů, na které by bylo možné ustanovení § 2a odst. 2 aplikovat.

Výpočet sporů v ustanovení § 2 odst. 1 je pouze demonstrativní, protože z ustanovení uvozující věty § 2 odst. 1 ... hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje „zejména“ ... vyplývá, že může projednávat i další spory, které nejsou v zákoně o hospodářské arbitráži výslovně uvedeny. K těmto sporům budou patřit především spory označované jako „určovací“, při jejichž rozhodování hospodářská arbitráž svým rozhodnutím pouze vyslovuje závazný úsudek, např. o tom, zda je platná hospodářská smlouva apod.⁵⁶⁾

Negativní vymezení pravomoci hospodářské arbitráže spočívá v určení sporů, které tato nerozhoduje. Je provedeno jednak taxativním výpočtem (§ 2 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži), podle kterého hospodářská arbitráž nerozhoduje:^{56a)}

a) spory z přepravních smluv, které jsou v souvislosti s dovozem nebo vývozem zboží, nebo které se týkají tranzitní dopravy,

b) spory o náhradu škody ze smluv o provádění kontroly zboží mezi podniky zahraničního obchodu,

c) spory mezi odborovým orgánem a organizací o náhradu škody, vzniklé nesprávným postupem při provádění nemocenského pojištění.

Tyto spory rozhodují soudy. Důvod vyloučení těchto sporů z pravomoci hospodářské arbitráže není v zákoně o hospodářské arbitráži ani v důvodové zprávě k němu uveden. Zpravidla se k této problematice v literatuře uvádí, že u sporů sub a), b) je důvodem ta skutečnost, že v kapitalistických státech nejsou běžně uznávána rozhodnutí naší hospodářské arbitráže, nýbrž pouze rozhodnutí soudů. Vzhledem k tomu, že se zpravidla jedná o spory, ve kterých může vystupovat též cizí prvek, má být z tohoto důvodu posíleno postavení našich organizací vůči zahraničním partnerům, kteří mohou vystupovat před československými obecnými soudy. U třetího okruhu se uvádí blízká souvislost s otázkami nemocenského pojištění, rozhodovaných orgány ROH a soudy.⁵⁷⁾

Podle odst. 3 téhož paragrafu hospodářská arbitráž dále nerozhoduje spory, k jejichž rozhodování je podle zvláštních předpisů příslušný jiný orgán. První velkou skupinu těchto zvláštních předpisů tvoří předpisy z oblasti státní správy, upravující způsob rozhodování sporů o náhradu

⁵⁶⁾ Novelizace zákona o hospodářské arbitráži doplnila § 2 odst. 1 zákona o nové ustanovení, podle kterého hospodářská arbitráž rozhoduje též „spory o určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není, jestliže je na tom naléhavý právní zájem (určovací spory)“ [písm. d)] a spory o reálné plnění [písm. b)].

^{56a)} Negativní vymezení procesní pravomoci bylo novelizací zákona o hospodářské arbitráži doplněno též o spory z majetkových vztahů v mezinárodním obchodním styku (§ 2 zákona č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku) — viz § 2 odst. 2 písm. b) novely.

Současně bylo schváleno nové ustanovení (doplněním § 2 o odst. 4), kterým se vláda Československé socialistické republiky zmocňuje nařízením stanovit, v kterých případech hospodářská arbitráž nerozhoduje spory uvedené v odstavci 1 písm. a) až d) vzniklé uvnitř výrobní hospodářské jednotky nebo obdobně uspořádané hospodářské jednotky a stanovit, kdo tyto spory rozhoduje.

⁵⁷⁾ Viz např. S. Vaněk a kol.: Československé hospodářské právo, Panorama, Praha 1979, str. 379.

škody, eventuálně úhradu jiných nákladů, těsně související s výkonem činnosti upravené v některém z těchto zvláštních předpisů. Tyto spory rozhodují zásadně národní výbory na všech stupních.⁵⁸⁾

Druhou velkou skupinou sporů, vyňatých z pravomoci hospodářské arbitráže, tvoří rozpory, odstraňované mezi socialistickými organizacemi jejich nadřízenými orgány. Do této skupiny patří zejména: rozpory o rozsahu a náplni komplexního vyzkoušení souborů strojů a zařízení (§ 303 odst. 2 h. z.), rozpory ohledně doby zahájení i skončení zkušebního provozu souboru strojů a zařízení a podmínek rozsahu a technicky nutné doby dodavatelovy účasti na zkušebním provozu (§ 305 odst. 2 h. z.), rozpory při uzavírání smluv o převodech správy, o dočasném užívání a o převodech vlastnictví mezi socialistickými organizacemi podle hl. I, části X h. z. (§ 351 odst. 2 h. z.).

Specifický případ tvoří rozhodování hospodářských sporů mezi koncernovými podniky (účelovými organizacemi) uvnitř koncernu. Tyto spory rozhoduje na základě ust. § 10 odst. 2 nař. vlády ČSSR č. 91/1974 Sb., o organizaci výrobních hospodářských jednotek a o jejich statutech generální ředitel koncernu nebo orgán jím pověřený. V této souvislosti se naskýtá otázka, zda tento způsob rozhodování sporů lze subsumovat pod ust. § 2 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži, nebo zda se jedná o specifickou právní úpravu. V literatuře se touto otázkou zabývá např. J. Trávníček, který píše, že v období přípravy nařízení vlády ČSSR č. 91/1974 Sb. se vytvořila dvě stanoviska (řešení) týkající se této problematiky. První, podle kterého se rozhodnutí hospodářských sporů mezi koncernovými podniky považuje za akt řízení, resp. za součást řídicí působnosti generálního ředitele jakožto jediného odpovědného vedoucího v čele státní hospodářské organizace. Druhé pojetí považuje rozhodnutí generálního ředitele hospodářského sporu za případ delegace výkonu pravomoci příslušející hospodářské arbitráži na jiný orgán, předpokládaný ustanovením § 2 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži. Sám dochází k závěru, že je správné stanovisko, že § 10 odst. 2 nařízení je případem delegace pravomoci hospodářské arbitráže na jiný specifický orgán ve smyslu ust. § 2 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži.⁵⁹⁾ V dalším článku, vzhledem k některým teoretickým nejasnostem, modifikuje původní závěr v tom smyslu, že každé kontradiktorní rozhodnutí i uvnitř koncernu je mocenským zásahem do právní situace nebo právních vztahů koncernových podniků. Ochrana práv a právem chráněných zájmů je formou záruky socialistické zákonnosti, obsahující i princip právní jistoty. I z toho důvodu nelze rozhodování sporů uvnitř koncernu považovat za součást řídicí činnosti generálního ředitele jako jediného odpovědného vedoucího ve smyslu ust. § 44 h. z., ale za specifickou samostatnou pravomoc, svěřenou právním předpisem (tzv. pře-

⁵⁸⁾ Např. zák. č. 79/1957 Sb., o výrobě, rozvodu a spotřebě elektřiny (elektrizační zákon); zák. č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách; vl. nař. č. 29/1959 Sb., o oprávněních k cizím nemovitostem při stavbách a provozu podzemních potrubí pro pohonné látky a ropu; zák. č. 67/1960 Sb., o výrobě, rozvodě a využití vyhrňvacích plynů (plynárenský zákon); zák. č. 135/1961 Sb., o pozemních komunikacích; vl. nař. č. 41/1961 Sb., o ubytování ozbrojených sil; zák. č. 102/1963 Sb., o rybářství; zák. č. 110/1964 Sb., o telekomunikacích; zák. č. 26/1964 Sb., o drahách; zák. č. 33/1965 Sb., o regresních náhradách; zák. č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

⁵⁹⁾ J. Trávníček: Rozhodování hospodářských sporů v koncernu, Arbitrážní praxe 6/1975, str. 190 a násl.

nesená pravomoc) generálnímu řediteli.⁶⁰⁾ Podle mého názoru je správně přiklonit se k tomu závěru, že rozhodováním hospodářských sporů mezi koncernovými podniky (účelovými organizacemi) uvnitř koncernu se rozumí případ, se kterým počítá zákon o hospodářské arbitráži v ust. § 2 odst. 3. Důvod vyloučení těchto sporů z pravomoci hospodářské arbitráže lze spatřovat zřejmě v tom, že vzhledem ke specifickému vnitřnímu uspořádání koncernové formy VHJ a z toho vyplývajícího specifického postavení koncernových podniků a koncernových účelových organizací je nutné respektovat požadavek, aby i právní činnost těchto útvarů byla ovlivňována a usměrňována z jednoho centra. V tomto směru se předmětná problematika týká též rozhodování hospodářských sporů, které mezi těmito organizačními útvary s právní subjektivitou vzniknou. Nelze však na druhé straně nevidět, že je možné nalézt mnoho znaků a argumentů svědčících závěru, že není dán důvod pro vyloučení těchto sporů z pravomoci hospodářské arbitráže. Uvedenou problematiku, která má hlubší teoretické a pozitivněprávní aspekty, je však nutné řešit v jiné souvislosti, nikoliv na tomto místě práce.

Pokud by však došlo k hospodářskému sporu mezi dvěma nebo více koncernovými podniky nebo koncernovými účelovými organizacemi v rámci různých koncernů nebo ke sporu mezi koncernovým podnikem na straně jedné a socialistickou organizací na straně druhé, projednává a rozhoduje tento spor příslušná hospodářská arbitráž.

Do vymezení pravomoci hospodářské arbitráže negativním způsobem patří též ust. § 49 odst. 3 zákona o hospodářské arbitráži, podle kterého pravomoc v hospodářských sporech o náhradu škody související s provozem dopravních prostředků (včetně sporů z regresních nároků) přejde na hospodářskou arbitráž až dnem, který stanoví vláda ČSSR. Do tohoto dne rozhodují tyto spory podle dosavadních předpisů soudy.

ZÁVĚRY VYPLÝVAJÍCÍ Z PRÁVNÍ ÚPRAVY PRÁVOMOCI HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

Rozbor pozitivněprávní úpravy pravomoci hospodářské arbitráže jednoznačně naznačuje, že tato právní úprava je již v některých otázkách zastaralá a není v souladu se současným stavem hmotněprávní úpravy některých institutů. Je proto zapotřebí konkrétně určit, kterých oblastí se tato problematika týká a současně naznačit, jak by měla být řešena.

Projednávání a rozhodování hospodářských sporů je podle § 1 zákona o hospodářské arbitráži jedním z hlavních úkolů hospodářské arbitráže „při organizaci, úpravě a kontrole dodavatelsko-odběratelských a majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi“, které zákon charakterizuje jako „hospodářské vztahy“. Toto citované vymezení je však již úzké zejména v těchto směrech:

⁶⁰⁾ J. Trávníček: K otázce aplikace práva v rozhodování hospodářských sporů v koncernu, Arbitrážní praxe 10/1977, str. 354. K problematice rozhodování sporů ve VHJ viz též K. Čapek: Právní vztahy uvnitř státních hospodářských organizací, Právník 8/1975; K právní problematice VHJ, Právník 9/1975; Š. Sabol: Rozhodování hospodářských sporů po účinnosti nar. vlády ČSSR č. 91/1974 Sb., Arbitrážní praxe 3/1975; Z. Trávníček: Poznámky k novému obsahu statutů výrobních hospodářských jednotek, Arbitrážní praxe 2/1975.

Zákon o hospodářské arbitráži zmocňuje vládu (§ 2a odst. 2), aby stanovila, ve kterých dalších případech (kromě hospodářských sporů o náhradu škody mezi organizacemi a orgánem hospodářského řízení v případech, kdy tento orgán za škodu odpovídá — § 2a odst. 1), hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje spory mezi orgány hospodářského řízení a organizacemi vznikající při řízení. V případě, že vláda ČSSR okruh těchto případů stanoví, nemuselo by vždy jít při jejich projednávání a rozhodování ve smyslu platné právní úpravy o organizaci, úpravu nebo kontrolu dodavatelsko-odběratelských nebo majetkových vztahů (§ 1), ale mohlo by se jednat o odstraňování nepříznivých důsledků nebo i o řešení jiných konfliktních situací (i nemajetkové povahy), které by vyplynuly z činnosti orgánů hospodářského řízení vůči podřízeným subjektům. Pokud bude ustanovení § 2a odst. 2 v zákoně ponecháno, bude tedy též zapotřebí, aby uvedená rozhodovací činnost arbitráže (v případě, že vláda ČSSR určí okruh případů ve smyslu cit. ust.) byla zahrnuta mezi okruh jejich hlavních úkolů (§ 1 uvozující věta).

Součástí legislativních návrhů na novelizaci hospodářského zákoníku a zákona o hospodářské arbitráži v 7. pětiletce je též nově navrhovaný institut hospodářských pokut, kterými by postihovala hospodářská arbitráž nejzávažnější protispolečenská chování organizací a orgánů hospodářského řízení, např. neplnění povinností stanovených pro projednávání dodavatelsko-odběratelských vztahů a řešení rozporů, záměrné nadsazování požadavků v plánovacím procesu, porušování zákonných povinností při změnách výrobních programů aj.⁶¹⁾ Toto oprávnění hospodářské arbitráže by bylo charakterizováno některými specifickými rysy, které vyžadují, aby dosavadní právní úprava úkolů hospodářské arbitráže (§ 1 zákona o hospodářské arbitráži) byla o toto oprávnění výslovně rozšířena. V daném případě by se především nejednalo o (kontradiktorní) projednávání sporů mezi socialistickými organizacemi. Hospodářská arbitráž by byla oprávněna řízení zahájit na základě návrhu na uložení pokuty, který by byl podán některým ze subjektů v zákoně taxativně vymezených (Výbor lidové kontroly ČSSR, Výbor lidové kontroly ČSR a SSR, federální ministerstvo financí, ministerstvo financí ČSR a SSR, Federální cenový úřad, Cenový úřad ČSR a SSR, Státní banka československá). Vedle toho by hospodářské arbitráži příslušelo významné oprávnění zahájit řízení a rozhodovat o uložení hospodářské pokuty z vlastního podnětu. O uložení hospodářské pokuty by ve všech případech rozhodovaly (podle příslušnosti) zvláštní komise Státní arbitráže ČSSR, Státní arbitráže ČSR nebo SSR.

Vzhledem k uvedenému je tedy zřejmé, že jak z hlediska stávající právní úpravy, tak i aspektů předpokládané právní úpravy budoucí, je kategorie hospodářských vztahů, zahrnující podle výslovné dikce zákona o hospodářské arbitráži dodavatelsko-odběratelské a majetkové vztahy úzká a bude proto nutné a správné při novelizaci zákona o hospodářské arbitráži toto ustanovení věcně doplnit tak, aby bylo zřejmé, že pravomoc hos-

⁶¹⁾ Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980, I/B-6. Podrobněji k hospodářským pokutám viz R. Bezděka: Hospodářské pokuty v novele hospodářského zákoníku, Arbitrážní praxe 8/1981, str. 291—293. Viz část XI. a novely h. z. a § 1 písm. f) novely z. h. a., kde byly hospodářské pokuty upraveny.

podářské arbitráže se netýká pouze uvedených vztahů, ale vzhledem k výše uvedenému zahrnuje i jiné hospodářské vztahy.^{61a)}

Rozhodovací pravomoc hospodářské arbitráže je určena též subjekty arbitrážního řízení, kterými jsou ve smyslu ust. § 1, § 2 odst. 1 zákona o hospodářské arbitráži socialistické organizace. Rovněž tato úprava je již zastaralá a neodpovídá současnému stavu hmotněprávní úpravy. Vedle socialistických organizací, které již byly vymezeny výše (a orgánů řízení), vystupují v hospodářskoprávních vztazích též další institucionalizované kolektivy lidí,⁶²⁾ kterým je právními předpisy přiznána právní subjektivita, přesto nejsou socialistickými organizacemi podle § 14 a násl. hospodářského zákoníku. Jedná se v současné době o tyto útvary:

- územní nebo oborové orgány svazu družstev, které mohou nabývat práv a zavazovat se svým jménem tehdy, jestliže tak určují stanovy příslušného svazu (§ 78 odst. 2 h. z.);
- nižší organizační složky a orgány společenských organizací určené ve stanovách společenské organizace, které mohou svým jménem nabývat práv a zavazovat se (§ 101 h. z.);
- koncernové podniky a koncernové účelové organizace, které jsou organizačními jednotkami koncernu. V rozsahu stanoveném ve statutu koncernu vystupují v hospodářských vztazích svým jménem a nesou majetkovou odpovědnost z těchto vztahů vyplývající (§ 8 odst. 2 nař. vlády ČSSR č. 91/1974 Sb.).

Není však vyloučeno, že v budoucnu dojde ke vzniku dalších právních subjektů, se kterými v současné době právní úprava nepočítá.

Za účelem zajištění ochrany práv a právem chráněných zájmů vyplývajících ze vztahů, do kterých mohou tyto subjekty vstupovat, je nutné, aby mohly být v uvedeném rozsahu též účastníky procesněprávních vztahů, tzn. uplatňovat svá práva u hospodářské arbitráže. Pozitivněprávní úprava však v současné době tuto problematiku neřeší, a proto bude zapotřebí novelizovat zákon o hospodářské arbitráži i v tomto směru.

Vzhledem k tomu, co vyplynulo z předcházejícího výkladu, je však zapotřebí zdůraznit, že za stávajícího stavu pozitivněprávní úpravy, kdy zákon o hospodářské arbitráži nezná pojem účastník řízení, je legislativní řešení předmětné problematiky značně obtížné. Je zřejmé, že okruh subjektů, které mohou vystupovat v procesněprávních vztazích před orgány hospodářské arbitráže, nemůže být plně pokryt novelizací ustanovení § 1 písm. a) a § 2 odst. 1, která hovoří pouze o socialistických organizacích, a to jen z hlediska rozhodování sporů mezi nimi. Bude-li však pravomoc hospodářské arbitráže rozšířena též o ukládání hospodářských pokut, vstoupil by do procesněprávních vztahů nový účastník (tohoto pojmu je, vzhledem k výše uvedené poznámce, v dané souvislosti používáno pouze podmíněně), který by byl odlišný od účastníků sporů spadajících do rozhodovací pravomoci podle citovaných ustanovení. Nelze ani pominout tu skutečnost, že z hlediska zkoumaných aspektů má speciální režim ustanovení § 2a zákona o hospodářské arbitráži. Bylo by tedy potřebné a teo-

^{61a)} Problematika byla v uvedeném smyslu vyřešena novelizací uvozující věty § 1 zákona.

⁶²⁾ K tomuto pojmu viz S. Vaněk a kol.: Československé hospodářské právo, Pa-norama, Praha 1979, str. 11, 13 a násl.

reticky též správné, aby pozitivněprávní úprava koncipovala problematiku subjektů, které mají status „účastníka“ řízení, ze dvou hledisek: jednak z hlediska hmotněprávní povahy těchto subjektů (socialistické organizace, jejich organizační jednotky nebo složky aj. subjekty, např. orgány hospodářského řízení), jednak z povahy procesněprávních vztahů, ve kterých tyto institucionalizované kolektivy vystupují. Tyto vztahy mohou mít povahu hospodářského (kontradiktorního) sporu, ale i jiný charakter, např. při řízení u ukládání hospodářských pokut. Je také patrné, že bude odlišný charakter např. postavení ministerstva, když bude před hospodářskou arbitráží vystupovat v majetkovém sporu jako socialistická organizace proti jiné socialistické organizaci (např. reklamační spor v souvislosti s dodávkou vadného zařízení pro vybavení budovy ministerstva) nebo když bude vystupovat z pozice orgánu hospodářského řízení ve sporu při řízení národního hospodářství podle § 2a zákona o hospodářské arbitráži. V uvedeném smyslu je tedy v zákoně o hospodářské arbitráži značná mezera.⁶³⁾

Je však v dané souvislosti nutné také poukázat na skutečnost, že eventuelní novelizace zákona o hospodářské arbitráži v ustanoveních o pravomoci z hlediska subjektů by se nutně dotkla i jiných ustanovení, v nichž se hovoří o socialistických organizacích (nebo jen organizacích). Otázku této návaznosti by zřejmě nebylo možné řešit v rámci připravované novelizace, ale pouze v rámci rekodifikace zákona o hospodářské arbitráži. Z hlediska současného stavu by bylo možné využít legislativní techniky a tam, kde by byl v zákoně uveden výčet institucionalizovaných kolektivů, na které se pravomoc hospodářské arbitráže vztahuje uvést v textu např. legislativní zkratku „dále jen organizací“ nebo podobně.⁶⁴⁾ Potom by bylo zřejmé, že tam, kde se v zákoně hovoří o organizacích, může se jednat i o jiné účastníky, kteří socialistickými organizacemi nejsou.

B. K ROZBOROVÉ A ZOBECŇUJÍCÍ ČINNOSTI

Z hlediska zabezpečení efektivnosti funkcí hospodářské arbitráže, a to zejména ochranné a organizační, má mimořádný význam pravidelné provádění rozborové a zobecňující činnosti, kterou zákon o hospodářské arbitráži ukládá obecně všem arbitrážním orgánům v § 1 písm. d), v § 8 odst. 1 písm. b) Státní arbitráži ČSSR a v § 8a písm. b) Státní arbitráži ČR a Státní arbitráži SSR. Uskutečňování této činnosti má dvojí význam, zejména pokud jde o využívání jejích výsledků. Realizuje se především v rámci jednotné arbitrážní soustavy, kdy slouží jako jeden z právních nástrojů zabezpečení hlavních úkolů hospodářské arbitráže.

Pokud jde o metody a prostředky realizace zmíněné činnosti, plní důležitou funkci instrukce Státní arbitráže ČSSR o dílčím informačním sy-

⁶³⁾ Novelizací bylo do zákona o hospodářské arbitráži zařazeno ustanovení [§ 1 písm. a)], podle kterého hospodářská arbitráž projednává a rozhoduje hospodářské spory mezi socialistickými organizacemi, organizačními jednotkami nebo organizačními složkami, popřípadě orgány socialistických organizací, pokud jsou oprávněny vystupovat v hospodářských vztazích svým jménem, jakož i mezi ostatními účastníky hospodářských závazkových vztahů (§ 17 odst. 2 a § 113 h. z.) (dále jen „organizace“).

⁶⁴⁾ Viz předcházející poznámka.

stému,⁶⁵⁾ která má zabezpečit především nepřetržitý a potřebný tok informací od krajských státních arbitráží přes Státní arbitráž ČSR a SSR ke Státní arbitráži ČSSR a naopak. Informační systém, který má zabezpečit podklady pro rozbor nedostatků, zkoumání příčin závad a v návaznosti na tyto zevšeobecňování poznatků, se realizuje ve dvou liniích. Jednak od zdola nahoru, tzn. od krajských státních arbitráží přes státní arbitráže republik ke Státní arbitráži ČSSR, jednak se zhora dolů, od Státní arbitráže ČSSR k ostatním orgánům hospodářské arbitráže. Ve smyslu citované instrukce se k zabezpečení první jmenovaného úkolu využívají především všeobecné a tematické analýzy.

Všeobecnou analýzu provádí Státní arbitráž ČSSR (odbor dozoru) pravidelně (zpravidla za půl roku) se zaměřením na veškerou odbornou činnost všech orgánů hospodářské arbitráže. Při jejím provádění jsou využívány především tyto podklady: komplexní pololetní zprávy státních arbitráží republik, kopie vybraných rozhodnutí krajských státních arbitráží, prvostupňová rozhodnutí s mimořádnou problematikou, a to zejména v otázkách, které dosud nebyly řešeny či ojedinelým řešením dosud nezahrnutým do jednotné dokumentace, všechna přezkoumací rozhodnutí státních arbitráží republik, pololetní zprávy státních arbitráží republik k problematice vlastní odborné činnosti, statistické údaje, rozhodnutí Státní arbitráže ČSSR (v prvním stupni) a rozhodnutí vydaná v přezkumném řízení, rozhodnutí prezidia Státní arbitráže ČSSR, písemná stanoviska Státní arbitráže ČSSR a státních arbitráží republik k písemným konzultačním dotazům zásadní povahy, signalizace podle § 45 zákona o hospodářské arbitráži, kopie zpráv státních arbitráží republik vládám ČSR a SSR, popř. jiným ústředním orgánům, které se předkládají k projednání prezidiu Státní arbitráže ČSSR, poznatky, které Státní arbitráž ČSSR získá z celostátních pracovně instruktážních porad orgánů hospodářské arbitráže, písemně shrnuté poznatky zásadní odborné povahy státních arbitráží republik z porad arbitrážních orgánů včetně z porad s vedoucími krajských státních arbitráží, písemné zprávy státních arbitráží republik o poznatcích a výsledcích hloubkových prověrek jimi vedených krajských státních arbitráží, kopie instrukcí státních republik na úseku odborné agendy vydané po projednání se Státní arbitráží ČSSR pro krajské státní arbitráže.

Tematické analýzy jsou zaměřeny na speciální problematiku, zpracovávanou odborem dozoru Státní arbitráže ČSSR v rámci úkolů, vyplývajících z ročních (dlouhodobých) plánů úkolů schválených prezidiem Státní arbitráže ČSSR nebo z dohody hlavních arbitrů.

Na základě rozborů skutečností vyplývajících především z uvedených podkladů přijímá Státní arbitráž ČSSR závěry a zevšeobecňuje poznatky, které je nutné zpětně uvést ve známost nižších složek hospodářské arbitráže. Tok informací v tomto směru je zajišťován především: zprávami o stavu, vývoji a problematice rozhodovací činnosti a ostatní odborné agendy všech orgánů hospodářské arbitráže, směrnicemi, popř. instrukcemi Státní arbitráže ČSSR pro činnost všech orgánů hospodářské arbitráže, celostátními pracovně instruktážními poradami, tvorbou jednotné doku-

⁶⁵⁾ Instrukce o dílčím informačním systému, který se týká odborné agendy hospodářské arbitráže, Sbírka pokynů a směrnic Státní arbitráže ČSSR, poř. č. 2/1975 skup. organizace, statistika a spisová evidence.

mentace pro účely vyřizování vlastní agendy orgánů hospodářské arbitráže, a to prostřednictvím koordinační komise a dokumentační komise, uveřejňováním rozhodnutí prezidia Státní arbitráže ČSSR, Státní arbitráže ČSSR, státních arbitráží republik a krajských státních arbitráží zásadní povahy a zásadních stanovisek v odborných časopisech (Hospodářské právo, Arbitrážní praxe), informativně konzultačními návštěvami pracovníků Státní arbitráže ČSSR u krajských státních arbitráží, prováděných po dohodě se státními arbitrážemi republik.

Je samozřejmostí, že rozbor nedostatků, zkoumání příčin závad a jejich zevšeobecnování má prvořadý význam především z hlediska kvalitní rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže a zabezpečení všech jejích úkolů v oblasti mimorozhodovací. Na druhé straně je však nutné, aby výsledky rozborové a zobecňující činnosti hospodářské arbitráže směřovaly vně arbitrážní soustavy. V návaznosti na úkoly, vyplývající ze Souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980 se tento požadavek stává ještě významnější a aktuálnější a je středem pozornosti nejvyšších stranických a státních orgánů. V této souvislosti je možno poukázat na vystoupení místopředsedy vlády ČSSR akademika K. Laca na aktivu ke 30. výročí vzniku státní arbitráže v Československu, když uvedl, že rozborová a zevšeobecnující činnost orgánů hospodářské arbitráže má zvýšený význam. Dovozuje, že málokterý orgán má takový bezprostřední styk, a dá se říci každodenní, s procesem výroby, rozdělování a směny, zejména s podnikovou sférou, jako orgány hospodářské arbitráže. Přestože arbitrážním řízením prochází pouze část sporů, arbitrážní orgány, zejména krajské státní arbitráže, vědí o kladných a záporných jevech v ekonomice, především o činnosti nejvýznamnějších podniků svých obvodů mnohem víc, než se jim předkládá k rozhodnutí. Orgány arbitráže mají tedy možnost denně sledovat puls naší ekonomiky a přitom získávat poznatky, které mohou být velmi cenné a využitelné i nejvyššími stranickými a státními orgány především pro účely hospodářského řízení. Proto K. Laco zdůrazňuje, že by bylo potěšitelné, kdyby arbitři, resp. arbitrážní orgány dávaly tyto poznatky na vědomí příslušným stranickým a státním orgánům. Tím by pomohly, v souladu s posláním arbitráže, i tímto způsobem odstraňovat nedostatky a zabezpečovat efektivitu a rozvoj našeho národního hospodářství. Dále zdůraznil, že stranické a státní orgány předpokládají, že hospodářská arbitráž tuto činnost oproti dosavadnímu stavu zintenzivní, rozšíří a celkově zkvalitní.⁶⁶⁾

Splnění tohoto úkolu v podmínkách hospodářské arbitráže však není bezproblémové. Tak např. Státní arbitráž ČSSR ve smyslu ust. § 8 odst. 1 písm. b) zákona o hospodářské arbitráži připravuje a předkládá zprávy vládě ČSSR. Je v dané souvislosti zapotřebí především zkoumat otázku, jaká je efektivnost těchto zpráv, konkrétních výstupů, tzn. zejména návrhů na opatření, jako formy realizace zevšeobecnující a rozborové činnosti. Přitom je zapotřebí všimnout si především dvou hledisek, a to hlediska časového a hlediska obsahově věcného, pokud jde o předmětné zprávy.

V současné době Státní arbitráž ČSSR nezpracovává a nepředkládá tyto

⁶⁶⁾ K. Laco: Postavenie a úlohy štátnej arbitráže, Arbitrážní praxe 12/1980, str. 446 a násl.

zprávy v pravidelných časových úsecích, ale jednorázově, tzn. že nelze jednoznačně stanovit jejich časovou aktuálnost, neboť sledování určité problematiky má význam pouze v určitém relativně vymezeném časovém úseku (např. výskyt zvýšeného procenta reklamací určitého druhu výrobků nebo podobně). Zkušenosti z jiných úseků národního hospodářství naopak nelze analyzovat a zevšeobecnit v daném časovém období, ale předpokládá se vyhodnocení poznatků z několika samostatných etap (např. problematika realizace dodavatelsko-odběratelských vztahů u dlouhodobější a investičně náročné výstavby stanovené jako vládní úkol). Z toho tedy vyplývá, že problematiku efektivnosti rozborové a zobecňující činnosti nelze hodnotit jen z hlediska jejího časového rozvržení.

Věcná stránka předmětné činnosti, v návaznosti na předcházející aspekty, souvisí též s jejím časovým členěním, tzn. co zevšeobecňovat a kdy. Přitom je samozřejmě zapotřebí rozlišovat mezi výkonem této činnosti jako pravidelným a soustavným procesem shromažďování poznatků ze všech forem činnosti hospodářské arbitráže na straně jedné a zpracováváním těchto podkladů do konkrétních zpráv a návrhů na opatření příslušným orgánům na straně druhé. V dané souvislosti se např. naskytá otázka, zda by rozborová a zobecňující činnost (vzhledem k tomu, že není pevně stanoveno ani její časové rozvržení, ani její obsah) nemohla být realizována též tím způsobem, že by Státní arbitráž ČSSR byla z hlediska jejího obsahu napojena na program, projednáváný vládou ČSSR. V tomto případě by Státní arbitráž ČSSR (nebo analogicky Státní arbitráž ČSR a Státní arbitráž SSR ve vztahu k republikovým vládám) mohla se znalostí věci a s dostatečnou rezervou na základě průběžné nebo věcně specializované rozborové činnosti připravovat konkrétní podklady a podněty ke konkrétním otázkám, projednáváním ve vládě. Tím by byla zdůrazněna i účelovost této činnosti hospodářské arbitráže.

Otázka efektivnosti rozborové a zobecňující činnosti hospodářské arbitráže není tedy dána jen možnostmi a praxí hospodářské arbitráže, ale je určována především společenskou potřebou realizace jejích výsledků, tzn. přijímáním následných opatření kompetentními orgány (zejména příslušnou vládou) na základě získaných poznatků hospodářské arbitráže z její profesionální činnosti a jí navržených opatření.

V souvislosti s naznačenými prvky otázky efektivnosti rozborové a zobecňující činnosti hospodářské arbitráže je možné vypožorovat další, a to hlubší problém, související se současným stavem právní úpravy věcné příslušnosti jednotlivých arbitrážních orgánů. Určité druhy sporů, které se týkají významných úseků národního hospodářství (investiční výstavba, zahraniční obchod) jsou soustředěny na nižších člancích arbitrážní soustavy, konkrétně na krajských státních arbitrážích a jim na roveň postavených Státní arbitráži pro hlavní město Prahu a Státní arbitráži pro hlavní město SSR Bratislavu. Státní arbitráž ČSSR proto jako vrcholný orgán arbitrážní soustavy nemá k dispozici bezprostřední zdroj informací a podkladů pro rozborovou a zobecňující činnost v těchto, pro národní hospodářství prioritních oblastí, nýbrž tyto podklady získává zprostředkovaně, zejména od státních arbitráží republik, které samy také v mnoha případech získávají tyto podklady zprostředkovaně na základě zpráv krajských státních arbitráží. Pouze dílčí procento těchto informací získá Státní arbitráž ČSSR přímo, např. na základě prověrek (rozhodovací) činnosti

nižších arbitrážních orgánů. Je tedy zřejmé, a to za předpokladu, že navíc pomineme jistý stupeň „infiltrace“ těchto informací ve vnitřní informační soustavě hospodářské arbitráže (viz výše), že předpoklady pro úspěšný výkon rozborové a zobecňující činnosti hospodářské arbitráže, a to především Státní arbitráží ČSSR ve vztahu k vládě ČSSR, spočívají zejména na kvalitním plnění úkolů v dané oblasti na úrovni státních arbitráží republik. Má-li se tedy, jak zdůraznil místopředseda vlády ČSSR akademik Laco, tato činnost neustále zintenzivňovat, bude nutné v budoucnu hledat nové formy a prostředky její realizace. Je zřejmé, že v této souvislosti bude zapotřebí přehodnotit též citovanou instrukci Státní arbitráže ČSSR o dílčím informačním systému.

C. K SIGNALIZAČNÍ ČINNOSTI

Jedním ze specifických rysů hospodářské arbitráže je ta skutečnost, že prostřednictvím všech svých organizačních článků, bez ohledu na stupeň, vyvíjí značnou ingerenci na národní hospodářství socialistického státu, ale především na jeho hospodářské jednotky, které úkoly plánované socialistické ekonomiky zajišťují. Jedná se především o socialistické organizace nebo jiné institucionalizované kolektivy s právní subjektivitou. Jako státní orgán je hospodářská arbitráž zejména povinna zabezpečovat realizaci socialistické zákonnosti nejen při všech, a to jak rozhodovacích, tak mimorozhodovacích formách své činnosti. Je však oprávněna, ale současně i povinna, dbát o to, aby nedocházelo k porušování socialistické zákonnosti v hospodářskoprávní sféře, zejména preventivními formami své činnosti, zjišťovat již vzniklá porušení socialistické zákonnosti a využívat všech jí svěřených právních prostředků k odstraňování těchto porušení a vyvozování příslušných opatření.

Podle výslovné dikce ust. § 4 zákona o hospodářské arbitráži je však hospodářská arbitráž povinna poskytovat ochranu celospolečenským zájmům nejen z hlediska zákonnosti, ale též z hlediska dodržování zásad hospodářské politiky Československé socialistické republiky zejména tím, že prosazuje zmíněné zájmy proti úzkým místním, podnikovým, popř. resortním zájmům. Dbá o upevňování státní, především plánovací, smluvní a finanční kázně, zejména o zajišťování a plnění úkolů, stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství. Jedním z významných prostředků, prostřednictvím kterého orgány hospodářské arbitráže mj. zabezpečují realizaci shora uvedeného úkolu, je institut signalizace. Je zakotven v zákoně o hospodářské arbitráži mezi hlavními úkoly hospodářské arbitráže v ust. § 1 písm. e).

Z hlediska své právní povahy je signalizace formou mimorozhodovací činnosti orgánů hospodářské arbitráže na všech stupních. Její podstata spočívá ve vydání individuálního právního aktu deklaratorní povahy, ve kterém orgán hospodářské arbitráže upozorňuje v případech stanovených zákonem příslušné orgány, především na závady a nedostatky v činnosti socialistických organizací, které jsou v rozporu s právními předpisy nebo se zásadami hospodářské politiky ČSSR. Adresátu signalizace ukládá zákon povinnost odpovědět ve stanovené lhůtě a v odpovědi sdělit, co zařídil k odstranění závady, nebo podat žádané vysvětlení.

Oproti předcházející právní úpravě (vl. nař. č. 47/1953 Sb.), na základě které byla možnost signalizace vázána pouze na nedostatky, které byly zjištěny v arbitrážním řízení, rozšířil zákon o hospodářské arbitráži pravomoc hospodářské arbitráže v tom směru, že orgány hospodářské arbitráže jsou oprávněny, ale ve smyslu obecného právního požadavku na zachování socialistické zákonnosti a nově koncipovaných zásad hospodářské politiky ČSSR též povinny signalizovat závady a nedostatky, které vyšly najevo (byly zjištěny) při výkonu arbitrážní činnosti, tzn. bez ohledu na to, zda se jedná o činnost rozhodovací nebo mimorozhodovací. I když je svou právní povahou signalizace koncipována jako jedna forma činnosti hospodářské arbitráže, je nutné v dané souvislosti zdůraznit, že její současná právní úprava, především z hlediska obsahového, není jednotná. V uvedeném smyslu, z hlediska konstrukce zákona o hospodářské arbitráži, je nutné rozlišovat (i když tak zákon *expressis verbis* nečiní) dva druhy signalizací:

1. signalizaci podle § 4 zákona o hospodářské arbitráži,
2. signalizaci podle § 45 zákona o hospodářské arbitráži.

Ustanovení § 4 je hlavní směrnicí pro činnost orgánů hospodářské arbitráže a vyjadřuje politické aspekty její práce. V návaznosti na vytyčené úkoly ukládá zákon orgánům hospodářské arbitráže kvalifikovanou signalizační povinnost. Jejím obsahem je upozorňování orgánů nebo organizací, popř. jejich nadřízených orgánů na rozpory spočívající v tom, že opatření prováděná těmito socialistickými organizacemi nebo orgány, týkající se hospodářských vztahů mezi socialistickými organizacemi, jsou v rozporu s právními předpisy nebo zásadami hospodářské politiky ČSSR, zejména s usnesením strany a vlády nebo s úkoly státního plánu rozvoje národního hospodářství. Signalizace je podmíněna tím, že hospodářská arbitráž zjistí uvedené skutečnosti při projednávání hospodářských sporů. Signalizace obsahuje požadavek nápravy zjištěných rozporů ze strany adresáta signalizace.

Přestože právní úprava signalizace v § 4 *in fine* odkazuje na § 45, nelze právní režim daný těmito ustanoveními zcela ztotožnit. Jak vyplývá z předcházejícího výkladu, je oprávněním i povinností hospodářské arbitráže signalizovat podle § 4 jenom kvalifikované skutečnosti, které jsou zjištěny při projednávání hospodářských sporů, tzn. možnost signalizace je omezena rámcem arbitrážního řízení. Oproti tomu ust. § 45 ukládá hospodářské arbitráži povinnost upozorňovat příslušné orgány, zejména vedoucí socialistických organizací, popř. jim nadřízených orgánů na podstatné závady, které vyšly najevo při výkonu arbitrážní činnosti. V tomto případě nezjišťují orgány hospodářské arbitráže podklady pro signalizační činnost pouze v souvislosti s probíhajícím arbitrážním řízením, ale mají širokou možnost zužitkovat poznatky ze své činnosti mimorozhodovací. V uvedeném smyslu je zapotřebí věnovat zvýšenou pozornost zejména základním formám preventivně výchovné činnosti, jako jsou např. sektorové porady hospodářských právníků, vyřizování konzultačních dotazů, účast na kontrolních dnech významných investičních akcí, účast na povolovacím řízení staveb apod. Je rovněž zapotřebí přijmout příslušná opatření na základě shromažďování a zevšeobecňování poznatků, provádění průzkumů apod.

V ustanovení § 45 odst. 2 se současně ukládá adresátu signalizace povinnost, a to do 30 dní, nebyla-li stanovena lhůta jiná, odpovědět a v odpovědi sdělit, co zařídil k odstranění závady nebo podat žádané vysvětlení.

PŘÁVNÍ ASPEKTY PLATNÉ PŘÁVNÍ ÚPRAVY SIGNALIZACI

Současná právní úprava postrádá přesnější vymezení obsahu (předmětu) signalizační činnosti. Ve smyslu ustanovení § 1 zákona o hospodářské arbitráži upozorňuje hospodářská arbitráž příslušné orgány na závady v činnosti socialistických organizací, podle § 4 na rozpory mezi opatřeními, prováděnými socialistickými organizacemi nebo orgány, týkajícími se hospodářských vztahů mezi socialistickými organizacemi, a právními předpisy nebo zásadami hospodářské politiky ČSSR. § 45 opravňuje hospodářskou arbitráž k signalizaci podstatných závad, které vyšly najevo při arbitrážní činnosti.

Uvedená terminologická, ale i obsahová nejednotnost v rámci jediného právního institutu (upraveného ve třech ustanoveních zákona) činí v praxi, ale i teorii obtíže při jejich interpretaci. Zejména konstrukce § 45 odst. 1 skýtá široké pole pro diskusi. Může být vykládáno jak extenzivně, tak restriktivně. Např. J. Kubištová uvádí, že ze souvislosti ustanovení § 4 a § 45 zákona lze dovodit, že i závady uváděné v § 45 spočívají v porušení právních předpisů nebo zásad hospodářské politiky ČSSR a že signalizační povinnost hospodářské arbitráže nelze vztahovat na neomezený okruh skutečností, kteroužto variantu připouští extenzivní výklad. Dovojuje, že předmětem signalizace arbitráže nemohou být např. organizační, personální apod. závady nebo nedostatky, které nespočívají v porušení právních předpisů nebo zásad hospodářské politiky ČSSR a nepromítají se v nějaké formě negativně navenek (do mezipodnikových vztahů). Pro kontrolu těchto jiných závad nebo nedostatků v činnosti organizací jsou vytvářeny speciální orgány — systém vnitřních a vnějších kontrolních orgánů — jejichž úkolem je posuzovat efektivnost vnitropodnikových organizačních nebo výrobních opatření a hodnotit je podle stanovených kritérií. Podle jejího názoru je zapotřebí respektovat hranice působnosti „při organizaci, úpravě a kontrole dodavatelsko-odběratelských a majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi“, stanovené v § 1 zákona o hospodářské arbitráži a při signalizační činnosti, a proto extenzivní výklad pojmu závad není na místě.⁶⁷⁾

Uvedený aspekt má i druhou stránku. Jak ukazuje aplikační praxe arbitrážních orgánů, bývají termínem signalizace označovány různé úkony arbitráže, u nichž nelze jednoznačně stanovit, že by se jednalo o upozornění na závady nebo rozpory, jak předpokládá ust. § 4 a § 45. Můžeme hovořit o tzv. nepravé signalizaci. Tato praxe je rozšířena zejména při projednávání a rozhodování předsmělných sporů, kdy arbitráž váže své rozhodnutí, kterým má nahradit dohodu o podstatných náležitostech hospodářské smlouvy podle § 153 odst. 2 písm. c) hospodářského zákoníku na písemné sdělení příslušného (zpravidla nadřízeného nebo ústředního) orgánu např. o tom, zda organizace, která je dodavatelem, má kapacitní aj.

⁶⁷⁾ J. Kubištová: Signalizace v arbitrážní praxi, Výzkumné zprávy ÚHP Praha č. 23/1970, str. 3 a násl.

předpoklady pro plnění závazku, který by byl touto smlouvou založen. Uvedená sdělení, vyjádření apod. vyžaduje hospodářská arbitráž často prostřednictvím institutu signalizace. V podobných případech je proto nutné rozlišovat, zda má být touto formou poukázáno na závady nebo nedostatky (např. proto, že organizace odmítá uzavřít hospodářskou smlouvu z toho důvodu, že došlo např. k převodu nebo změně jejího výrobního programu v rozporu s právními předpisy, čímž došlo ke změně možností plnit závazky, i když je vázána kontrakční povinností apod.). V tomto případě je nutné signalizovat, přičemž v rámci signalizace může hospodářská arbitráž současně žádat o podání stanoviska, týkajícího se skutečného stavu. Má-li však příslušný orgán hospodářské arbitráže pouze zjistit skutečný stav věci podstatný z hlediska rozhodnutí sporu, aniž by se v této souvislosti současně zabýval otázkou, zda došlo k závadě nebo rozporu, musí postupovat ve smyslu ustanovení § 25 odst. 1. I z tohoto důvodu je nutné obsah signalizační povinnosti specifikovat co možná nejpřesněji, aby plnila tato činnost hospodářské arbitráže zamýšlený účel.

Hospodářská arbitráž není jediným státním orgánem, který dbá na doržování socialistické zákonnosti v hospodářskoprávní sféře, zejména v činnosti socialistických organizací. Dozor nad doržováním socialistické zákonnosti svěřuje československý právní řád především specializovaným orgánům, kterým současně svěřuje k tomuto účelu specifické právní prostředky. Tímto orgánem je prokuratura, která za účelem odstranění porušování zákonů aj. právních předpisů, jakož i příčin, které k nim vedly, podává ministerstvům a jiným orgánům státní správy, národním výborům, hospodářským a jiným organizacím upozornění. Není-li v upozornění stanovena jiná lhůta, je orgán, jemuž bylo upozornění podáno, povinen do 30 dnů upozornění projednat, učinit opatření k odstranění porušování zákonů a jiných právních předpisů, jakož i příčin, které k němu vedly, a podat o výsledku projednání a o učiněných opatřeních prokurátorovi zprávu (§ 17 zákona č. 60/1965 Sb., o prokuratuře ve znění vyhlášeném pod č. 20/1970 Sb.).

Dalšími orgány jsou výbory lidové kontroly, které jsou oprávněny ke sjednání účinné nápravy zjištěných nedostatků a závad (§ 13 odst. 1 zák. č. 103/1971 Sb., o lidové kontrole):

a) požadovat od funkcionářů a vedoucích pracovníků kontrolovaných orgánů a organizací, aby bez průtahů odstranili zjištěné nedostatky,

b) ukládat, aby kontrolované orgány a organizace v určených lhůtách odstranily kontrolou zjištěné závady; pokud by jimi provedená opatření nebyla dostačující, vyžadovat potřebná doplňující opatření anebo požádat příslušný nadřízený orgán o neprodlené zjednání nápravy,

c) až do rozhodnutí příslušných orgánů pozastavit provádění nezákonného rozhodnutí nebo nezákonné činnosti, a je-li nebezpečí, že by vznikla škoda, též nehospodárného rozhodnutí nebo nehospodárné činnosti,

d) navrhopvat vedoucím pracovníkům kontrolovaných organizací a orgánů nebo nadřízeným orgánům, aby uložili provinilým osobám kárná opatření podle příslušných právních předpisů a vymáhali na nich náhradu škody, způsobené na majetku v socialistickém vlastnictví; v těchto případech je vedoucí pracovník nebo nadřízený orgán povinen zavést kárné řízení, popř. vymáhat náhradu škody, neprokáže-li neopodstatněnost návrhu,

e) funkcionářům a pracovníkům kontrolovaných organizací, kteří při výkonu své funkce zaviněně porušili povinnosti vyplývající ze zákonů nebo jiných obecně závazných právních předpisů a usnesení příslušných orgánů nebo nesplnili opatření uložené nebo dohodnuté podle výsledku kontroly nebo provedli opatření nedostatečná, ukládat po projednání s příslušnými vedoucími pracovníky důtku nebo důtku s pokutou až do výše trojnásobku průměrného měsíčního výdělku,

f) v případech hrubého porušení státní disciplíny předkládat návrhy na potřebná kádrová opatření (odvolání z funkce apod.).

I když, jak vyplývá z předcházejícího výkladu, může být kontrola v oblasti hospodářských vztahů (a to nejen z hlediska dodržování socialistické zákonitosti) zabezpečována vedle hospodářské arbitráže též prokuraturou a výbory lidové kontroly, praxe vede k tomu, že převážná část této kontroly se soustřeďuje právě do kontrolní činnosti orgánů hospodářské arbitráže. Tato skutečnost je dána především potřebou věcné specializace a odborné vybavenosti kontrolního orgánu. Ve složité mnohotvárnosti hospodářského života je tato problematika o to významnější, že kontrola činnosti hospodářského mechanismu vyžaduje speciální znalosti hospodářskoprávní problematiky a ekonomických otázek. Není proto ojedinělým případem, že se např. orgány prokuratury v rámci výkonu všeobecného dozoru v hospodářskoprávní oblasti obracejí na hospodářskou arbitráž se žádostí o vysvětlení (posouzení) některých odborných problémů. Vedle naznačeného aspektu, odůvodňujícího změnu současné právní úpravy signalizace hospodářské arbitráže (ve směru jejího posílení), má zcela mimořádný význam další skutečnost. Současná právní úprava totiž nezajišťuje, aby signalizace hospodářské arbitráže měla „stejnou váhu“⁶⁸⁾ jako právní prostředky (při kontrole) prokuratury a výborů lidové kontroly. Jediná právní povinnost, kterou zákon o hospodářské arbitráži ukládá adresátu signalizace a současně i její jediný právní důsledek spočívá v tom, že adresát musí ve stanovené lhůtě odpovědět a v odpovědi sdělit, co zařídil k odstranění závad, nebo podat žádané vysvětlení. Tento stav je však již nevyhovující a bude zapotřebí jej změnit. Jak ukazují zkušenosti vrcholných arbitrážních orgánů, nejenže v některých případech není signalizace vyřízena včas, ale až po jedné nebo několika urgencích, ale signalizace nejsou uspokojivě vyřizovány zejména z věcného hlediska. Např. ze zprávy o signalizační činnosti orgánů Státní arbitráže ČSR vyplývá, že „...se stále vyskytují případy, kdy ministerstvo nebo jiný ústřední orgán sdělí například, že dotčený rozpor uložilo projednat generálním ředitelům, nadřízeným účastníkům sporu nebo odkáže na bilanční řízení, které má proběhnout v pozdějším období. Takové postupy nevytvářejí podmínky k tomu, aby spory — zejména předmluvní a o reálné plnění — mohly být rozhodovány ve lhůtách stanovených zákonem. Primární příčiny podobných průtahů spočívají ovšem především v závažných disproporcích mezi potřebami a zdroji v některých výrobních oborech“.⁶⁹⁾ V literatuře se lze setkat s názorem, že nesplnění povinnosti odpovědět na signalizaci nebo zaslání odpovědi, která

⁶⁸⁾ Srov. J. Kubištová: Některé úvahy o posílení účinnosti institutu signalizací arbitráže, *Arbitrážní praxe* 11/1979, str. 380.

⁶⁹⁾ Zpráva Státní arbitráže ČSR z 15. 2. 1980 o signalizační činnosti orgánů Státní arbitráže ČSR za IV. čtvrtletí 1979.

je neuspokojivá, by mělo být považováno za porušení pracovních povinností vedoucích pracovníků, vůči kterým by byly z toho důvodu vyvozeny důsledky.⁷⁰⁾

Vzhledem k tomu, že ustanovení § 29 zákona o hospodářské arbitráži, upravující pořádkové pokuty, je aplikovatelné při naplnění některé ze skutkových podstat v něm taxativně uvedených, nelze nedodržení povinnosti odpovědět na signalizaci podle § 45 odst. 2 sankcionovat na základě tohoto ustanovení. Podstatné však je, vedle formálněprávních aspektů problematiky, že hospodářské arbitráži chybí konkrétní právní prostředek k tomu, aby mohla zabezpečit nápravu jí zjištěného porušení nebo ohrožení socialistické zákonnosti nebo zásad hospodářské politiky ČSSR, které jsou předmětem signalizace. Jak již bylo zdůrazněno výše, jediným právním důsledkem signalizace hospodářské arbitráže je povinnost jejího adresáta odpovědět na tuto signalizaci ve smyslu ustanovení § 45 odst. 2 zákona. Tím, že adresát signalizace odpoví státní arbitráži, jaká opatření učinil nebo hodlá učinit, není ještě dáno, že také došlo nebo dojde důsledně k faktickému odstranění signalizované závady. Naskytá se proto v dané souvislosti otázka, zda je možné řešení, na základě kterého by bylo možné zabezpečit účinné fungování institutu signalizace. V posledním období např. J. Kubištová navrhuje konstrukci nepřímého donucení adresátů signalizace k jejímu vyřízení spočívající v tom, že by došlo ke zformalizování postupu pro vyřízení signalizace po linii: socialistická organizace — střední článek řízení; střední článek řízení — ústřední orgán hospodářského řízení. Na základě této konstrukce by byl adresát, který signalizaci nevyhoví, vázán povinností předložit tuto signalizaci svému nadřízenému orgánu. Nejzávažnější poruchy v řízení hospodářských procesů navrhuje autorka signalizovat přímo ústředním orgánům hospodářského řízení, přičemž by tato oprávnění příslušela hlavním arbitry. Nevyřízenou signalizaci by v tomto případě předkládal některý z hlavních arbitrů příslušné vládě.⁷¹⁾

Teoreticky i věcně považují tuto navrhovanou koncepci za správnou a její případné zakotvení v pozitivněprávní úpravě⁷²⁾ by bylo z hlediska současných potřeb jistě praktické. Nelze však na druhé straně nevidět, že taková konstrukce může být snadno narušena, a to po linii signalizací: socialistická organizace — střední článek řízení, zejména tím, že může dojít

⁷⁰⁾ V. Taraněnko: Soobščenijsja gosudarstvennyh arbitražej o nedostatkach dejatel'nosti predprijatij i organizacij, Sovětskaja justicijska 14/1972, str. 29 a násled.

⁷¹⁾ J. Kubištová: Některé úvahy o posílení účinnosti institutu signalizací arbitráže, AP 11/1979, str. 382 a násled.

⁷²⁾ Novelizací zákona o hospodářské arbitráži bylo doplněno ust. § 45 odst. 2 o povinnost toho, kdo byl upozorněn na závadu a nevyhověl-li upozornění (signalizaci) do 30 dnů od doručení, nebyla-li stanovena lhůta jiná, popřípadě nemůže-li odstranit závadu v rámci své působnosti, postoupit upozornění (signalizaci) v téže lhůtě svému nadřízenému orgánu a informovat o svém postupu hospodářskou arbitráž.

Současně byl zákon o hospodářské arbitráži doplněn o ustanovení, podle kterého Státní arbitráž ČSSR, Státní arbitráž ČSR a Státní arbitráž SSR upozorňují na zvlášť závažné závady příslušné ústřední orgány. Ústřední orgán, který byl takto upozorněn nebo kterému byla postoupena signalizace ve smyslu předchozí povinnosti, je povinen nejpozději do 30 dnů od doručení učinit opatření k nápravě. Pokud nápravu nezjedná v rámci své působnosti ani v dohodě s jiným ústředním orgánem, je povinen v téže lhůtě informovat o tom státní arbitráž, která na závadu upozornila. Příslušný hlavní arbitř je pak oprávněn předložit upozornění (signalizaci) k projednání příslušné vládě s návrhem opatření.

k značnému oslabení nebo dokonce i eliminaci středního článku řízení v některých případech. V tomto případě by potom odpadl „mezistupeň“ při vyřizování signalizace mezi socialistickou organizací a ústředním orgánem hospodářského řízení. Praktičnost takové konstrukce však lze spatřovat v tom, že daleko více než jakékoliv sankce nebo jiné opatření, znamenající jistý postih pro adresáta signalizace, by tyto orgány nebo organizace motivovala k včasnému a řádnému vyřizování signalizace ta skutečnost, že by svému nadřízenému orgánu musely přiznat nevyřízení signalizace, což by se v mnoha případech rovnalo přiznání porušení povinnosti, stanovené přímo právním předpisem.

Stručný nástin problematiky naznačuje, že otázka zvýšení efektivity signalizací hospodářské arbitráže není jen otázkou zdokonalení právní úpravy jejich institucionálních a procedurálních aspektů. Lze se v dané souvislosti zamýšlet též nad tím, nakolik by bylo vhodné a únosné uvažovat i o dalších právních důsledcích signalizací. Současná právní úprava vychází z konstrukce, ve které je signalizace pojímána jako individuální právní akt, který směřuje vůči socialistické organizaci nebo příslušnému orgánu (s výjimkou § 45), která je jejím adresátem jakožto „právníká osoba“. Předmětem signalizace však v mnoha případech mohou být též skutečnosti (závady, nedostatky, porušení socialistické zákonnosti), které se v konkrétním případě subjektivně váží k činnosti konkrétní osoby, která např. odpovídá za svěřený úsek činnosti, na kterém je závada vytýkána. Ne vždy jsou nebo fakticky mohou být takové skutečnosti podchyceny při výkonu specializované kontroly, např. v rámci podnikové kontroly, při výkonu činnosti výboru lidové kontroly apod. Často takové porušení, zanedbání povinnosti nebo jinou závadu může zjistit až hospodářská arbitráž jako důsledek projednávaného konkrétního hospodářského sporu. Praxe nasvědčuje tomu, že opatření, přijatá v důsledku signalizace hospodářské arbitráže, směřují zásadně k obnově nebo ochraně vztahů, jejichž nositelem je socialistická organizace jako celek, ale zřídkakdy z odpovědi vyplývá, jaká opatření byla vyvozena vůči odpovědnému pracovníku. I když hospodářská arbitráž není specializovaným orgánem, který sleduje dodržování socialistické zákonnosti a kterým je prokuratura, měla by být z hlediska posuzování efektivity své signalizace informována i o těchto opatřeních, aby mohla eventuálně úžeji spolupracovat s příslušnými orgány, např. prokuraturou.⁷³⁾ Taková konstrukce signalizace (přesněji řečeno jejich právních důsledků) by měla dvojí dopad: jednak by vedla k bezprostřednímu odstranění nebo napravení závady v činnosti socialistické organizace, což je nezbytné z hlediska zabezpečení celospolečenských zájmů v oblasti národního hospodářství při respektování socialistické zákonnosti a zásad hospodářské politiky ČSSR. Na druhé straně by vedla ve svých důsledcích k postihu konkrétního odpovědného pracovníka (ať již formou kárného, disciplinárního opatření nebo např. vyvolání trestného řízení), čímž by byla výrazně zefektivněna též preventivní činnost hospo-

⁷³⁾ Z obdobné koncepce vychází např. zákon o státní arbitráži v SSSR z roku 1979. V čl. 25 bodě 5 mimo jiné počítá s tím, že se v nutných případech signalizace o zjištěných porušeních zákonnosti, státní disciplíny a nedostatech v hospodářské činnosti zasílají orgánům prokuratury, vnitra aj. kompetentním orgánům za účelem projednání otázky o pohnání viníků k odpovědnosti.

dářské arbitráže. V opačném případě bude funkce signalizace z větší části redukována pouze na zjišťování některých skutečností a nepovede k odstraňování nezákonného stavu.

Ve svém celku je signalizace právním institutem, jehož efektivní a účelné využívání skýtá široké předpoklady pro celkové zvýšení podílu hospodářské arbitráže na řízení národního hospodářství tím, že její výsledky zprostředkovaně vedou k odstraňování závad a nedostatků, které intenzivnímu rozvoji národního hospodářství brání.

D. K PROBLEMATICE ZVLÁŠTNÍCH OPRAVNĚNÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE A JEJICH VÝZNAMU PŘI REALIZACI HLAVNÍCH FUNKCÍ HOSPODÁŘSKÉ ARBITRÁŽE

Při rozboru problematiky funkcí hospodářské arbitráže a jejich realizace v aplikační praxi arbitrážních orgánů je nutné věnovat samostatnou pozornost zvláštním oprávněním hospodářské arbitráže. Především je nutné vymezit, o která zvláštní oprávnění se jedná a jak se projevují v činnosti hospodářské arbitráže. Mezi oprávnění hospodářské arbitráže, charakterizovaná jako „zvláštní“, bývají řazena tato oprávnění: založit, změnit nebo zrušit právní poměr mezi organizacemi, mezi nimiž je hospodářský spor, oprávnění založit, změnit nebo zrušit závazky mezi organizacemi podle § 118 odst. 1 h. z., moderační právo (právo snížit nebo prominout ze zcela mimořádných důvodů majetkové sankce), právo stanovit výši škody, popř. snížit náhradu škody, nahradit dohodu organizací o podstatných náležitostech při uzavírání hospodářské smlouvy za podmínek § 153 odst. 2 písm. c) h. z. Mezi zvláštní oprávnění je dále řazeno oprávnění hospodářské arbitráže vyjádřené tak, že není vázána návrhy organizací, mezi nimiž je hospodářský spor.

Před rozбором pozitivněprávní úpravy těchto oprávnění je nutné pozastavit se u několika významných skutečností. Především, právní úprava zvláštních oprávnění hospodářské arbitráže není jednotná a je obsažena jak v hmotněprávním předpise (hospodářský zákoník), tak v zákoně o hospodářské arbitráži, pouze který o zvláštních oprávněních výslovně hovoří (§ 26, marginální rubrika). Je zapotřebí v této souvislosti připomenout, že zárodky zvláštních oprávnění, ve smyslu dnešní úpravy, obsažené v zákoně o hospodářské arbitráži, byly upraveny současně se vznikem arbitrážních orgánů (§ 22 odst. 2 zákona č. 99/1950 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži). Tato oprávnění vyjadřují v arbitrážním řízení především zásadu dominantního postavení hospodářské arbitráže (resp. jsou jedním z projevů zásady oficiality, která znamená omezení dispozicních oprávnění stran). Pozitivněprávní úprava zvláštních oprávnění po celou dobu existence hospodářské arbitráže v Československu svědčí o tom, že cílem zákonodárce nebylo pouze vymezit co nejpresnější pravomoc hospodářské arbitráže a právní prostředky její realizace. Jako zákonitý důsledek historického vývoje hospodářské arbitráže a jejich funkcí v národním hospodářství se stalo objektivní nutností přiznat hospodářské arbitráži taková oprávnění, prostřednictvím kterých by bylo možné výrazně realizovat a prosazovat v její činnosti záměry státu při plnění úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství. V dané souvislosti však vystupuje do popředí významný aspekt problematiky. Je totiž otázkou, v jakém

smyslu jsou tato objektivně nutná oprávnění hospodářské arbitráže oprávněními „zvláštními“, zejména ve vztahu k čemu jsou zvláštní. Jak vyplyne podrobněji z následujícího výkladu, pozitivněprávní úprava výslovně nazývá „zvláštními“ pouze oprávnění, obsažená v § 26 zákona o hospodářské arbitráži, přičemž jedno je procesněprávní (odst. 1) a druhé hmotněprávní (odst. 2). Rozebereme např. oprávnění, uvedené na prvním místě, které je formulováno tak, že hospodářská arbitráž není vázána návrhy organizací, mezi nimiž je hospodářský spor. Aniž bychom zatím zkoumali jeho účelnost a význam, je zřejmé, že se nejedná o nějaké specifické, zvláštní oprávnění hospodářské arbitráže ve vlastním slova smyslu a i když je upraveno samostatně, nikdy nemůže samostatně stát. Jedná se totiž o právní prostředek, který má procesněprávní význam především z hlediska zahájení řízení a jeho aplikace je možná pouze tehdy, existuje-li již nějaký návrh socialistické organizace (ať již vyplývá z arbitrážní žádosti nebo z průběhu řízení), takže jeho využívání je podmíněno. Vzhledem k tomu, že se tedy vlastně jedná o jeden z právních prostředků vedení arbitrážního řízení, nic nebrání, podle mého názoru, tomu, aby tento velice významný a nutný (viz dále) právní prostředek byl upraven (a bylo by to podle mého názoru správnější) systematicky mezi ostatními procesními instituty, které souvisejí se zahájením arbitrážního řízení a jeho průběhem, nikoliv odděleně, v samostatném ustanovení.

Podejme nyní podrobnější rozbor obou zmíněných zákonem nazvaných „zvláštních“ oprávnění:

Skutečnost, že hospodářská arbitráž není vázána návrhy organizací, mezi nimiž je hospodářský spor, umožňuje, aby tato z pozice státního orgánu prosazovala (a to ultra i praeter petitem) celospolečenské zájmy v těch případech, kdy by neomezenou realizací dispozičních oprávnění stran mohlo dojít k ohrožení nebo narušení těchto zájmů (např. v případě, že by žadatel zpětvzetím arbitrážní žádosti mohl zakrývat některé nedostatky v činnosti socialistických organizací, mezi nimiž je hospodářský spor, porušení plánovací, smluvní disciplíny apod., které by za normálních okolností byly v probíhajícím arbitrážním řízení zjištěny aj.). Na druhé straně, zejména z hlediska požadavku na zabezpečení socialistické zákonitosti, by měla hospodářská arbitráž ve smyslu tohoto ustanovení zabezpečovat, aby např. nesprávnou právní kvalifikací případů nedocházelo k poškozování oprávněných právních zájmů socialistických organizací, nebo aby naopak na druhé straně nedocházelo k obcházení ustanovení právních předpisů (např. upravujících prekluzi práv) apod.

V některých případech je arbitrážním orgánům přímo stanovena povinnost postupovat („ex offio“) ve smyslu ustanovení § 26 odst. 1 při projednávání a rozhodování sporu. Tak zejména u předsmělných sporů je nutné mít na zřeteli komplexnost rozhodování. Arbitrážní orgány proto bez zřetele na návrhy stran posoudí předmět sporu podle těch právních norem, které se na něj věcně vztahují, a při jejich aplikaci budou důsledně vycházet ze zásad hospodářské politiky ČSSR. Projednají spor a rozhodnou o všech potřebných náležitostech právního vztahu mezi organizacemi tak, aby byly dány všechny předpoklady k zajištění úkolů, stanovených státním plánem rozvoje národního hospodářství. (Tak např. je-li předpokladem splnění závazku dodavatele, který má být hospodářskou smlouvou založen, též spolupůsobení odběratele v určitém druhu, rozsahu a době,

je třeba v rozhodnutí upravit i takový závazek odběratele, i když se strany jeho úpravy nedomáhají.)⁷⁴⁾ Obdobně např. při rozhodování reklamačního sporu po zjištění, že mezi organizacemi nedošlo ke vzniku hospodářské smlouvy a ani nenastala jiná právní skutečnost, zakládající závazek k dodávce, posoudí arbitráž, a to i bez návrhu stran a rozhodne spor z hlediska povinnosti o vrácení neoprávněného majetkového prospěchu ve smyslu ust. § 123 h. z.⁷⁵⁾

O mnoho složitější je problematika podstaty oprávnění založit, změnit nebo zrušit právní poměr mezi organizacemi, mezi nimiž je hospodářský spor, ve smyslu ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži.

Vedle zákona o hospodářské arbitráži je na základě ust. § 118 odst. 1 h. z. hospodářská arbitráž v případech, vyžadují-li to potřeby plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství nebo jsou-li pro to jiné důležité důvody, oprávněna založit, změnit nebo zrušit závazky mezi organizacemi; u závazků k dodávce zvláště při tom přihledne též k vyjádření příslušných nadřízených orgánů.

Vzhledem k této rozdílné právní úpravě je proto zapotřebí otázku charakteru ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, zejména z hlediska, nakolik se jedná o zvláštní oprávnění hospodářské arbitráže a potřebu jeho právní úpravy zkoumat ve vztahu k ustanovení § 118 odst. 1 h. z.

V polovině 60. let, v souvislosti se zaváděním nového systému řízení národního hospodářství, se vyskytla, zejména ze strany některých pracovníků hospodářské arbitráže, určitá právněteoretická diskuse na stránkách časopisu Arbitrážní praxe k uvedené otázce a v rámci této diskuse byla též položena otázka, zda má v nových podmínkách oprávnění arbitráže podle § 26 odst. 2 své opodstatnění. Např. F. Dušánek analyzoval problematiku ze dvou hledisek: jednak z hlediska kategorie práva hmotného a práva procesního, přičemž přijímá závěr, že „oprávnění podle § 26 odst. 2 je zásahem výlučně do hmotněprávní oblasti, neboť kvalita arbitráže zaměřená na vytváření nových procesněprávních poměrů a na změnu stávajících je dostatečně vyjádřena a upravena odst. 1, podle něhož »arbitráž není vázána návrhy stran« a dochází k závěru, že ust. § 26 odst. 2 pro procesněprávní vztahy nemá význam“.⁷⁶⁾ Současně provádí srovnání obou ustanovení z hlediska obsahového a poukazuje na to, že § 118 h. z. má na mysli založení, změnu nebo zrušení výlučně závazkového právního poměru, zatímco ustanovení § 26 odst. 2 (a právní předpisy předchozí) se týkají právního poměru vůbec. Po analýze všech základních aspektů dochází F. Dušánek k dalšímu závěru, že „je nesporné, že v nových ekonomických podmínkách spočívá úloha arbitráže v poskytování ochrany porušeným právům a že ust. § 26 odst. 2, které tuto zásadu nerespektuje a vytváří předpoklady pro tvorbu práva v konkrétních případech, je určeno k tomu, aby bylo napříště opuštěno“. Domnívá se však, že tato zásada

⁷⁴⁾ Viz Sbírka pokynů a směrnic Státní arbitráže ČSSR poř. č. 3/1975 (Rozhodovací zásady v předmluvních sporech), ad I/5.

⁷⁵⁾ Viz Sbírka pokynů a směrnic Státní arbitráže ČSSR poř. č. 1/1980 (Rozhodovací zásady v reklamačních sporech), ad I/1 aj.

⁷⁶⁾ F. Dušánek: Oprávnění hospodářské arbitráže založit, změnit nebo zrušit právní poměr, Arbitrážní praxe 8/1967.

nemůže být plně prosazena nyní,⁷⁷⁾ kdy ještě přežívají hospodářské vztahy a doby staré soustavy.⁷⁸⁾ Tento názor vyslovila též redakční rada časopisu Arbitrážní praxe, podle které je ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži nástrojem k tvorbě práva v individuálních případech a nikoliv nástrojem k aplikaci práva. Takový nástroj je však nepoužitelný v nové soustavě řízení, a proto došla k závěru, že cit. ustanovení nemá v nové soustavě zásadně místo.⁷⁹⁾ Domnívám se, že důvody pro formulování takto jednoznačných závěrů nebyly zcela dány. To, že se vyskytuje určitá „hybridní“ konstrukce, spočívající v tom, že je hmotněprávní ustanovení konstruováno v procesním předpise, neznamená podle mého názoru, že nemá pro procesněprávní vztahy význam. I když srovnáme oba právní instituty pouze z formálního a obsahového hlediska, najdeme mezi nimi určité rozdíly. Např. oprávnění podle § 118 odst. 1 h. z. je aplikovatelné, jen když to vyžadují potřeby plánovitého řízení národního hospodářství, § 26 odst. 2 z. h. a. tuto podmínku nevyžaduje. Záložit poměr podle § 26 odst. 2 je možné jen mezi organizacemi, mezi kterými je hospodářský spor, tzn. již probíhá arbitrážní řízení, kdežto podle § 118 odst. 1 h. z. může tak arbitráž učinit i bez toho, že by mezi příslušnými organizacemi k jakémukoliv sporu došlo. To, že tak arbitráž činí v arbitrážním řízení, ještě neznamená, že je povaha obou ustanovení totožná, neboť se nebude jednat o spor ve vlastním slova smyslu, s kontradiktorní povahou (pro srovnání např. ust. § 144 h. z.: když organizace podá návrh na snížení nebo prominutí majetkové sankce, má, i když je jinak povinnou, v tomto řízení postavení žadatele. Arbitráž v tomto případě nevede kontradiktorní řízení, ale objektivně posuzuje, zda jsou nebo nejsou dány zcela mimořádné důvody, na základě kterých může tohoto oprávnění využít). Nelze však vycházet z těchto formálních a obsahových rozdílů, ale naopak je nutné zaujmout širší pohled na problematiku vzhledem k poslání a úkolům, které hospodářská arbitráž plní. Nelze proto argumentovat tím, že funkcí arbitráže je funkce ochranná, ale jak ukázal výklad na jiném místě, s činností arbitráže jsou neodlučně spjaty další funkce, zejména funkce organizační.

Nelze však ani souhlasit s argumentací, která zdůvodňovala zachování oprávnění podle § 26 odst. 2 vyplněním mezer v právním řádu.⁸⁰⁾ V rámci zmíněné diskuse byl též F. Rozsypalem vysloven názor, že při posuzování vztahu ustanovení § 118 h. z. a § 26 odst. 2 z. h. a. „je nutné sáhnout k sannační zásadě »lex posterior derogat priori«: upraví-li zákonodárce jednu a tutéž věc dvakrát a vždy poněkud jinak, jako např. v našem případě zvláštního zmocnění arbitráže, pak platí ta úprava, kterou zákonodárce vyjádřil naposledy. Nebyl by to právní řád jako logický soubor norem, nýbrž zmatek a pravý opak řádu, kdybychom připustili možnost současně a libovolné použitelnosti (platnosti) normy »má býti A« a »nesmí býti A«. Na základě uvedeného dovozuje, že zvláštní zmocnění arbitráže, obsažené

⁷⁷⁾ Na tomto místě je nutné upozornit, že Dušánkův a některé další články k této problematice byly publikovány v době, kdy aplikace ust. § 118 h. z. byla podle § 9 vyhl. č. 139/1965 Sb. vázána na podmínky, stanovené ve vyhl. č. 90/1965 Sb., o plánovitém řízení národního hospodářství, která aplikaci tohoto oprávnění značně omezovala (zejména § 10 a 14).

⁷⁸⁾ Cit. článek, str. 103.

⁷⁹⁾ Arbitrážní praxe 8/1967, str. 307.

⁸⁰⁾ Srov. J. Feuereis: Zákon o hospodářské arbitráži v nové soustavě řízení, Arbitrážní praxe 12/1966, str. 435.

v § 26 odst. 2 zák. č. 121/1962 Sb., je dnes vymezeno ustanovením § 118 h. z., který je v poměru k zákonu o hospodářské arbitráži lex posterior a jen za podmínek tohoto ustanovení může být aplikováno⁸¹⁾

K. Jelínek píše, že „...ust. § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži je třeba vykládat v souvislosti s ustanovením § 118 h. z. Ustanovení § 26 odst. 2 z. h. a. obecně stanoví, že hospodářská arbitráž může založit, změnit nebo zrušit právní poměr mezi organizacemi, mezi nimiž je hospodářský spor. Podmínky, za kterých tak může hospodářská arbitráž učinit, jsou stanoveny v ust. § 118 h. z.“⁸²⁾

Uvedený rozbor předmětné problematiky prokazuje, že konstrukce ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, zakládající hmotně-právní účinky, v procesním předpise vyvolává přinejmenším řadu teoretických dohadů a nejasností, spojených s otázkou jejich aplikace. Jak již bylo uvedeno výše, rozbor pozitivněprávní úpravy obou ustanovení k řešení problematiky nevede. Jistý závěr můžeme učinit ve vztahu k citovanému názoru K. Jelínka, který vlastně nastiňuje interpretační pravidlo obou ustanovení, vyjadřující vzájemnou vazbu práva hmotného a procesního. V tomto směru komplexní a poměrně podrobná úprava hospodářských závazkových právních vztahů mezi socialistickými organizacemi (nebo dalšími institucionalizovanými kolektivy s hospodářskoprávní subjektivitou) v dnešním pojetí, vyplývajícím z hospodářského zákoníku, vlastně dává oprávnění hospodářské arbitráže podle § 26 odst. 2 konkrétní obsah, předpokládaný touto hmotněprávní úpravou. V dané souvislosti nelze nevidět tu skutečnost, že na rozdíl od pojmu a obsahu hospodářského závazku pojem „právní poměr“ ve smyslu cit. ustanovení není v právní úpravě, ale ani v právní teorii přesněji specifikován.

Všechny uvedené argumenty předchozího výkladu mají především teoretický význam a nemohou podle mého názoru sloužit jako základ pro řešení otázky, zda právní úprava, vyplývající z ust. § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, má své opodstatnění či nikoliv. Na druhé straně však nelze opomíjet jednu velice důležitou skutečnost: je sice správné (v některých případech též nutné), aby hospodářská arbitráž efektivněji a intenzivněji využívala z důvodů celospolečenských zájmů toto oprávnění. Současně by ale toto zvláštní oprávnění hospodářské arbitráže nemělo vést ve svém důsledku k zasahování (byť nepřímému) do pravomoci příslušných orgánů hospodářského řízení, zejména pokud to není nutné, nezasahovat do oblastí, za které odpovídají především resortní orgány, orgány středního článku apod. (např. při koordinaci dodavatelsko-odběratelských vztahů, projednávání a odstraňování rozporů, zabezpečování potřeb národního hospodářství na tom kterém úseku a další). Jak zdůraznil např. hlavní arbitr ČSSR doc. Vaněk, „...Je třeba prosazovat stanovisko, že funkce hospodářské arbitráže nespočívá v tom, aby svými rozhodnutími nahrazovala, co mělo být učiněno po linii hospodářského řízení, nýbrž v tom, aby vedla organizace a jim nadřizené orgány k plnění jejich povinností, které jim právní předpisy ukládají.“⁸³⁾

⁸¹⁾ F. Rozsypal: Poznámka k ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži, Arbitrážní praxe 8/1967, str. 305.

⁸²⁾ K. Jelínek: Využívání kompetence a oprávnění hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe 2/1974, str. 37.

⁸³⁾ S. Vaněk: Několik poznámek k některým otázkám rozhodovací činnosti hospodářské arbitráže, Arbitrážní praxe 5/1980, str. 174.

ZÁVĚREM

Zpracovaná studie se zabývá jak teoretickými aspekty povahy, postavení a funkcí hospodářské arbitráže, tak rozбором právní úpravy problematiky. Její analýza prokazuje, že v oblasti současné pozitivněprávní úpravy hospodářské arbitráže a arbitrážního řízení existuje celá řada problémů a mezer, které bude zapotřebí v budoucnu legislativně řešit, aby hospodářská arbitráž jako soustava mohla zabezpečit plnění úkolů, které pro ni v etapě rozvité výstavby socialismu vyplývají při zabezpečování hospodářskoorganizačnické funkce socialistického státu a realizaci jeho hospodářské politiky.

Novelizace právní úpravy, která byla uzákoněna v prosinci 1982, byla podmíněna především Souborem opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980 a novelizací hospodářského zákoníku a má z toho důvodu nutně omezený rozsah a připouští řešení pouze některých problémů, které jsou nejaktuálnější. Podstatná část právní úpravy, která zůstala nezměněna, neposkytuje prostor nebo obsahuje ve vzájemných vazbách překážky pro konstrukci některých nových právních institutů. Tyto skutečnosti vedou k závěru, že ucelené řešení problematiky hospodářské arbitráže, od aspektů organizačně kompetenčních až po aspekty procesněprávní, vyžaduje de lege ferenda hlubší legislativní zásah.

Předpokladem komplexního legislativního řešení problematiky je vytvoření odpovídajícího legislativního základu, kterým se v dané souvislosti rozumí ústavní řešení problematiky hospodářské arbitráže. Jde o to (a máme již zkušenosti ze Sovětského svazu z posledních let), aby hospodářská arbitráž jako soustava samostatných a specifických státních orgánů, ale současně i její funkce a úkoly byly zakotveny v ústavě jako samostatná, zvláštní forma státních orgánů a státní činnosti. Vývoj prokázal, že funkce hospodářské arbitráže v socialistickém státě jsou v mnoha směrech nezastupitelné a že i v budoucnu bude docházet k jejich dalšímu rozvíjení. Jeví se proto jako správné a nutné, aby hospodářská arbitráž získala postavení ve státním mechanismu, které bude rovnocenné postavení ostatních státních orgánů, a toto postavení může zabezpečit ústava jako základní zákon státu. Na základě ústavního zmocnění potom bude možné v zákoně o hospodářské arbitráži formovat organizaci i úkoly hospodářské arbitráže, přizpůsobené novým podmínkám a především její úloze v plánovitě řízeném socialistickém národním hospodářství. Ústavní legislativní základ by měl především posílit postavení hospodářské arbitráže ve vztahu k ostatním státním orgánům, které rovněž plní důležité specializované funkce v národním hospodářství.

Vytvoření zmíněného legislativního základu je předpokladem toho, aby v dané oblasti mohla být provedena rekodifikace právní úpravy. Poměrně dlouhá doba platnosti zákona o hospodářské arbitráži, která si vyžádala několik dílčích i zásadních novelizací, prokázala, že tento systém právní úpravy má svou funkčnost pouze v určitých etapách. Vzhledem k obrovskému tempu rozvoje socialistické ekonomiky a zdokonalování právních

nástrojů jejího řízení se v dané etapě s přihlédnutím k vývojovým tendencím jeví jako nutné přehodnotit stávající právní úpravu funkcí a úkolů hospodářské arbitráže, včetně arbitrážního řízení, neboť aktuální potřeby nebo mezery v právní úpravě nelze do nekonečna řešit formou částečných novelizací. Předmětná problematika je o to významnější a specifická, že úzce souvisí s hmotněprávní úpravou hospodářskoprávních vztahů v rámci hospodářského práva, které ve svém celku jako významný právní nástroj řízení národního hospodářství podléhá neustálému vývoji.

Na rozdíl od novelizace musí rekodifikace zabezpečit komplexní řešení problematiky a právní úpravu hospodářské arbitráže, jejích funkcí a úkolů a též arbitrážního řízení⁸⁴⁾ odvíjet od dosavadního vývoje socialistického státu a právního řádu, od vývoje socialistické ekonomiky a právních nástrojů jejího řízení.

Vzhledem k důležitému významu hospodářské arbitráže, zejména pokud jde o její podíl na rozvoji československé ekonomiky, by měla být rekodifikace její právní úpravy jedním z nejbližších a prvořadých úkolů československé legislativy na úseku hospodářských vztahů.

⁸⁴⁾ Již na tomto místě je nutné zdůraznit, že jedním z prvních úkolů, který bude nutné v souvislosti s rekodifikací právní úpravy zmíněné problematiky vyřešit, je otázka systému právní úpravy této problematiky. Jde o to, zda tuto právní úpravu zahrnout do jednoho právního předpisu (zákona o hospodářské arbitráži) nebo tuto úpravu zahrnout do dvou samostatných právních předpisů, z nichž jeden by upravoval organizačně kompetenční otázky a druhý by upravoval pouze arbitrážní řízení.

SEZNAM LITERATURY

- ABOVA, T. J.: *Ochrana chozjajstvennych prav predpriyatij*, Juridičeskaja literatura, Moskva 1975.
- BAGIŃSKI, W.: *Współpraca gospodarcza przedsibiorstw a arbitraż*, PUG XXV, 8—9, 1972.
- BEZDĚKA, R.: *Hospodářské pokuty v novele hospodářského zákoníku*, Arbitrážní praxe 8/1981.
- ČAPEK, K.: *Právní vztahy uvnitř státních hospodářských organizací*, Právník 8/1975.
- ČAPEK, K.: *K právní problematice VHJ*, Právník 9/1975.
- DUŠÁNEK, F.: *Oprávnění hospodářské arbitráže založit, změnit nebo zrušit právní poměr*, Arbitrážní praxe 8/1967.
- DUŠÁNEK, F.: *Rozhodovací pravomoc hospodářské arbitráže*, Arbitrážní praxe 10/1964.
- FEUEREIS, J.: *Zákon o hospodářské arbitráži v nové soustavě řízení*, Arbitrážní praxe 12/1966.
- HENDRYCH, D.—ŠRÁMEK, A.: *Československá státní správa*, Orbis, Praha 1973.
- Chozjajstvennoje procesualnoje zakonodatelstvo*, Izdatělskoje objediněnije „Višča škola“ pri Kievskom gosudarstvennom universitetě, Kiev 1976.
- JASLAN, W.: *Państwowy arbitraż gospodarczy jako szczegolny organ ochrony prawnej*, PUG XXX, 11/1977.
- JELINEK, K.: *Využívání kompetence a oprávnění hospodářské arbitráže*, Arbitrážní praxe 2/1974.
- KALLISTRATOVA, R. F.: *Razřešení sporov v gosudarstvennom arbitraže*, Moskva, Gosudarstvennoje izdatělstvo juridičeskoj literatury, 1961.
- KLIMEŠ, F.: *K některým právně-teoretickým otázkám povahy a postavení hospodářské arbitráže*, AUC Iuridica 3/1980.
- KRIŽAN, F.: *Některé zkušenosti z mimorozhodovací činnosti hospodářské arbitráže*, Arbitrážní praxe 7/1980.
- KRPATA, F.: *Podíl arbitráže na řešení právních problémů mezinárodní socialistické dělby práce*, Arbitrážní praxe 1/1971.
- KRPATA, F.: *Zvýšenou pozornost zásadám hospodářské politiky*, Arbitrážní praxe 8/1979.
- KUBIŠTOVÁ, J.: *Signalizace v arbitrážní praxi*, Výzkumné zprávy ŮHP Praha, č. 23/1970.
- KUBIŠTOVÁ, J.: *Některé úvahy o posílení účinnosti institutu signalizací arbitráže*, Arbitrážní praxe 11/1979.
- KUČERA, E.: *Obecná teorie státu a práva*, díl I, Orbis, Praha 1976.
- KUČERA, E.: *Obecná teorie státu a práva*, díl II, Orbis, Praha 1977.
- LAVIČKA, R.—NAVRÁTIL, J.—SLEZÁK, J.: *Hospodářské smlouvy a státní arbitráž*, Orbis, Praha 1951.
- LACO, K.: *Úlohy hospodářské arbitráže*, Hospodářské noviny č. 3/1976.
- LACO, K.: *Postavenie a úlohy štátnej arbitráže*, Arbitrážní praxe 12/1980.
- LOGINOV, P. V.: *Suščnost gosudarstvennogo arbitraža*, Izdatělstvo moskovskogo universitěta, 1968.
- LUKÁČ, M.: *Hospodářská arbitráž v systéme orgánov štátnej správy*, Arbitrážní praxe 4/1973.
- MARX, K.: *Předmluva ke kritice politické ekonomie*, Spisy, NPL 1963, sv. 13.
- Marxisticko-leninská obecná teorie státu a práva*, Academia, Praha 1978.
- OEHM, J.: *Hospodářská arbitráž a arbitrážní řízení*, SPN, Praha 1973.
- Povyšenie roli gosudarstvennogo arbitraža v mechanizme socialističeskogo chozjajstvovanija*, sborník článků vydany Ustavem státu a práva Akademie věd SSSR a Státní arbitráží při radě ministrů SSSR, Moskva 1981.
- ROZSYPAL, F.: *Poznámka k ustanovení § 26 odst. 2 zákona o hospodářské arbitráži*, Arbitrážní praxe 8/1967.
- RÁDA, J.: *K preventivní činnosti arbitráže*, Arbitrážní praxe 7/1978.
- REZNÍČEK, J. a kol.: *Hospodářská politika KSČ*, Svoboda, Praha 1974.

- SABOL, Š.: Rozhodovanie hospodárskych sporov po účinnosti nar. vlády ČSSR č. 91/1974 Sb., Arbitrážní praxe 3/1975.
- ŠVEHLA, V.: *Formy preventivní činnosti arbitrážních orgánů*, Arbitrážní praxe 12/1970.
- TARANENKO, V.: *Soobščeniya gosudarstvennykh arbitražej o nedostatkach dejatel'nosti predpriyatij i organizacij*, Sovětskaja justicija 14/1972.
- Teoria štátu a práva*, Obzor, Bratislava 1977.
- TRÁVNÍČEK, J.: *Rozhodování hospodárských sporů v koncernu*, Arbitrážní praxe 6/1975.
- TRÁVNÍČEK, J.: *K otázce aplikace práva v rozhodování hospodárských sporů v koncernu*, Arbitrážní praxe 10/1977.
- TRÁVNÍČEK, Z.: *Poznámky k novému obsahu statutů výrobních hospodárských jednotek*, Arbitrážní praxe 2/1975.
- VANĚK, S. a kol.: *Československé hospodárské právo*, Panorama, Praha 1979.
- VANĚK, S.: *Několik poznámek k některým otázkám rozhodovací činnosti hospodárské arbitráže*, Arbitrážní praxe 5/1980.
- WINTEROVÁ, A.: *Vztah pravomoci arbitráže k pravomoci soudů*, AUC Iuridica 1/1967.
- WISZNIEWSKI, J.: *Funkcje arbitrażu państwowego w swietle reform zarzadzania gospodarka*, PUG XXV, 8—9/1972.
- WŁODYKA, S.: *Doskonalenie organizacji i działalnasci arbitrażu państwowego w warunkach zmian w systemie zarzadzania*, PUG XXV, 8—9/1972.
- Základy československé socialistické státní správy*, Ústav státní správy, Praha 1977 (Studie a informace).

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ АРБИТРАЖ И ЕГО ФУНКЦИИ

Франтишек Климеш

Резюме

Хозяйственный арбитраж в Чехословакии представляет собой систему органов, которым принадлежит незаменимая компетенция как в планомерном управлении народным хозяйством, так в применении хозяйственного права. В частности, в настоящий период, когда в условиях реализации 7-ого пятилетнего плана в ЧССР разрабатываются некоторые мероприятия на участке народного хозяйства, вытекающие прежде всего из Комплекса мероприятий по усовершенствованию системы планомерного управления народным хозяйством после 1980 года, функция хозяйственного арбитража возрастает. Ввиду того, что на участке хозяйственного права, включая правовое регулирование процессуальных отношений, подготавливаются некоторые новые правовые регулировки (в связи с Комплексом мероприятий), автор поставил своей целью анализ проблематики хозяйственного арбитража в настоящих политических и экономических условиях, а именно с точки зрения ее теоретических аспектов, дополненных анализом действующего правового регулирования и попыткой формулировать некоторые новые заключения.

Работа разделяется в два круга проблем, которые исследуются в диалектическом единстве и взаимосвязи.

1. К проблематике характера и положения хозяйственного арбитража

Во вступительном разделе автор уделяет внимание некоторым теоретическим вопросам характера хозяйственного арбитража. Продолжая линию своей уже опубликованной теоретической статьи „К некоторым правовым теоретическим вопросам характера и положения хозяйственного арбитража“¹⁾, он проводит краткий анализ аргументации отдельных взглядов, которые подходят к хозяйственному арбитражу как к органу судебного типа, как и административному органу, органу хозяйственного управления или как к специфическому органу „суи генерис“. Он подчеркивает, что для обсуждения характера хозяйственного арбитража решающими не могут быть только формально-логические аргументы, вытекающие из признаков и форм деятельности отдельных государственных органов. Сущность проблематики характера хозяйственного арбитража следует по мнению автора рассматривать с точки зрения характера производственных отношений, которые образуют базис социалистического общества и из этого вытекающих характерных черт социалистической экономики и из нее вытекающих задач для хозяйственного арбитража. Автор в то же время обращает внимание на факт, что вопрос о характере хозяйственного арбитража не был до сих пор в правовой теории удовлетворительным образом разрешен. В целях полного представления о проблематике им приводятся последние заключения советской правовой теории, которые публиковались после издания закона о государственном арбитраже в СССР 30 ноября 1979, изданного на основе полномочия содержащегося в Конституции СССР 1977 года и который представляет собой до сих пор качественно самую высокую форму решения проблематики хозяйственного арбитража в социалистических странах.

Проблематика положения хозяйственного арбитража распадается в два основных круга. Первый касается места хозяйственного арбитража в государственном механизме, второй же положения и взаимоотношений отдельных арбитражных органов внутри системы арбитража. Автор указывает на неудовлетворительное правовое регулирование, которое только признает за Государственным арбитражем Чехословацкой социалистической республики, Государственным арбитражем Чешской Социалистической Республики и Словацкой Социалистической Республики положение центрального органа государственного управления соответствующей республики. Проблематика положения самых низовых звеньев системы арбитража (областных

¹⁾ Ф. Климеш, K některým právně teoretickým otázkám povahy a postavení hospodářské arbitráže, AUC Iuridica 3/1980, стр. 243—275.

государственных арбитражей) в современной правовой регулировке вообще не решена. Он выводит, что необходимо за центральными арбитражными органами признать не только положение иного вида государственных органов (центральных органов государственного управления), нужно, чтобы они приобрели автономное положение, равноценное положению, какое имеют другие самостоятельные виды государственных органов, представляющие собой автономные составные части государственного механизма. Такое требование вытекает из специфической природы хозяйственного арбитража, из характера его задач и его отношения к другим, в частности, центральным органам.

С точки зрения положения и взаимоотношений между отдельными арбитражными органами автор указывает, в частности, на необходимость повышения воздействия Государственного арбитража ЧССР и главного арбитра ЧССР, который за надлежащую деятельность хозяйственного арбитража отвечает правительству ЧССР, по отношению ко всем другим органам хозяйственного арбитража. Это требует единства арбитражной системы и единого управления ею, что вытекает из закона о хозяйственном арбитраже. Кроме того, хозяйственный арбитраж выполняет единые задачи в системе единообразно управляемой социалистической экономики.

Решение теоретических аспектов характера и положения хозяйственного арбитража представляет собой один из детерминирующих факторов с точки зрения определения функций хозяйственного арбитража и их законодательного выражения.

2. Актуальные проблемы функций хозяйственного арбитража и правового регулирования деятельности, направленных на их реализацию

Под функциями определенного государственного органа понимается социальное назначение этого органа в качестве особой части государственного механизма. Функции государственных органов, и, значит, также хозяйственного арбитража, исходят из функций социалистического государства, т. е., основных направлений его деятельности, в которых находит свое выражение его социально-политическая природа.

Основная функция хозяйственного арбитража в процессе реализации хозяйственно-организаторской функции государства состоит в организации, регулировании и контроле отношений между поставщиком и получателем, имущественных и других хозяйственных отношений между социалистическими организациями и другими хозяйственно-правовыми субъектами. Эта в самом широком смысле слова формулированная функция включает три элемента, которые можно считать функциями хозяйственного арбитража в собственном смысле слова, а именно функцию 1. охранную, 2. организационную, 3. контрольную.

Охранная функция хозяйственного арбитража обеспечивается теми формами деятельности хозяйственного арбитража, целью которых является охрана социалистического народного хозяйства в целом и, в частности, охрана социалистической общественной собственности, т. е., она содержит юрисдикционный элемент. Она усиливается вследствие того, что в процессе рассмотрения и разрешения хозяйственных споров органы хозяйственного арбитража должны в соответствии с § 4 закона о хозяйственном арбитраже следить за тем, чтобы предпочитались общегосударственные экономические интересы узким, местным, ведомственным интересам, или же интересам предприятия. Следить за укреплением государственной, прежде всего плановой, договорной и финансовой дисциплины, в частности, за обеспечением задач, установленных государственным планом развития народного хозяйства.

Предметом охранной функции хозяйственного арбитража, однако, не являются только приоритетные интересы всего общества, но органы хозяйственного арбитража должны в процессе ее реализации охранять одновременно права и правом охраняемые интересы (в частности, хозрасчетные) социалистических организаций или других хозяйственно-правовых субъектов, которые запланированные задачи народного хозяйства обеспечивают.

Организационная функция представляет собой выражение особого характера хозяйственного арбитража, определяемого тем, что наряду с элементами юрисдикционного органа он в целях выполнения своих задач в социалистической экономике реализует другие виды деятельности, которые представляют собой аналогию административной, управляющей, координирующей, методической, аналитической и др. деятельности. Сущность организационной функции состоит прежде всего в том, что хозяйственный арбитраж наряду с изданием актов применения права оказывает не-

посредственное влияние на социалистические организации, в частности, с точки зрения организации их взаимных отношений с точки зрения поставщика и получателя таким образом, чтобы они находились в соответствии с потребностями всего общества. В то же время он в сотрудничестве с другими заинтересованными центральными органами (напр., федеральными министерствами, Государственной плановой комиссией) принимает существенное участие в формировании всей народно-хозяйственной системы социалистического государства, включая правовые орудия для управления ею. На указанном участке значительное место надлежит legisлативной деятельности Государственного арбитража ЧССР.

Контрольная функция хозяйственного арбитража не представляет собой специализированной деятельности (свойственной напр., комитетам народного контроля), но является составной частью его общей компетенции, причем реализуется, как правило, одновременно с осуществлением другой функции (деятельности) хозяйственного арбитража. От других правовых гарантий социалистической законности контроль отличается тем, что его предметом является не только соблюдение законности, но и исследование экономичности, эффективности и организации управления, т. е., экономических и административных аспектов.

По этим причинам контроль в условиях хозяйственного арбитража направлен прежде всего на реализацию принципов экономической политики, экономичность, эффективность и реализацию интересов всего общества во взаимном экономическом сотрудничестве социалистических организаций и в ходе управления им.

Автор подчеркивает, что контроль в условиях хозяйственного арбитража нельзя понимать только в смысле традиционного понимания контроля, а наоборот, следует исходить из более широкого понимания контроля, разработанного марксистско-ленинской теорией управления. В таком понимании ряд деятельности хозяйственного арбитража удовлетворяет критериям контрольной деятельности (в частности, деятельность сигнализационная, собирания и обобщения данных, участие Государственного арбитража ЧССР, Государственного арбитража ЧСР или Государственного арбитража ССР в производствах по разрешению застроек).

Реализация контрольной деятельности имеет двоякое значение: с одной стороны, она оказывает влияние на осуществление других функций и деятельности хозяйственного арбитража, с другой стороны, контроль выполняет также информационную функцию, так как на основании ее проведения органы хозяйственного арбитража предоставляют материалы органам, которые обладают компетенцией относительно принятия надлежащих мероприятий.

Хозяйственный арбитраж реализует охранную, организационную и контрольную функцию посредством отдельных форм деятельности, которые определены в законе о хозяйственном арбитраже. Из этих форм деятельности основная доля надлежит прежде всего деятельности по принятию решений, анализам и сообщениям, далее деятельности предупредительной и воспитательной, а также сигнализационной. Автор документирует, что указанные виды деятельности хозяйственного арбитража могут служить для реализации большего числа функций одновременно. По этим причинам за общим определением сущности названных функций следует довольно подробный анализ аспектов указанных форм деятельности с точки зрения современных потребностей и задач, которые хозяйственный арбитраж как система должен обеспечивать.

Самостоятельное внимание уделяется проблематике т. наз. особых полномочий хозяйственного арбитража, с частности, полномочию установить, изменить или отменить хозяйственное обязательство в соответствии с § 118 ч. 1 хозяйственного кодекса и полномочию установить, изменить или прекратить правоотношение между организациями, между которыми ведется хозяйственный спор согласно § 26 ч. 2 закона о хозяйственном арбитраже.

Анализ положительно-правового регулирования указанных форм деятельности хозяйственного арбитража и их реального содержания обосновывает заключение, что это правовое регулирование не соответствует уже современным потребностям. Оно в некоторых направлениях опоздало по сравнению с материально-правовым регулированием хозяйственных отношений, вытекающим из хозяйственного кодекса или других предписаний хозяйственного права. В правовом регулировании предметной проблематики нужно будет выразить также замыслы и задачи, которые вытекают из Комплекса мероприятий по совершенствованию системы планомерного управления народным хозяйством после 1980 года и с ними связанных изменений материального хозяйственного права.

DIE STAATLICHEN VERTRAGSGERICHTE (WIRTSCHAFTSARBITRAGE) UND IHRE FUNKTIONEN

František Klimeš

Zusammenfassung

Die Staatlichen Vertragsgeschichte (Wirtschaftsarbittage) in der Tschechoslowakei sind ein System von Organen, denen eine keinerlei Vertretung zulassende Kompetenz sowohl bei der planmäßigen Lenkung der Volkswirtschaft, wie auch bei der Anwendung des Wirtschaftsrechts zusteht. Besonders im gegenwärtigen Zeitabschnitt, da man im Zuge der Realisierung des 7. Fünfjahrplanes in der ČSSR auf dem Gebiete der Volkswirtschaft einige Maßnahmen bearbeitet, die sich besonders aus dem sogen. Maßnahmenkomplex zur Vervollkommenung des Systems der planmäßigen Lenkung der Volkswirtschaft nach dem Jahre 1980 ergeben, ist die Funktion der Staatlichen Vertragsgeschichte im Wachsen begriffen. Im Hinblick darauf, daß auf dem Sektor des Wirtschaftsrechts, einschließlich der rechtlichen Regelung der Prozeßbeziehungen (im Anschluß an den Maßnahmenkomplex), juristische Neuregelungen vorbereitet werden, hat es sich der Verfasser zum Ziel gesetzt, die Problematik der Staatlichen Vertragsgeschichte unter den gegenwärtigen politisch-ökonomischen Bedingungen zu analysieren, und zwar vom Gesichtspunkt ihrer theoretischen Aspekte, ergänzt durch die Untersuchung der geltenden rechtlichen Regelung und durch den Versuch, einige neue Schlußfolgerungen zu formulieren.

Die Arbeit ist in zwei Problembereiche gegliedert, die in dialektischer Einheit und Zusammenfassung behandelt werden.

I. Zur Problematik des Wesens und der Stellung der Staatlichen Vertragsgeschichte

Im einleitenden Teil widmet der Autor seine Aufmerksamkeit einigen Fragen, die das Wesen der Staatlichen Vertragsgeschichte betreffen. Anknüpfend an seinen schon früher publizierten theoretischen Artikel „Zu einigen rechtstheoretischen Fragen des Wesens und der Stellung der Staatlichen Vertragsgeschichte“¹⁾ analysiert er kurz die Argumentationen der einzelnen ihre Ansichten vertretenden Gruppierungen, die das Staatliche Vertragsgeschichte als Organ gerichtlichen Typs, als Verwaltungsorgan, als Organ der Wirtschaftslenkung oder als spezifisches Organ sui generis betrachten. Er betont, daß für die Beurteilung des Wesens der Staatlichen Vertragsgeschichte nicht bloß formal-logische Argumente, die sich aus den Merkmalen und Tätigkeitsformen der einzelnen Staatsorgane ableiten lassen, richtungweisend sein können. Das Wesen der Problematik des Charakters der Staatlichen Vertragsgeschichte ist nach Ansicht des Autors zu untersuchen vom Gesichtspunkt des Charakters der Produktionsverhältnisse, die die Basis der sozialistischen Gesellschaft bilden, und vom Gesichtspunkt der sich daraus ergebenden charakteristischen Züge der sozialistischen Ökonomie sowie der sich gleichfalls daraus ergebenden Aufgaben der Staatlichen Vertragsgeschichte. Der Autor verweist gleichzeitig auf die Tatsache, daß die Frage des Charakters der Staatlichen Vertragsgeschichte in der Rechtstheorie bisher nicht zufriedenstellend gelöst wurde. Zur Abrundung der Problematik nennt er einige der neuesten Schlußfolgerungen der sowjetischen Rechtstheorie, die nach der Herausgabe des Gesetzes über die Staatlichen Vertragsgeschichte in der UdSSR vom 30. 11. 1979, das aufgrund der in der Verfassung aus dem Jahre 1977 enthaltenen Ermächtigung herausgegeben wurde und die bisher qualitativ höchste Form einer Lösung der Problematik der Staatlichen Vertragsgeschichte in den sozialistischen Ländern darstellt, publiziert wurden.

Die Problematik der Stellung der Staatlichen Vertragsgeschichte weist zwei grundlegende Bereiche auf. Der erste bezieht sich auf den Platz, den die Staatlichen Vertragsgeschichte im Staatsmechanismus einnehmen, der zweite auf die Stellung und die gegenseitigen Beziehungen der einzelnen Vertragsgeschichtsorgane innerhalb des

¹⁾ F. Klimeš: K některým právněteoretickým otázkám povahy a postavení hospodářské arbitráže, AUC Iuridica 3/1980, S. 243—275.

Systems der Staatlichen Vertragsgerichte. Der Autor verweist auf die nicht entsprechende rechtliche Regelung, die bloß den Staatlichen Vertragsgerichten der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik, den Staatlichen Vertragsgerichten der Tschechischen sozialistischen Republik und der Slowakischen sozialistischen Republik zuweist. Die Problematisierung der Stellung der niedrigsten Glieder des Vertragsgeschichtssystems (der Staatlichen Vertragsgerichte auf der Ebene der Kreise) bleibt in der gegenwärtig geltenden rechtlichen Regelung ungelöst. Er folgert daher, daß es notwendig wäre, nicht nur den zentralen Staatlichen Vertragsgerichten die Stellung von Staatsorganen anderer Art (von Zentralorganen der Staatsverwaltung) zuzuerkennen, sondern ihnen auch eine autonome Stellung einzuräumen, die gleichrangig mit jener Stellung wäre, die die übrigen selbständigen Abarten von Staatsorganen, die autonome Bestandteile des Staatsmechanismus sind, einnehmen. Diese Forderung ergibt sich aus dem spezifischen Charakter der Staatlichen Vertragsgerichte, dem Charakter ihrer Aufgaben und ihrer Beziehung zu den übrigen Organen, besonders zu den Zentralorganen.

Vom Gesichtspunkt der Stellung und der gegenseitigen Beziehungen der einzelnen staatlichen vertragsgeschichtlichen Organe verweist der Verfasser besonders auf die Notwendigkeit einer Steigerung der Ingerenz der Staatlichen Vertragsgerichte der ČSSR und des Obersten Vertragsrichters der ČSSR, der der Regierung der ČSSR für die ordnungsgemäße Tätigkeit der Staatlichen Vertragsgerichte verantwortlich ist, gegenüber allen übrigen Organen der Staatlichen Vertragsgerichte. Dieses Verlangen ergibt sich aus dem Erfordernis der Einheitlichkeit des Systems der Staatlichen Vertragsgerichte und seiner einheitlichen Lenkung, wie sie das Gesetz über die Staatlichen Vertragsgerichte im Auge hat. Darüber hinaus erfüllen die Staatlichen Vertragsgerichte einheitliche Aufgaben innerhalb des Systems der einheitlich gelenkten sozialistischen Ökonomik.

Die Lösung der theoretischen Aspekte bezüglich des Charakters und der Stellung der Staatlichen Vertragsgerichte ist einer der determinierenden Faktoren bei der Abgrenzung der Funktionen der Staatlichen Vertragsgerichte und ihrer legislativen Verankerung.

II. Aktuelle Probleme der Funktionen der Staatlichen Vertragsgerichte und der rechtlichen Regelung der auf ihre Realisierung ausgerichteten Tätigkeiten

Unter der Funktion eines bestimmten Staatsorgans versteht man die Sendung dieses Organs als eines besonderen Teiles des Staatsmechanismus. Die Funktionen der Staatsorgane, also auch der Staatlichen Vertragsgerichte, leiten sich ab von den Funktionen des sozialistischen Staates, d. i. von den hauptsächlichsten Richtungen seiner Tätigkeit, in denen sein sozial-politisches Wesen zum Ausdruck kommt.

Die Hauptfunktion der Staatlichen Vertragsgerichte bei der Realisierung der wirtschaftlich-organisatorischen Funktion des Staates beruht in der Organisierung, der Regelung und der Kontrolle der Liefer-, Erfassungs- und Aufkaufbeziehungen, der Vermögens- und anderer wirtschaftlicher Beziehungen zwischen den sozialistischen Organisationen und weiteren wirtschaftsrechtlichen Subjekten. Diese im weitesten Wortsinne formulierte Funktion enthält drei Komponenten, die man als die Funktionen der Staatlichen Vertragsgerichte im eigentlichen Sinne des Wortes betrachten kann, und zwar die Funktion 1) des Schutzes, 2) der Organisation, 3) der Kontrolle.

Die *Schutzfunktion* der Staatlichen Vertragsgerichte wird durch jene Formen ihrer Tätigkeit sichergestellt, deren Ziel im Schutz der sozialistischen Volkswirtschaft als Ganzen und besonders im Schutz des sozialistischen gesellschaftlichen Eigentums besteht, d. h., daß sie die Komponente der Jurisdiktion enthält. Diese wird dadurch hervorgehoben, daß bei der Verhandlung und Entscheidung über Wirtschaftsstritte die Organe der Staatlichen Vertragsgerichte laut § 4 des Gesetzes über die Staatlichen Vertragsgerichte darauf bedacht sein müssen, daß die gesamtstaatlichen wirtschaftlichen Interessen gegenüber enggefaßten örtlichen, Betriebs- und event. auch Ressortinteressen durchgesetzt werden, und weiter bedacht sein müssen auf die Festigung der staatlichen, vor allem der Plan-, Vertrags- und Finanzdisziplin, sowie besonders auf die Sicherstellung der im staatlichen Plan der Entfaltung der Volkswirtschaft festgelegten Aufgaben.

Objekte der Schutzfunktion der Staatlichen Vertragsgerichte sind jedoch nicht nur die Priorität genießenden gesamtgesellschaftlichen Interessen; die Organe der Staatlichen Vertragsgerichte müssen gleichzeitig bei der Ausübung ihrer Funktion auch den Rechten und rechtlich geschützten Interessen der sozialistischen Organisationen oder der übrigen wirtschaftsrechtliche Subjekte, soweit diese Planaufgaben der Volkswirtschaft sichern (besonders hinsichtlich der wirtschaftlichen Rechnungsführung), Schutz gewähren.

Die *Organisationsfunktion* ist der Ausdruck des besonderen Charakters der Staatlichen Vertragsgerichte, der dadurch gegeben ist, daß sie neben den Elementen des Jurisdiktionsorgans zur Erfüllung ihrer Aufgabe in der sozialistischen Ökonomik weitere Tätigkeiten realisieren, die der Verwaltungs-, Lenkungs-, Koordinations-, methodischen, analytischen u. a. Tätigkeit analog sind. Das Wesen der organisatorischen Funktion beruht vor allem darin, daß die Staatlichen Vertragsgerichte neben der Herausgabe von Akten der Rechtsanwendung direkten Einfluß auf die sozialistischen Organisationen ausüben, besonders vom Gesichtspunkt des Organisierens ihrer gegenseitigen Liefer-, Erfassungs- und Aufkaufbeziehungen, damit diese mit den gesamtgesellschaftlichen Erfordernissen übereinstimmen. Auch bei der Zusammenarbeit mit den übrigen beteiligten Zentralorganen (z. B. den föderalen Ministerien, der Staatlichen Plankommission) nehmen sie in prägnanter Weise Anteil an der Formierung des gesamten volkswirtschaftlichen Systems des sozialistischen Staates, einschließlich der juristischen Lenkungsinstrumente. Auf diesem Gebiete steht der legislativen Tätigkeit der Staatlichen Vertragsgerichte in der ČSSR ein wichtiger Platz zu.

Die *Kontrollfunktion* der Staatlichen Vertragsgerichte stellt keine spezialisierte Tätigkeit (wie sie z. B. den Ausschüssen der Volkskontrolle zu eigen ist) dar, sondern bildet einen Bestandteil ihrer Gesamtkompetenz, wobei diese in der Regel gleichzeitig mit der Ausübung einer anderen Funktion (Tätigkeit) der Staatlichen Vertragsgerichte realisiert wird. Von den übrigen rechtlichen Garantien der sozialistischen Gesetzlichkeit unterscheidet sich die Kontrolle darin, daß sie nicht bloß die Einhaltung der Gesetzlichkeit zum Gegenstand hat, sondern auch die Untersuchung der Wirtschaftlichkeit, Effektivität und Organisation der Lenkung, d. i. der ökonomischen und administrativen Seiten.

Deshalb ist die Kontrolle unter den Bedingungen der Staatlichen Vertragsgerichte besonders auf die Durchsetzung der Grundsätze der Wirtschaftspolitik, die Wirtschaftlichkeit, die Effektivität und die Durchsetzung der gesamtgesellschaftlichen Interessen in der gegenseitigen wirtschaftlichen Zusammenarbeit der sozialistischen Organisationen und bei ihrer Lenkung ausgerichtet.

Der Verfasser betont, daß die Kontrolle unter den Bedingungen der Staatlichen Vertragsgerichte nicht nur im Sinne der traditionellen Rechtsauffassung der Kontrolle zu verstehen ist, sondern daß man im Gegenteil von einem breiteren Verständnis der Kontrolle auszugehen hat, wie sie von der marxistisch-leninistischen Theorie der Lenkung ausgearbeitet wurde. Nach dieser Auffassung erfüllt eine Reihe von Tätigkeiten der Staatlichen Vertragsgerichte die Kriterien der Kontrolltätigkeit (besonders die Signalisierung, Sammlung und Verallgemeinerung der Erkenntnisse, die Beteiligung der Staatlichen Vertragsgerichte der ČSSR, der Staatlichen Vertragsgerichte der CSR oder der SSR am Baubewilligungsverfahren).

Die Realisierung der Kontrollkompetenz hat zweierlei Bedeutung: einerseits wirkt sie zurück auf die Ausübung der übrigen Funktionen und Tätigkeiten der Staatlichen Vertragsgerichte, besonders soweit es um die Entscheidungstätigkeit geht, andererseits erfüllt die Kontrolle auch die Funktion der Information; mit ihrer Hilfe bieten die Organe der Staatlichen Vertragsgerichte den Organen, die zur Entscheidung über die entsprechenden Maßnahmen befugt sind, die Grundlagen hiezu.

Die Staatlichen Vertragsgerichte realisieren die Funktion des Schutzes, der Organisation und der Kontrolle vermittels der einzelnen Tätigkeiten, die im Gesetz über die Staatlichen Vertragsgerichte umschrieben sind. Von diesen Tätigkeitsformen betrifft der Hauptteil vor allem Tätigkeiten, die im Fällen von Entscheidungen, der Untersuchung und Verallgemeinerung, Prävenz und Erziehung sowie Signalisierung bestehen. Der Autor dokumentiert, daß die angeführten Arten der Tätigkeit der Staatlichen Vertragsgerichte zur gleichzeitigen Realisierung mehrerer Funktionen dienen können. Aus diesem Grunde wird in der vorliegenden Arbeit nach der allgemeinen Umschreibung des Wesens der angeführten Funktionen eine verhältnismäßig eingehende Analyse der Aspekte der angeführten Tätigkeitsformen durchgeführt,

und zwar vom Gesichtspunkt der gegenwärtigen Bedürfnisse und der Aufgaben, die die Staatlichen Vertragsgerichte als System sicherzustellen haben.

Selbständig wird die Problematik der sogen. Sonderrechte der Staatlichen Vertragsgerichte behandelt, besonders das Recht, laut § 118 Abs. 1 des Wirtschaftssetzungsbuches wirtschaftliche Verpflichtungen zu begründen, abzuändern und aufzuheben, sowie das Recht, das Rechtsverhältnis zwischen Organisationen, zwischen denen ein Wirtschaftsstritt entsteht, laut § 26 Abs. 1 des Gesetzes über die Staatlichen Vertragsgerichte zu begründen, abzuändern oder aufzuheben.

Die Analyse der positiv-rechtlichen Regelung der erwähnten Tätigkeitsformen der Staatlichen Vertragsgerichte und ihres realen Inhaltes begründet die Schlussfolgerung, daß diese rechtliche Regelung nicht mehr den gegenwärtigen Bedürfnissen entspricht. In einigen Richtungen blieb sie zurück gegenüber der materiellrechtlichen Regelung der Wirtschaftsbeziehungen, wie sie sich aus dem Wirtschaftssetzungsbuch und aus anderen wirtschaftlichen Vorschriften ergeben. Bei der rechtlichen Regelung der gegenständlichen Problematik wird es auch notwendig sein, die Vorhaben und Aufgaben zum Ausdruck zu bringen, die sich aus dem Maßnahmenkomplex zur vervollkommnung des Systems der planmäßigen Lenkung der Volkswirtschaft nach dem Jahre 1980 und aus den damit zusammenhängenden materiellrechtlichen Änderungen.

JUDr. František Klimeš, CSc.

HOSPODÁŘSKÁ ARBITRÁŽ A JEJÍ FUNKCE

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA MONOGRAPHIA XXXIX — 1983

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda);
JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.;
prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.;
doc. JUDr. Jiří Švestka, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

© Návrh obálky Jaroslav Příbramský
Graficky upravil Milan Hladký

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků — Vydání 1. — Kčs 10,—